

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANA BİLİM DALI

TÜRKİYE-AVRUPA BİRLİĞİ İLİŞKİLERİ
BAĞLAMINDA AVRUPA'DA TÜRK DİASPORASI:
HOLLANDA ÖRNEĞİ

BUKET ÖKTEN SİPAHİOĞLU
DOKTORA TEZİ

DANIŞMAN:
PROF. DR. ÖNDER KUTLU

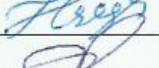
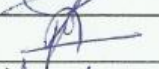
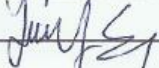
KONYA 2019

 KONYA	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	 SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
---	--	---

DOKTORA TEZİ KABUL FORMU

Öğrencinin	Adı Soyadı	BUKET ÖKTEN SİPAHIOĞLU
	Numarası	17810401043
	Ana Bilim / Bilim Dalı	SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ
	Programı	Doktora
	Tez Danışmanı	PROF. DR. ÖNDER KUTLU
	Tezin Adı	TÜRKİYE- AVRUPA BİRLİĞİ İLİŞKİLERİ BAĞLAMINDA AVRUPA'DA TÜRK DİASPORASI

Yukarıda adı geçen öğrenci tarafından hazırlanan Türkiye- Avrupa Birliği İlişkileri Bağlamında Avrupa'da Türk Diasporası başlıklı bu çalışma 14/03/ 2019 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.

Sıra No	Danışman ve Üyeler		
	Unvanı	Adı ve Soyadı	İmza
1	PROF. DR.	ÖNDER KUTLU	
2	PROF. DR.	H. TUĞBA EROĞLU	
3	DOÇ. DR.	İSMAİL SEVİNÇ	
4	DOÇ.DR.	HANDAN ERTAŞ	
5	DR. ÖĞR. ÜYESİ	YUSUF SAYIN	

 KONYA	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	 NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
---	--	--

Bilimsel Etik Sayfası

Öğrencinin	Adı Soyadı	Buket ÖKTEN SİPAHİOĞLU		
	Numarası	17810401043		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans		
		Doktora	X	
	Tezin Adı	Türkiye- Avrupa Birliği İlişkileri Bağlamında Avrupa'da Türk Diasporası: Hollanda Örneği		

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Buket ÖKTEN SİPAHİOĞLU

	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	
---	---	---

ÖZET

Öğrencinin	Adı Soyadı	Buket ÖKTEN SİPAHİOĞLU
	Numarası	17810401043
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi
	Programı	Doktora
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. Önder KUTLU
	Tezin Adı	Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri Bağlamında Avrupa’da Türk Diasporası: Hollanda Örneği

Avrupa’da, hâlihazırda sayıları beş milyonu geçmiş olan Türk nüfusu ve bu nüfusun Türkiye’yi temsillerini değerlendirmek, konunun önemi düşünüldüğünde akademik çalışmalara sayıca az konu olmuştur. Türk Diasporası, gücünün farkına varamamış ve örgütlenerek kendisine aleyhtar olan diğer diasporalara karşılık vermekte başarısız olmuştur. Sadece Avrupa’da değil yurt dışındaki tüm Türk varlığının sesini duyurabilmesindeki en önemli yol ise ekonomide ve siyasette söz sahibi olmalarıdır. Bu noktada Türk Diasporasını dünyanın önde gelen diasporaları olan Yahudi veya Ermeni diasporasından ayıran en önemli nokta varlıklarını siyaset ve ekonomi alanlarında hissettirememeleridir. Dünyada başarılı bir Türk Diasporası sadece ekonomik yolla Türkiye’ye ve bulundukları ülkede kendilerine katkı sağlamakla kalmayacak, aynı zamanda sözde Ermeni soykırımı meselesinde olduğu gibi Türk dış politikasındaki bazı temel sorunların çözümünde rol oynayacaktır. Bu sayede tarihi gerçeklerin su yüzüne çıkmasında sadece Ermeni ve Rum lobilerinin tasarrufu olması engellenecektir. Bu değerlendirmeler ve incelemeler ışığında görülmektedir ki, Avrupa’da güçlü bir Türk Diasporası oluşturulmasıyla birlikte özellikle terör karşısında Türkiye’yi insan hakları ihlali yapmakla itham eden Avrupa lobilerine karşı Türkiye’nin daha savunmacı bir duruşu olabilecektir. Tez çalışması Hollanda örneği üzerinden Türkiye – AB ilişkileri çerçevesinde diaspora faaliyetlerini analiz etmektedir. Hollanda’nın gerek Türk nüfusun mevcudiyeti gerekse AB’nin kurucu altı ülkesinden biri olarak Avrupa siyasetindeki başat konumu bu ülkenin seçilme gerekçesini açıkça ortaya koyar niteliktedir.

Anahtar Kelimeler: Diaspora, Avrupa, Türkiye, Avrupa Birliği, Göç

 KONYA	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	 NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
--	---	--

ABSTRACT

Author's	Name and Surname	Buket ÖKTEN SİPAHİOĞLU
	Student Number	17810401043
	Department	Political Science and Public Administration
	Study Programme	Doctoral Degree (Ph.D.)
	Supervisor	Prof. Dr. Önder KUTLU
	Title of the Thesis/Dissertation	Turkish Diaspora in Europe in the Context of Turkey-European Union Relations: Case of Netherlands

Turkish presence in Europe is already more than five million, and academic studies about this subject are relatively few compared to the importance of the subject. Turkish diaspora fails to realize its power although it could have been succeeded much more. If only Turkish diaspora organized better worldwide, Turkey would have the chance to be stronger both economically and politically in the world. In order to become more popular, it should first have the right to comment on politics and economy. The main factor that differentiates Turkish diaspora from Jewish and Armenian diaspora is the lack of feeling its presence. A successful and powerful Turkish diaspora is needed not only for economical contribution to Turkey and the country they live in, but also to help solving some problems of Turkish foreign policy like the Armenian problem. By this way, it will be prevented that some historical truths depend on the defences of Armenian and Greek lobbies. With these evaluations it is suggested that with establishing a powerful Turkish lobby in Europe, Turkey can stand more powerful against European lobbies that give support to terror and by the way Turkey will have a word in world politics. This thesis evaluates Turkish diaspora by examining the case of the Netherlands, where the Turkish existence is highly visible plays important role in the EU politics as being among the founding six member countries of the union.

Keywords: Diaspora, Europe, Turkey, European Union, Migration

İÇİNDEKİLER

TEZ KABUL FORMU.....	II
BİLİMSEL ETİK SAYFASI.....	III
ÖZET	IV
ABSTRACT.....	V
İÇİNDEKİLER	VI
KISALTMALAR.....	IX
ÖN SÖZ ve TEŞEKKÜR	X
ARAŞTIRMANIN AMACI VE YÖNTEMİ.....	XI
ARAŞTIRMA SORULARI.....	XIII
ARAŞTIRMANIN VARSAYIMLARI	XIII
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	5
DİASPORA VE TÜRK DİASPORASI.....	5
1.1. Diaspora Kavramının Tanımı.....	5
1.2. Diaspora Kavramının Tarihsel ve Kavramsal Çerçevesi	9
1.3. Diaspora Kavramının Önemi ve Dünya'daki Büyük Diasporalar	18
1.3.1. İrlanda	21
1.3.2. Çin.....	22
1.3.3. Hindistan	23
1.4. Türkiye'nin Diaspora Politikası	25
1.4.1. Türkiye'de Diaspora Politikalarının Yürütücüleri	31
1.4.1.1. Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı	32
1.4.1.2. Yunus Emre Enstitüleri	33
1.4.1.3. Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı	34
1.4.1.4. Dünya Türk İş Konseyi	35
İKİNCİ BÖLÜM.....	41
AVRUPA VE TÜRKLER	41
2.1. Türkiye ile Avrupa İlişkilerinin Tarihsel Seyri	41
2.1.1. Türkiye'den Batı Avrupa'ya Göç Politikası.....	49
2.1.2. 1960'larda Avrupa'ya Göç	50

2.1.3. 1970’lerde Avrupa’ya Göç	50
2.1.4. 1980’lerden Günümüze Avrupa’ya Göçün Durumu.....	51
2.2. Türkiye ve Avrupa İlişkilerinin Günümüzdeki Durumu.....	53
2.3. İlişkilerde Sorunlu Alanlar	64
2.3.1. Ermeni Sorunu	64
2.3.2. Kıbrıs Sorunu	67
2.3.3. Türkler Konusunda Algı	72
2.3.3.1. AB Kamuoyunun Türkiye’nin Üyeliği Sürecindeki Önemi	73
2.3.4. İslamofobi	75
2.3.5. Suriye Göçü	80
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	83
AVRUPA ÖRNEKLERİ VE TÜRK DİASPORASI.....	83
3.1. Avrupa’da Türk Diasporası.....	83
3.1.1. Avrupa’da Türk Örgütlenmeleri	85
3.1.2. Hollanda’da Türk Diasporası	88
3.1.3. Hollanda Türk Sivil Toplum Kuruluşlarının Amaçları ve Yapısı	95
3.2. Hollanda’nın Avrupa’daki Türk Diasporasına Bakışı	98
3.2.1. Hollanda’da Faaliyet Gösteren Türk Sivil Toplum Kuruluşları Konusu	98
3.2.2. Hollanda’da Faaliyet Gösteren Türk Diasporası ve Bağlı Kuruluşlar Konusu.....	100
3.2.3. Hollanda Kamuoyunda Türk Diasporası ve Bağlı Kuruluşlar Hakkında Çıkan Haberlerin Hangi Kitle İletişim Araçlarıyla Hangi Sıklıkla Takip Edildiği 101	
3.2.4. Hollanda’da Türk Diasporasının Örgütlenmesi ve Öneriler	102
3.2.5. Avrupa’da (Olası veya Mevcut) Ekonomik Krizin Türk Diasporasına Etkileri	103
3.2.6. Avrupa’da Yükselen bir Olgu Olarak Irkçılık/Milliyetçilik ve Yabancı Düşmanlığının Türk Diasporasına Siyasal Etkisi.....	103
3.2.7. Avrupa’da Faaliyet Gösteren Türk Diasporasının Siyasal Olarak Etkinliğini ve Lobi Gücünü Artırabilmesi için Öneriler	104
3.2.8. TBMM’de Yakın Zamanda Kurulması Planlanan Göç ve Diaspora Komisyonu’nun Avrupa Özelinde Türk Diasporası ve Bağlı STK’lara Etkisi	105
3.2.9. Hollanda’da Faaliyet Gösteren Türk Diasporasının Türkiye-AB İlişkilerine Etkisi	106

3.2.10. Avrupa’da 3./4.Nesil Olarak Adlandırılan Neslin Avrupa’daki Türk Diasporası Faaliyetlerine İştirak Etmeleri ve Diasporanın Etkinliğini Artırabilmeleri için Öneriler	107
3.3. Türkiye’nin Avrupa’daki Türk Diasporasına Bakışı	107
3.3.1. Avrupa’da Faaliyet Gösteren Türk STK’lar ve Avrupa’daki Türk Diasporası	109
3.3.2. Türk Diasporası ve Bağlı Kuruluşlar Hakkında Çıkan Haberlerin Hangi Sıklıkla ve Hangi Kitle İletişim Araçları ile Takip Edildiği.....	111
3.3.3. Hollanda’da Türk Diasporasının Siyasi Açından Örgütlenmesi.....	111
3.3.4. Avrupa’da Mevcut veya Olası bir Ekonomik Krizin Türk Diasporasına Etkileri	112
3.3.5. Avrupa’da Yükselen bir Olgusu Olarak Irkçılık ve Yabancı Düşmanlığının Türk Diasporasına Siyasal Etkisi.....	114
3.3.6. Avrupa’da Faaliyet Gösteren Türk Diasporasının Siyasal Olarak Etkinliğini ve Lobi Gücünü Artırabilmesi için Öneriler	114
3.3.7. TBMM’de Göç ve Diaspora Konusunda İhtisaslaşacak Bir Meclis Komisyonunun Kurulmasının Avrupa Özelinde Türk Diasporası ve Bağlı STK’lara Etkisi	115
3.3.8. Avrupa’da Faaliyet Gösteren Türk Diasporasının Türkiye-AB İlişkilerine Etkisi.....	115
3.3.9. Avrupa’da “3./4.Nesil” Olarak Adlandırılan Neslin Avrupa’daki Türk Diasporası Faaliyetlerine İştirak Etmeleri ve Diasporanın Etkinliğini Artırabilmeleri için Öneriler	115
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	117
TÜRK DİASPORASININ GELİŞMESİ İÇİN ÖNERİLER	117
4.1. Dünya Diasporalarından Çıkarılabilecek Dersler	117
4.2. Türk Diasporasının Gelişmesi İçin Öneriler	124
4.2.1. Diasporanın Etkin Bir Lobi Yapabilmesi	130
4.2.2. Diasporanın Ana Vatan İle Etkileşimi Nasıl Güçlendirilebilir, Diaspora Ulusal Hedeflere Nasıl Katkı Sağlayabilir	132
4.2.3. Başarılı Türk Diaspora Örnekleri.....	134
SONUÇ	137
KAYNAKÇA.....	142
MÜLAKATLAR	157
EKLER.....	158
ÖZ GEÇMİŞ	162

KISALTMALAR

AGSP	: Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası
AİHM	: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
AKÇT	: Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu
AP	: Avrupa Parlamentosu
AT	: Avrupa Topluluğu
CBS	: Hollanda Merkezi İstatistik Büro
DEİK	: Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu
DİTİB	: Diyanet İşleri Türk İslam Birliği
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
DTİK	: Dünya Türk İş Konseyi
HOTİAD	: Hollanda Türk İşadamları Derneği
HTİB	: Hollanda Türk İşçileri Derneği
IOT	: Türkler için Dayanışma Kurulu (Hollanda)
KOB	: Katılım Ortaklığı Belgesi
MUSİAD	: Müstakil Sanayici ve İşadamları Derneği
OECD	: Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
OIM	: Uluslararası Göç Örgütü
PASOK	: Panhelenik Sosyalist Hareket
UID	: Uluslararası Demokratlar Birliği
UP	: Ulusal Program
TİKA	: Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı
TTO	: Teknoloji Transfer Ofisi
VVD	: Özgürlük ve Demokrasi için Halk Partisi (Hollanda)
WJC	: Dünya Yahudi Kongresi
YEE	: Yunus Emre Enstitüsü
YTB	: Yurtdışı Türkler ve Akraba Toplulukları Başkanlığı

ÖN SÖZ ve TEŞEKKÜR

Bu tezin en zor kısımlarından birisinin hislerimi birkaç paragrafla anlatmam gelecek olan bu teşekkür kısmını yazmak olacağını tahmin etmek zordu. Herkesin bir hayali vardır. Ben hayatımın son birkaç yılını en çok bu doktora tezini bitireceğim günü düşünerek geçirdim. Hayatımda belki en değerli eserim olacak olan ve büyük emeklerle oluşturulmuş olan bu doktora tezinin önemi ve anlamı oldukça büyük. Bu süreç oldukça uzun ve yorucuydu ancak benim için çok güzel şekilde sona erdi. Başladığımdan itibaren birçok zorlukla karşılaştığım ve belki birçok kez ümidi kestiğim zamanlarda her zaman yanımda olan insanlara tek tek teşekkürü bir borç bilirim.

Sayesinde Necmettin Erbakan Üniversitesi ve değerli hocaları ile tanışma fırsatı bulduğum saygıdeğer hocam Prof. Dr. Tahir YÜKSEK'e her zaman minnettar kalacağım.

Beni bu çalışmayı başarı ile bitirebileceğime inandıran ve akademik hayat konusunda tekrar ümitlendiren ve yardımlarını hiçbir zaman esirgemeyen geç tanıdığım ancak her zaman birlikte çalışabilmeyi ümit ettiğim danışman hocam Prof. Dr. Önder KUTLU'ya, yine tanımaktan ve desteklerinden büyük mutluluk duyduğum hocam Doç. Dr. İsmail SEVİNÇ'e ve tezime çok büyük katkısı olan hocalığın yanı sıra arkadaşlığını ve desteğini her zaman hissettiren değerli insan Dr. Öğr. Üyesi Yusuf SAYIN'a,

Saha çalışmasında beni misafir ederek geri çevirmeyen ve çalışmama katkı sunan Hollanda'daki Türk STK temsilcilerine,

Saha çalışmasının Türkiye ayağında görüşme ve tanışma imkânı bulduğum değerli hocalarıma ve katkıda bulunan herkese içten teşekkürlerimi sunarım.

Ablam, akademisyenlik konusundan annem ve babamdan sonra örnek aldığım desteğini hiçbir zaman esirgemeyen Doç. Dr. Şebnem ARSLAN'a,

Desteğini her zaman hissettiren ve tezimin yazım aşamasında yardımlarını esirgemeyen değerli eşim Mehmet Selim SİPAHİOĞLU'na çok teşekkürler..

Benim için bu tezin olmazsa olmazı ve kuşkusuz tezimi armağan etmek istediğim kişiler her zaman örnek aldığım ancak hiçbir zaman başarılarına yetişemeyecek olduğum annem ve babamdır. Kendilerinin yolundan gitmek üzere başladığım bu süreçte her zaman yanımda olmakla kalmadılar; her zaman en iyi yol gösterici ve yönlendiricim oldular. Her zaman ve nihai amacım onlara layık olmaktır. Annem Prof. Dr. Feyhan ÖKTEN ve babam Prof. Dr. İlker ÖKTEN'e her şey için ve her zaman en büyük teşekkürlerimle...

Buket ÖKTEN SİPAHİOĞLU
Ankara, 2019

ARAŞTIRMANIN AMACI VE YÖNTEMİ

Avrupa’da Türk varlığı birçok yazar ve araştırmacı tarafından incelenmiş bir konudur. Ancak literatüre çok geniş şekilde kullanımı geçen ‘gurbetçi’ kavramının, yerini daha doğru bir kullanım olan ‘diaspora’ kavramına bırakması henüz çok uzun bir geçmişe sahip değildir. 1960 sonrası işgücü ihtiyacını karşılamak amacıyla Avrupa’ya giden ve sonrasında orada bir varlık oluşturan Türklerin yanı sıra; akademik ve türlü nedenlerle Avrupa’ya yerleşen Türklerle birlikte bölgede kayda değer bir Türk varlığı oluşmuştur. Türk siyasetindeki değişikliklerle birlikte, Avrupa Birliği’nin (AB) kendi içinde yaşadığı değişim/dönüşümlerle birlikte Türkiye-AB ilişkileri açısından da etken bir faktör olduğu tartışılmazdır. Her ne kadar literatürde AB-Türkiye ilişkileri ve Avrupa’da Türk Diasporası çalışmaları mevcut olsa da, özellikle AK Parti hükümeti ile başlayan 2002 yılından günümüze yaşanmış olan son güncel siyasi gelişmeler ışığında; çalışmaya konu edilen örnek ülke olan Hollanda’da yapılan saha araştırmaları ve geniş kaynak taraması ile literatüre özgün bir kaynak daha eklenmesi amaçlanmıştır.

Tez çalışması süresince nitel araştırma yöntemi ile geniş çapta kaynak taraması yapılmıştır. Kaynak taramasında Bilkent Üniversitesi ve Ankara Üniversitesi kütüphanelerinin yanı sıra bu kütüphanelerin internet kaynaklarından da faydalanılmıştır. Ayrıca Ankara Milli Kütüphane’nin konu ile ilgili internet kaynakları da çalışmada yer almıştır. Kaynak araştırması sırasında konu ile ilgili özellikle Türkçe kitap ve makale sayısının azlığı gözlemlenmiştir. Bu durumda diaspora kavramının Türkiye’de nispeten yeni kullanılmaya başlanan bir kavram olmasının etkisi büyüktür. Bu anlamda çalışmanın literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Kaynak araştırmasına ek olarak araştırmaya konu edilen bölgeyi yerinde görmek ve ilgili kişilerle yüz yüze görüşmek amacı ile saha çalışması gerçekleştirilmiştir. Saha araştırmasının çıktılarının yer aldığı üçüncü bölümde Türkiye ve örnek ülke olarak alınan Hollanda’dan çeşitli STK temsilcileri, akademisyen, siyasetçi ve kanaat önderleri ile yüz yüze mülakatlar yapılmıştır. Mülakatlar sırasında mülakat yapılan kişilerin tamamı ile görüşmeler ses kayıt cihazına kaydedilmiştir. Görüşmelerin sadece bir kısmında kayıt cihazının

kapatılması ile kişilerin daha samimi şekilde fikirlerini beyan etmelerine olanak tanınmıştır.

ARAŞTIRMA SORULARI

Araştırma soruları;

- Avrupa'daki Türk Diasporasının tarihsel gelişimi nasıldır?
- Türkiye Avrupa'daki sivil toplumu muhatap almakta mıdır? Yoksa ilişkiler tek tek bireyler düzeyinde midir?
- Devletin imajını etkileyen faktörler nelerdir?
- Örnek olarak ele alınan ülke olan Hollanda'da lobicilik ne durumda, devletin faaliyetleri nasıldır?
- Hollanda'da faaliyet gösteren Türk STK'ların Türkiye'den beklentileri nelerdir ve ne ölçüde karşılanmaktadır?
- Türkiye'nin Türk Diasporası hakkındaki fikirleri, Avrupa genelinde Hollanda özelinde Türk Diasporasına bakış ve Türkiye-AB ilişkileri göze alındığında çözüm önerileri nelerdir?

ARAŞTIRMANIN VARSAYIMLARI

- Türkiye'nin ciddi bir potansiyeli diaspora potansiyeli vardır.
- Türkiye bu diaspora gücünü etkin bir lobicilik şeklinde kendisi kullanamasa da, bu konuda Türkiye'de yumuşak bir güç bulunmaktadır.
- Türk Diasporası etkinlik ve başarı açısından Türk düşmanlığı ve Müslüman düşmanlığı olumsuz yönde ilişkileri etkilemektedir.
- 3. ve 4. kuşak diaspora fikri bir nüve olarak bulunmaktadır.
- Ekonomik entegrasyon aracılığıyla AB ile ilişkilerin gelişmesi, diasporanın da ilişkilerinin gelişmesini sağlamaktadır.
- Türkiye, diaspora politikasını azınlık anlaşmalarını destekleyen şekilde güncellemeli ve güçlendirmelidir.

GİRİŞ

“Diaspora” kelimesi, Yunanca kökenli olup, şimdiye kadar fazlasıyla gözden kaçırılmış, yeterince önemslenmemiş hatta bilerek yok sayılmış bir kavramdır. Oysa günümüzde diaspora, kelime anlamı daha iyi anlaşıldıkça önemi ve potansiyeli daha çok fark edilen bir değer haline gelmiştir. Türkiye’nin geçmişte Avrupa’ya fazla sayıda işçi göndermesi ile bağdaştırılmaya meyyal olan diaspora kavramı, artık bu oluşumdan çok daha fazlasını ifade etmektedir. Diasporayı farklı kılan ana olgulardan ilki, Avrupa’da yerleşik Türklerin artık önemli statü sahibi olmaları ile bulundukları ülkelerde yeni bir nesli ifade etmeleridir.

İkinci durum, neredeyse 60 yıl önce Avrupa ülkelerinde başlayan bu göçmen Türk varlığı, coğrafyasını genişleterek Amerika Birleşik Devletleri’nden Rusya Federasyonu’na, Orta Asya Türk Cumhuriyetleri’nden neredeyse tüm dünyaya yayılmıştır. Son olgu ise yurt dışındaki Türk varlığının işçi kesimden çok daha ötesine gitmiş olmasıdır. Diasporanın bir ülke için önemini anlamaya çalışırken, bu kavramı iyi değerlendiren ülkelerden örnek almak yerinde olacaktır. Örneğin Ermenistan ve Rum diasporalarının dünya üzerinde nüfus sayıları bakımından büyüklüklerinden bağımsız bir güçleri vardır.

Türkiye, dünyada kendi sınırlarının dışında en fazla göçmen bulunduran ülkeler arasında 4. sıradadır. Ne var ki Türkiye, 5 milyondan fazlası Avrupa’da olmak üzere dünyada 6 milyonu aşan Türk varlığı ile lobiciliği etkin bir devlet politikası haline getirememiştir. Bunun en önemli sebebi ise diasporanın sayısal fazlalığına rağmen siyasi gücünün azlığıdır. Türkiye-AB ilişkilerinin bu durumdan nasıl etkilendiği ve güncel gelişmelerin ilişkileri nasıl etkilediği de göz önüne alınarak tartışılacak çözüm önerileri çalışmanın önemini ortaya koymaktadır.

Ortak bir Avrupa kimliği oluşturma düşüncesi Türklerin Orta Avrupa kapılarını zorladığı 16.yy’a dek uzanmakla birlikte gerçek anlamda bir ortak kimlik inşa etme yönünde adımlar 1957’de Avrupa Ekonomik Topluluğu’nun (AET) kuruluşu ile atılmıştır. Ortak kimlik fikrinin nüve halinde belirmesinde Türklerin karşıt öge olarak oynadıkları role karşın Türkiye’nin ve Euro-Türklerin Avrupa

kimliğiyle çatışması, gerçek anlamda AB'ne giden yolda Türk göçü için imzalanan Ankara Antlaşması'yla birlikte gelişmiştir.

Türkiye'nin AB'ye adaylık başvurusu yapması ve Avrupa'ya göçmen yollaması aşağı yukarı aynı yıllarda, yani 1961'den itibaren ortaya çıkmıştır. Kırılma noktaları arasında yer alan Hristiyan değerleri, Türkiye'nin AB'ye Müslüman bir kitle olarak üye olmak istemesi, küreselleşen dünyada Türkiye'nin yeni oluşturduğu kimlik incelemeye değer konulardır. 4 milyondan fazlası AB'de, 5 milyondan fazlası Avrupa'da olmak üzere yurt dışında önemli bir nüfusu olan Türkiye'nin ne yazık ki Amerika'daki Yunan, Ermeni veya Musevi lobisi gibi başarılı bir lobisi bulunmamaktadır. Bunun en önemli sebebi Türklerin fanatizme kaçan belirli bir isteklerinin olmaması ve güçlü bir ülkeye sahip olmalarıdır.

Türkiye'nin diaspora politikası geliştirmek ve bu konuya gereken önemi vermesi sadece siyasi amaçlarla değil aynı zamanda yurt dışındaki birçok vatandaşının da haklarını korumak açısından gerekli ve önemlidir. Yurt dışındaki vatandaşların sadece seçim zamanlarında oy potansiyeli ve diğer zamanlarda ise döviz kaynağı olarak görmek senelerdir süregelen sorunların ana kaynaklarından. Avrupa geneli ve Hollanda özelinde yapılan araştırma ve mülakatlar sonucunda anlaşılmıştır ki vatandaş ve STK'ların genel algısı Türkiye'nin kendilerini yeterince muhatap almadığı yönündedir.

Avrupa'ya göçün başlangıcından bu yana geçen süre neredeyse 60 yıl olmasına rağmen hala 'gurbetçi' sıfatının kullanılması üzerinde durulması gereken bir sorun iken, bu kavramın yerini 'diaspora'nın alması ve bu kavrama uygun bir politika oluşturulması fazlasıyla gerekli ve önemlidir. Bu çalışmada Türkiye'nin ciddi bir potansiyel sahibi olduğu diaspora konusunda siyasi olarak atacağı adımların önemi ve gerekliliğinin yanı sıra çözüm önerileri de ele alınacaktır. Diaspora konusu uluslararası ilişkilerde son yıllarda oldukça önemli bir dış politika aracı haline gelmiştir ve Türkiye'nin de bu konudaki potansiyeli göz ardı edilemeyecek noktadadır.

Çalışma kapsamında Avrupa'daki Türk Diasporasının etkin bir siyasi güç kazanabilmesi ve Türkiye lehine etkin bir lobi çalışması yapabilecek güce ulaşması

için öneriler ele alınmıştır. Çalışmada ‘Avrupa’ ile kast edilen Türklerin yaşadıkları AB ülkeleri olup, Avrupa kıtasının tamamının çalışma ile ilgisi olmadığını belirtmek yerinde olacaktır. Bu kapsamda, çalışmanın ilk bölümünde diaspora ve Türk Diasporası konusu diaspora tanımı ile başlamış ve dünyadaki büyük diasporalardan İrlanda, Çin ve Hindistan hakkında bilgi verilmiştir. Birinci bölümde ayrıca Türkiye’nin diaspora politikası incelenerek, yürütücüleri hakkında bilgi verilmiştir. 2010 yılından sonra faaliyete geçen Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı, Yunus Emre Enstitüsü, Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı ve Dünya Türk İş Konseyi hakkında detaylı bilgi verilmiştir. Diaspora politika yürütücülerinin etkinliği ve Türkiye’nin yurt dışında temsili hakkındaki değerlendirmeler de yine bu bölümde yapılmıştır.

“Avrupa ve Türkler” başlığı altındaki ikinci bölümde, Türkiye ve Avrupa ilişkilerinin tarihsel seyri, misafir göçünün Avrupa’da vatandaşlığa dönüşmesi olgusu altında incelenmektedir. Türk vatandaşlarının misafir işçi olarak kısa süreliğine başlayan Avrupa macerasının, Avrupa’daki Türk varlığına dönüşmesi günümüzde dördüncü nesle kadar uzanmaktadır. Buna göre bu çalışmada, Avrupa’da yaşayan Türklerin artık gurbetçi kavramından çıkarılarak “diaspora” kavramı ile bağdaştırılmaları ve buna göre çeşitli politikalar geliştirilmesi gerektiği savunulmaktadır. Türkiye ve Avrupa ilişkilerinin günümüzdeki durumu Türkiye-AB ilişkileri çerçevesinde incelenirken, Türkiye’nin Avrupa odaklı dış politikadan uzaklaştığı savunulmaktadır. Türkiye’deki bu eksen kayması elbette Türk Diasporası konusunu da etkilemektedir. Türkiye’nin etkin bir diaspora politikası oluşturması dış politikası açısından da önem arz etmektedir.

Çalışmanın üçüncü bölümü saha çalışmasının ve örneklendirmenin de bulunduğu uygulama bölümü olup, bu bölümde örnek ülke olarak ele alınan Hollanda’daki Türk Diasporası Avrupa’daki Türk Diasporası üzerinden incelenmektedir. Hollanda’nın örnek ülke olarak ele alınmasındaki sebep merkezi ve küçük bir Avrupa ülkesi olmasıyla birlikte incelenmesi ve değerlendirilmesinin de diğerlerine göre daha anlaşılır olmasıdır. Yapılan araştırmalar ve incelemeler sonrasında literatürde Hollanda örnek ülke odaklı benzer bir çalışma bulunmadığı tespit edilmiştir.

Dolayısıyla bu bölümde, Türkiye ve Avrupa’da ilgili kurum/kuruluş temsilcileri, STK temsilcileri, değinilen konularda çalışmaları olan akademisyen, siyasetçi ve kanaat önderleri ile gerçekleştirilen mülakatlara yer verilerek Hollanda’daki Türk Diasporasından Türkiye’ye bakış ile Türkiye’den Avrupa’daki Türk Diasporasına bakış “*cross check*” ikili değerlendirme yöntemi ile ele alınmış ve değerlendirilmiştir. Bu bakımdan, çalışmanın bu bölümü oldukça önemli veriler içermektedir. Söz konusu bölümde ayrıca Avrupa’daki araştırmaların da ışığında lobiciliğin önemi ve gücü, dış politikadaki etkinliğinin önemi açısından ön plana çıkmaktadır. Türkiye’nin stratejik bir güç olarak lobiciliği etkin olarak kullanamamasının sebepleri de bu bölümde değerlendirilmektedir.

Araştırmanın son bölümü, değerlendirmelerin yapıldığı ve Türk Diasporasının daha iyi şekilde kullanılabilmesi için önerilerin bulunduğu bölümdür. Bu bölümde, bir önceki bölümdeki saha çalışmalarının da verileri ışığında Türk Diasporasının siyasi olarak daha etkin bir güç olarak kullanılması ve aynı zamanda Türkiye-AB ilişkileri açısından önemi de değerlendirilmektedir. Bu değerlendirilme için dünyadaki önemli diasporalardan olan Yahudi, Rum ve Ermeni diasporasından çıkarılabilecek dersler ele alınmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

DİASPORA VE TÜRK DİASPORASI

‘Diaspora’ kavramı yakın geçmişe kadar gözden kaçırılmış, yeterince önemsenmemiş hatta bilerek yok sayılmış bir kavram olmuştur. Yıllar boyu süren göz ardı etmenin sebebi, diasporanın ülkelerinden sürgün edilen, dünyanın çeşitli yerlerine dağılan ve bu dağılma sonucu yaşadıkları manevi yıkımı ifade etmesidir. Yurt dışında altı milyondan fazla vatandaşını barındıran bir ülke olarak Türkiye’nin aktif bir diaspora politikası olması şarttır. Bu kapsamda, Türkiye’nin yeni diaspora politikası yöneliminde kurulmuş olan başta Yurtdışı Türkler ve Akraba Toplulukları Başkanlığı (YTB) olmak üzere ilgili kurumların işlevsel şekilde görev yapması önem arz etmektedir.

1.1. Diaspora Kavramının Tanımı

Köken anlamı olarak “yayılma”, “saçılma” anlamına gelen diasporanın günümüz kullanımı çeşitli nedenlerle ülkelerinden ayrılarak dünyanın farklı yerlerine göç etmiş, fakat ana yurtları ile ilişkilerini koparmamış ve güçlü bağlarını devam ettirmiş etnik azınlıklar olarak tanımlanabilir.¹ Uluslararası İlişkiler disiplini devamlı değişkenlik halinde olduğundan diaspora kavramının tanımı da tartışmalı ve sürekli yenilenme halindedir. Kelime anlamı olarak “kopuntu”, “kopmuş” parça² anlamına gelse de içinde bulunulan dönemin siyasal ve uluslararası konjonktürüne göre tanımın kavramı da değişmiştir. Kelime anlamı olarak ise diaspora Yunanca ‘ile’ ya da ‘sonucunda’ anlamına gelen dia kelimesiyle ‘dağılma’ anlamına gelen ‘speiro’ sözcüklerinin bir araya gelmesiyle oluşmuştur. Geçmişte göçlerle alakalı, dini ve kültürel çalışmalara konu olan diaspora kavramı, günümüzde politik bir alan haline de gelmektedir.³ Cohen’e göre bir topluluğun diaspora olarak tanımlanabilmesi için şu özelliklere sahip olması gerekmektedir:⁴

¹ Mustafa Mutluer, “Ermenistan Diasporası ve Türkiye-Ermenistan İlişkileri”, **Jeopolitik Bilimsel Araştırmalar Dergisi**, Cilt 1, Sayı. 2, s.79.

² “Kopuntu”, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&kelime=KOPUNTU (17.06.2018)

³ Diaspora Kelime Kökeni, <https://www.etimolojiturkce.com/kelime/diaspora> (17.07.2018)

⁴ Robin Cohen, **Global Diasporas**, UCL Press, UK, 1997, p. 27.

- Ortak bir merkezden iki ya da daha fazla bölgeye, çoğunlukla travmatik şekilde göç yoluyla dağılma,
- Çoğunluk olarak çalışma, ticaret amaçlı olması,
- Ana vatana ilişkin ortak bir geçmiş, mit ya da vizyonun sürdürülmesi,
- Ev sahibi ülkeye tam olarak aidiyet hissinin duyulmaması ve (kısmen) yabancılik hissi,
- Ana vatanın yaşanılabilir ideal ülke olduğu kanısı ve ana vatana geri dönebilme isteği,
- Ortak tarih, ortak kader üzerine dayalı uzun süren bir etnik grup bilinci,
- Diğer ülkelerdeki etnik üyelere karşı sempati duyulması,
- Ana vatanın kalkınması ve gelişmesi adına işbirliği içinde olunması gerektiği düşüncesi,
- Ana vatanla (ticari, akrabalık, politik, vd.) karşılıklı ilişkiler içinde bulunulması.⁵

Zamanında Yahudilerin, Yunanlıların ve Ermenilerin dağılmasını tarif eden diaspora kelimesi, artık, “göçmen, vatansız, mülteci, misafir işçi, sürgün topluluğu, yurt dışı topluluğu, etnik topluluk” gibi terimleri kapsayan daha geniş bir bilimsel alana karşılık gelmektedir.⁶ Her ne kadar diaspora kavramının tarihi Yahudilerle yakın ilişki içinde olsa da son yıllardaki tanımı ve içeriği oldukça değişerek diasporası bulunan 30’den fazla ülke vatandaşını içinde barındıran bir kavram haline gelmiştir. En çok bilinen diasporalardan Yahudi, Rum ve Ermeni diasporaları dışında dünyanın en büyük diasporaları; Çin, Hint, İrlanda, Lübnan, Filipinler ve İran’dır.⁷ Yahudi sürgünleri sonrasında bu kelime ana yurdundan ayrı yaşayan toplumları anlatmada kullanılmaya başlamıştır. Fakat diasporayı asıl niteleyen en önemli özellik, bu durumda yaşayan Yahudilerin gittikleri yerleri hiçbir zaman kendilerine

⁵ Cohen, **a.g.e.**, p. 27.

⁶ Khachig Tölölyan, “The Nation-State and Its Others: In Lieu of a Preface”, **Diaspora: A Journal of Transnational Studies**, Vol. 1, No. 1, 1991, p. 4.

⁷ Dünya Türk İş Konseyi, Türk Diasporası Özel Sayısı, <https://www.deik.org.tr/uploads/kuresel-kurultay-ozel-sayisi.pdf>, 2011, s.31.

yurt olarak kabul etmemeleri ve bir gün mutlaka ana yurtlarına dönecekleri yönündeki değişmeyen inançlarıdır.⁸

Cohen'e göre diasporik çerçeveyi biraz sınırlayabilmek ve anlamı doğru şekilde sunabilmek adına, hem Yahudi geleneğinden genel sonuçları çıkarmalı hem de istenmeyen anlam değişiklikleri ve genişlemeleri konusunda hassas olunması gerekmektedir. Yukarıda belirtilen diaspora gruplarına ek olarak Amerika'daki Kübalılar ve Meksikalılar, İngiltere'deki Pakistanlıları, Marsilya'daki Korsikalıları, Almanya'daki Türkleri, Fransa'daki Magripliler ve Kuzey Amerika'daki Polonyalıları da eklemek gereklidir. Bu noktada akla gelen Ukraynalılar, İtalyanlar, Afganlar, Lübnanlılar, Vietnamlılar, İranlılar, Tibetliler, Ruslar, Almanlar, Hintliler ve Kürtlerin de diaspora olarak tanımlanmak için kuvvetli sebepleri bulunmaktadır.⁹

Sirkeci'ye göre diaspora Türk göçmenleri için dünyada ortak kullanılan bir kavram olmasa da, diasporanın kelime anlamı incelendiğinde Türk göçlerinin diasporik olaylar¹⁰ olduğunu söylemek mümkündür.

Tölölyan'a göre ise diaspora, önceleri Rum, Yahudi ve Ermeni dağılmalarını ifade ederken artık kelime anlamı genişleyerek göçmen, sürgün edilen, mülteci, muhacir, konuk işçi, sürgün topluluk, deniz aşırı topluluk, etnik topluluk gibi kavramları da içine almıştır. Transnasyonalizmin kelime dağarcığı da bu şekildedir. Örneğin Küba'nın dışında yaşayan Kübalılar, Madrid'den Miami'ye uzanan ve hem gönüllü olarak hem de zoraki yerlerinden ettirilmiş bir diaspora topluluğunu oluştururlar. Özellikle Castro'yu devirmek isteyen hırslı bazı liderleri vurgularken ABD medyası bu topluluğu sürgün topluluk olarak adlandırır. Bu anlamda Kübalılar etnik resmedilmenin bir örneğidir.¹¹

Shain'e göre ise diaspora üyeleri dışardakiler tarafından ana vatanlarının bir parçası sayılır ve ana vatanlarıyla ilgili işlerine yakından katılımları

⁸ Yasin Aktay, İslamcılık ve Bir Modern Melankoli: Eve Dön(eme)mek, Milet ve Nihal, Göç, Hicret ve Diaspora, Editör; Şinasi Gündüz, **İnanç, Kültür ve Mitoloji Araştırma Dergisi**, Cilt 5, Sayı 3, s. 23.

⁹ Cohen, **a.g.e.**, p.5.

¹⁰ İbrahim Sirkeci ve Ahmet İçduygu, "75 years of Turkish Diaspora: a republican family on the move", **Siirtolaisuus-Migration**, Vol. 28, No. 2, 2001, p. 1-14.

¹¹ Tölölyan, **a.g.m.**, p.5.

beklenmektedir.¹² Cohen'e göre diasporalar için özet olarak söylenebilecek şudur; ana vatan bilinci asla tam olarak kaybolmaz ve ulusötesi bağlam diasporanın bir parçası ve parseli olup, kendi tanımında gizlidir.¹³ Diaspora kavramının kullanımının çoğalmasıyla anlamı da esnemiş ve çeşitli entelektüel, kültürel, siyasi ajandalara da dâhil olmaya başlamış ve interdisipliner bir hal almaya başlamıştır.

Diasporayı farklı bir açıdan inceleyen Ulusoy'a göre "Diaspora, göçün içerisinde bulunduğumuz zaman ve şartlar dâhilinde yerleşikleşmek, toplumsallaşmak, politikleşmek, kök salmak hedef ve arzuları ile nihayete erdiği nokta olarak belirginleşmektedir. Diasporizasyon, ulus-aşırı çağda modernizmin toplum modelini demokratikleştiren, insancıllaştıran ve çağcıllaştıran bir olgu olarak ortaya çıkmaktadır. Bu bakımdan diasporalar, demokrasi ve insan hakları bağlamında ortaya çıkan yeni toplumsal biçimlerden biri olarak görülmektedir. Ya da daha politik bir bakış açısıyla; modern ulus-devletlerin egemenlik alanındaki bir kırılma, toplumsal çöp olarak nitelenen gettoların öz farkındalık kazanarak denklik aradıkları bir demokratik toplumsal mücadele aracıdır".¹⁴ Diaspora, devletsiz olarak siyasi aktör, nispi olarak da siyaset biliminde yeni bir trend haline gelmiştir. Diaspora çalışmaları kültürel çalışma, antropoloji ve sosyoloji olarak ortaya çıkmasına rağmen siyaset bilimi, 1990'lı yıllarda bu trendi başlatmıştır. Diaspora, ev sahibi devletlerin gözünde basit bir göç değildir. Dolayısıyla diasporalar, yerel ve uluslararası düzlemde siyasi bir aktör olmuşlardır.¹⁵

Diaspora göçünün diğer göçlerden farkı geri dönüş isteğinin ve vatana bağlılık hissinin her zaman devam etmesidir. Vatandaşlığın kaybedilmesi umursandığından ve ana vatan ile bağların tamamen kesilmesi istenmediğinden göçün geri dönüş süresi uzun da olsa dönüş ümidi kesilmemektedir. Diasporalar

¹² Yossi Shain, **The Frontier of Loyalty: Political Exiles in the Age of the Nation-State**, Middletown, Conn. Wesleyan University Press, 1989.

¹³ William Safran, Ajaya Kumar Sahoo, Brij V. Lal; "Indian Diaspora in Transnational Contexts-Introduction", **Transnational Migrations The Indian Diaspora**, ed. William Safran, Ajaya Kumar Sahoo, Brij V. Lal, 1. Baskı, Routledge, New Delhi, 2009, p. Vii.

¹⁴ Ergin Ulusoy, "Diaspora Kavramı ve Türkiye'nin Diaspora Politikalarının Modern Teori Çerçevesinde Sosyo-Politik Bir Analizi", **IV. Türkiye Lisansüstü Çalışmaları Kongresi- Bildiriler Kitabı II**, s. 58.

¹⁵ R. Bauböck, T. Faust; **Diaspora and Transnationalism, Concepts, Theories and Methods**, Amsterdam: Amsterdam University Press, 2010, p. 149.

sanıldığıının aksine her zaman bir dışlanma sonucu oluşan topluluklar değildir. Dini, siyasi, yerinden edilme veya ırksal baskı sebebiyle olabileceği gibi ekonomik sebepler, güçsüzlük veya azınlık statüsünde bulunma sebebi ile de bu tür yer değiştirmeler olabilmektedir. Diasporalar vatandaşlık sahibi olup olmamalarına göre değerlendirilemezler. Bunun sebebi başka bir ülkede çalışanların kendi vatandaşlıklarıyla ve kazandıklarını kendi ülkelerine yatırım için harcayabilmeleridir. Bunun sonucu olarak da vatandaşlık diaspora kapsamında bir kriter değildir. Diasporanın parçası olmak, bir gruba ait olmak veya belli bir kimliğe aidiyet hissini beraberinde getirir.

Diasporaların gerçekten önemli olup olmadığına dair bir değerlendirme yapılacak olursa verilebilecek en iyi örnek Yahudi diasporasıdır. Yahudi diasporası nüfusun sadece %2'sini oluşturmalarına rağmen Amerikan iç politikası üzerinde oldukça önemli bir hâkimiyet kurarak kendi diasporasını oluşturmak için çabalamıştır. Ayrıca Yahudi diasporası, diasporaların ulaşacağı gücün sadece nüfusla ilgili olmadığını göstermektedir. Diasporanın asıl gücü ekonomik faaliyetlerdeki etkinliğinin yanı sıra yasama, yürütme, yargı erklerindeki sayısal temsili ve başta medya olmak üzere insanlar üzerinde etkili ağırlığından kaynaklanır. İlgili ülkenin önce iç sonra dış politikasında etkili ve yönlendirici olabilmek için bu bahsedilen boşluklar iyi doldurulmalıdır. İsrail'in ABD tarafından kayıtsız, şartsız desteklenmesi, eleştirilememesi dahi bu diaspora gücünden kaynaklanmaktadır.

1.2. Diaspora Kavramının Tarihsel ve Kavramsal Çerçevesi

Diasporanın dünya çapında kabul edilmiş tam bir tanımı bulunmamasının sebeplerinden biri de birçok kavramı anlatmak için kullanılıyor olmasıdır. Amerikan kökenli bir İngilizce sözlük olan Merriam-Webster'in diaspora tanımı, Filistin ya da İsrail dışında yaşayan Yahudiler olarak belirtilirken, ikinci anlam olarak ise ana vatanından uzak yaşayan insanlar olarak ifade edilmektedir.¹⁶ Ancak sosyal bilimler alanında terim daha geniş bir kullanıma sahiptir. Brinkerhoff ise diasporayı, “kolektif

¹⁶ “Diaspora”; <https://www.merriam-webster.com/dictionary/diaspora> (02.03.2018)

bir kimliğe, misafir ya da ana vatana psikolojik bir aidiyet” olarak tanımlamaktadır.¹⁷ Siyasi tartışmalarda diaspora kelimesinin kullanımı tarihi kökenlerinden ayrı bir şekilde Gabriel Sheffer’in de ifade ettiği gibi modern diasporalar, göç etmiş etnik azınlık gruplar olup, ana vatanları ile duygusal bağları devam etmektedir.¹⁸

Üzerinde durulması gereken önemli bir nokta ise diaspora kelimesinin kullanımının geçen yıllarda nasıl bir hızla arttığıdır. 1970’li yıllarda diaspora kelimesi anahtar kelime olarak tez ve bilimsel incelemelerde yılda bir veya iki kez kullanılırken, 1980’lerde kullanımının 13 kat, sadece 2001’de ise 130 kat arttığı görülmüştür. Diaspora kelimesinin bu denli yaygınlaşması sadece akademik yazımlarda görülmemiş, diaspora kelimesi artık Google’da milyon sonuç çıkarmakta ve bunların çoğunun da akademik olmadığı görülmektedir.¹⁹

1990’ların literatürü diaspora kavramının Yahudi diasporasını bu kadar sık ve yakın şekilde zihinlere getirmesinin gereksiz olduğuna karar vermiştir. Bunun sebebi Yahudi tecrübesinin karmaşık kararsız olması veya çok kesin şekilde ‘diasporik’ olmaması değildir. Asıl sebep dağılmış her topluluk için diaspora kavramının kullanılmasının doğru olmayacağıdır.²⁰ *Diaspora* dergisinin editörü bile, derginin kavramın akademik camiada kullanılmasının artmasının anahtar bir aracı olarak düşünülerek, derginin altıncı yılında diaspora kelimesinin artık önü alınmaz bir kavram kargaşası içine girildiğini vurgulayarak anlamın daraltılması gerektiğini belirtmiştir.²¹

Diasporanın tanımında ilişkili unsurlardan ön plana çıkanlar; *zaman, doğum yeri, vatandaşlık, kimlik ve aidiyettir.*

Zaman: Bir diasporanın ne zaman bir olmaktan vazgeçip diasporanın parçası haline geldiği konusu önemlidir. Göç sirkülasyonunun artışı düşünüldüğünde bugün

¹⁷ Jennifer Brinkerhoff, **Digital Diasporas: Identity and Transnational Engagement**, Cambridge: Cambridge University Press, 2009, p. 3.

¹⁸ Gabriel Sheffer, “A New Field of Study: Modern Diasporas in International Politics,” in Gabriel Sheffer, ed. **Modern Diasporas in International Politics** (London and Sydney: Croom Helm, 1986), p. 1-15.

¹⁹ Rogers Brubaker, “The ‘diaspora’ diaspora”, **Ethnic and Racial Studies**, Vol. 28, No. 1, 2005, p.1.

²⁰ James Clifford, “Diasporas”, **Cultural Anthropology**, Vol. 9, No. 4, 1994, p. 302-338.

²¹ Khachig Tölölyan, “Rethinking Diasporas: Stateless Power in the Transnational Moment”, **Diaspora**, Vol. 5, No. 1, 1996, p. 8.

kendi ülkesi dışında bir ülkede sonsuza kadar kalacak olan diasporayı sınırlayıp ayırmak zordur. Diasporaların modern kavramı sürgün ve geri dönülemezlik boyutunu kaybetmiştir. Göçmenler bazen de hükümet desteği ile çalışmaya gidip ve daha uzun kalmaya veya dönmeye karar vermektedirler. Öyle görünmektedir ki geçici işçi göçünü destekleyen Filipinler, Bangladeş, Ukrayna, Kenya, Etiyopya veya Uganda gibi bazı ülkeler ayrıca diaspora katkılarıyla da ilgilenmektedirler.

Doğum Yeri: Göçmen aileden doğan diasporaların ilk nesillere göre diasporaya ait olma hissi daha fazla olabilir. Bunun sebebi, ait oldukları kökeni merak etme ve ait olma isteğidir. Bundan dolayı doğum yeri kendi başına diasporaya aitliği ifade etmemektedir.

Vatandaşlık: Bulunduğu ülkenin vatandaşlığını da alan çok sayıda göçmen olmakla birlikte, bu kişiler kendi köken ülkelerine de değişik şekillerde yatırım yapıyor veya yapmak istiyor olabilirler. Bu sebeple, diasporaların vatandaşlığa göre sınıflandırılmaları doğru değildir.

Kimlik ve aidiyet: Bir diasporanın parçası olmak, bir grupta özdeşleşme duygusunu ya da belirli bir kimliğe ait olma hissini ima etmektedir. Aileler, yasal normlar (ikinci nesiller için vatandaşlık), eğitim programları ve seyahat etme imkânları gibi, bu kimliğin desteklenmesinde veya reddedilmesinde rol oynamaktadırlar. Yabancılar yönelik bakanlıklar, konsolosluklar ve elçilikler, diasporalarla “aidiyet duygusuna” ve ilgi çekici olmayan maddi boyutlara daha fazla dikkat etmeye başlamaktadırlar. Ancak, sembolik içermenin önemi varsa, yasal ve kurumsal gerçeklerle fiili katılıma dâhil olmalıdır.²²

2000’li yılların başından itibaren, bazı uluslararası örgütlerin, özellikle de Göçler İçin Uluslararası Örgüt ile Dünya Bankası’nın ‘diaspora’ kavramına sahip çıkması ve yeni bağımsızlığını kazanan ya da ortaya çıkan devletlerin ‘diaspora politikaları’nı giderek daha fazla saygı gösteriyor gözüktükleri ‘iyi uygulamalar’ın (best practices) bir ögesi yapması önemlidir. Devletlere yönelik bu uzmanlık

²² “Engaging Diasporas as Development Partners for Home and Destination Countries: Challenges for Policymakers”, International Organization for Migration Research series No.26, https://www.iom.int/sites/default/files/our_work/ICP/IDM/MRS26.pdf (13.01.2018).

çerçevesinde, yeni bir ‘diaspora’ tanımı yerleşmektedir. Bundan böyle terim, devletlerin dikkate almak zorunda kaldığı ve bağ kurmayı sağlayacak özel politikalar -buluşmaların örgütlenmesi, ulusal meclislerde temsilci seçimi, yurt dışında oy kullanma imkânı, çifte vatandaşlık veya çifte yurttaşlık, ülkenin gelişimine katkıda bulunmak amacıyla ülke içinde yatırım kolaylıkları- gerçekleştirmeyi güçlü bir şekilde itildikleri belirtmektedir. Ayrıca vatanlarından uzaklaştırılmış nüfusları - bunlar ister vatandaş olsunlar isterse de kökenleri bakımından o topraklara bağlı olsunlar- belirtmektedir.

Bu düzenlemelerin çoğu, 2000’li yıllardan önce kimi devletler tarafından zaten düşünülmüş olsa da artık uluslararası bir çerçevenin parçasıdır ve devletler de buna uymaya teşvik edilmektedir. Yaklaşık 2300 yıl önce İskenderiye’den yola çıkan ‘diaspora’ kelimesi dinsel (Katoliklik, ardından Protestanlık), akademik, gazeteci dili farklı genişlemelere tanık olmuş, böylelikle kullanımı giderek genişlerken daha da yaygınlaşmıştır. Bununla birlikte, politik genişlemesi, özellikle uluslararası bürokratik versiyonu içinde, yaklaşık bir on yıldır kavramın dünya ölçeğinde sıradanlaşmasını ve artan sayıda dile resmen girmesini sağlamıştır. Vaktiyle yerel ve tekil bir terim olan diaspora, küresel dünyaya özellikle uyum sağlamış çağdaş bir terim olmuştur.²³

Uluslararası Göç Örgütü’nün (IOM) verilerine göre 2018 yılında dünyadaki göçmen sayısı -doğduğu ülkeden başka bir ülkede yaşayan insan sayısı- şimdiye kadar kaydedilmiş en yüksek rakama, 258 milyona ulaşmıştır.²⁴ 2013 yılında 232 milyon olan dünyadaki göçmen sayısının artış hızı diaspora kavramının önemini göstermektedir. Dünyadaki göçmen sayısına yüzde olarak bakıldığında ise dünyanın toplam nüfus artışıyla birlikte oranı fazla değişmeyerek %3 civarında kaldığı görülmektedir. Uluslararası göçmenler için Almanya en çok tercih edilen ikinci ülke olurken, ilk sırada Amerika Birleşik Devletleri, üçüncü sırada ise Rusya bulunmaktadır. 2015 sonu itibariyle sadece AB bölgesi 1,2 milyon sığınma talebi almıştır. Bu rakamın 2014’te 563 bin, 1992’de ise 672 bin olduğu düşünüldüğünde

²³ Stephane Dufoix, **Diasporalar**, Uluslararası Hrant Dink Vakfı Yayınları, İstanbul, 2011, s.9.

²⁴ Dünyadaki Göçmen Sayısı 258 Milyona Ulaştı, <https://www.trthaber.com/haber/dunya/dunyadaki-gocmen-sayisi-258-milyona-cikti-398002.html> (26.01.2019)

değişimin oldukça büyük olduğu fark edilmektedir. Söz konusu değişimde elbette Suriye, Afganistan ve Irak'tan gelen sığınma taleplerindeki artış etkili olmaktadır.²⁵

Belge'ye göre "Diaspora olmak, göçmen olmakla benzer olsa da eş anlamlı veya eş değer bir durum değildir. 'Göçmen', göçtüğü yere uyum gösterebilen, zamanla 'oralı' olan biridir. Zaten kendisi öyle karar vererek oraya göçmüştür. Diaspora ise belirli bir kimliği koruyarak var olan bir topluluktur. Bu 'kimlik koruma' durumu, bir ölçüde, göçülen yerin karakterine göre değişiklik gösterebilir. Göçülen yer, ülke, her neyse, dışa kapalı özellikleri ağır basan bir yerse oraya göçenler de daha içine kapanık bir hayat yaşamak zorunda kalırlar ve böyle olunca da geçmişten taşıdıkları kimlik, kültür, hayat tarzı vb. daha az değişime uğramaktadır. Göçmenlerin bir arada yaşamaları da değişimi yavaşlatmaktadır. Ancak, 'diaspora' olarak adlandırılan toplumun, geldiği yerdeki koşullardan bağımsız olarak, 'değişmeme' yolunda bir iradesi vardır. Yahudilerde bu temel dindir: Tevrat'a göre Yahveh'i kızdırmış olsalar bile, Yahudiler, Yahveh'in kendilerine vahyettiği dine bağlıdırlar. Bunun, yalnız kendilerine verilmiş özel bir din, bir ayrıcalık olduğuna inandıkları için, onlar kendileri de gittikleri ve yerleştikleri yerin yerlilerinden farklı kalmayı ister ve seçerler.

Ermenilere gelince, onları bir arada tutan şey, öncelikle, göçmelerine yol açan şiddetli haksızlıktır. Bu olayın kendisi görece yeni, dolayısıyla anıları tazedir. Diasporanın somut bireysel üyeleri bütün etnik toplulukla birlikte kendi yakınlarının başına gelenleri hatırlamakta ve bu anıları kendilerini izleyen kuşaklara da aktarabilmektedir. Ermenilerin, başkalarına karışmamak, onlarla kaynaşmamak yolunda, Yahudilerinki gibi güçlü bir motivasyonu bulunmamakla birlikte, ortak acı, onlarda da topluluk bağlarını güçlendiren başlıca etkidir. Bu, başkalarıyla paylaşılması zor bir 'yaşantı birliği' yaratmaktadır. Kendileri istemeden, böyle bir karar vermeden ana yurtlarından sürülmüş olmaları, gelenek bağlarını da güçlendirmektedir. İki sürgün arasında çok uzun bir zaman geçmiş olmasına rağmen,

²⁵ Global Migration Trends Factsheet, <http://gmdac.iom.int/global-migration-trends-factsheet>, (04.07.2017).

bu gibi koşullar Yahudiler ve Ermeniler arasında bazı benzerliklere yol açmaktadır”.²⁶

Küreselleşme, diasporaları özellikle kamusal alanda görünürlük kazanabilmek, azınlık olarak yeni haklar elde edebilmek üzere güçlendirmiştir. Bu konuda ‘kültürel’ istekler ağırlık kazanmıştır. Diasporalar kök saldıkları ülkelerde kendi dillerini geliştirmek, bu dillerde iletişim araçlarından yararlanabilmek için mücadele etmektedirler. Etnik diasporaların tercih ettikleri yeni bir strateji yaşadıkları ülkelerde cemaatçilik adı altında belli bir özerklik sağlamaktır. Bu yeni özgürlükler yardımı ile diasporalar cami, kilise, havra gibi dinsel kurumlar geliştirmekte, sağlık ve sosyal yardımlaşma hizmetleri sağlamakta, özel okul ve üniversiteler kurmaktadır. Bu çabalar konusunda sadece büyük parasal destek alan grupların değil, daha sınırlı gelir kaynaklarına sahip olan Cezayirli, Faslı, Türk, Kürt gibi grupların da grup dayanışması yolu ile kendilerine özgü örgütler oluşturabilecekleri görülmektedir.

Günümüzde internet tüm diasporalara geniş iletişim imkânları ve gereğinde eşgüdime dayalı eylem olanakları sağlamaktadır. Diasporaların bağlı oldukları ana yurttaki organik bağları da önemlidir. Çatışmaların önemli bir kısmı, güvenlik endişelerinden ve zorla kabul ettirilmek istenen bir yurttaşlık anlayışından kaynaklanmaktadır. Bu konuda en çarpıcı örnek, Temmuz 1999’da Alman Dışişleri Bakanı Joschka Fischer’in yaptığı resmi ziyaret sırasında idam cezasının kaldırılmasını talep etmesi, gerekçe olarak Alman toplumunda yaşayan Kürt kökenli göçmenlerin girişecekleri protesto eylemlerinin kanlı sonuçlar verme ihtimalinden söz etmesidir. Fischer’e göre Öcalan’ın cezasının infaz edilmesi, Avrupa’da güvenlik ve istikrarı zedeleyecek süreçlere yol açabileceği gibi Türkiye’nin AB’ye katılma sorununu çözümsüz bırakacaktır. Dış dinamikleri yansıtan diasporaların yaptırım ya da engelleme gücü, aynı sorunun 2001 yılında Türkiye’deki koalisyon hükümetinde önemli bir görüş ayrılığına yol açmasında açıkça görülmektedir.

²⁶ Murat Belge sunumuyla; Stephane Dufoix, **Diasporalar**, Uluslararası Hrant Dink Vakfı Yayınları, İstanbul, 2011, s. 2.

Diasporanın kavram olarak daha çok Batı dünyasında araştırılması dikkat çekicidir. Tartışmaların da Batılı ülkeler üzerinden yürüdüğü bilinmekte olup bunun sebebinin de göçlerin genelde daha gelişmiş olan batıya doğru olması olduğu düşünülebilir. Dolayısıyla diaspora incelemelerine genelde batılı bir gözle bakıldığı görülebilir. Araştırma sonuçları ve yorumlanmasında da örneğin ABD ya da Fransa'daki diasporadan bahsedilirken bu ülkelerin bulundurduğu diasporaya vurgu yapılmamaktadır. Diaspora konusuyla ilgili temel kitapların çok büyük bir bölümünün de Batılı yazarlar tarafından, Batılı üniversitelerde yazılmış ve basılmış olmasının sebebi de bu durumdur.²⁷

Diaspora tanımıyla birlikte zaman, doğum yeri ve vatandaşlık gibi aidiyete ve sahiplenilmeye dair konuları da beraberinde getirmektedir. Göçmen kavramı ne zaman diasporanın bir parçası olur diye bakılacak olursa, geçmişten bugüne bu olgunun da değişim gösterdiği fark edilmektedir. Doğdukları ülkeden farklı bir ülkede tamamen yerleşik olan diasporaları göçmenlerden ayırmanın limitleri burada ortaya çıkmaktadır. Artık göçmenler kayıtlı çalışanlar olarak yurt dışına çalışmaya gidebilmekte ve bir süre sonra da ya ülkelerine geri dönme, ya da göç ettikleri ülkede tamamen yaşamaya karar vermektedirler. İşçi göçünü destekleyen Filipinler, Bangladeş, Ukrayna ve Kenya gibi ülkelerin diasporaya katkı sağladığı söylenebilir.

Göç etmiş ailelerin ikinci ve üçüncü nesil çocukları ise ilk nesle göre diasporaya daha iyi adapte olabilmektedir. Bu kapsamda söylenebilir ki doğum yeri kendi başına diaspora tanımı için kullanılamaz. Göçmen kelimesi birkaç noktada itibarsızlaşmaktadır. İlk olarak aslında göçmen olmayan ancak ailelerinden dolayı bir türlü aidiyet duygusunu hissedemeyen toplulukları tanımlamada göçmen kelimesi tam karşılığını bulamamaktadır. Bu noktada göçmenlik bir yer değiştirme hareketinden çıkıp 'buradan olmayan', 'başka bir yere ait olan' kavramına dönüşmüştür. Fazla sayıda göçmenin varlığı, kelimenin analitik ağırlığını azaltıp bir grubu dışlama noktasına gelen bir siyasi araç haline getirmektedir.

²⁷ Fırat Yıldız, "Diaspora Kavramı: Tarihçe, Gelişme ve Tartışmalar", **Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, 2013, Sayı 18, s. 291.

İkinci nokta, durumu devamlı bir süreç halinden çıkartıp bir anda olup biten bir süreçmiş gibi görünmesine sebep olan devamlılık noktasındaki sorundur. Oysa göçmenlik birçok aşama içerebilen devamlı bir süreçtir. Bu noktada akla gelen soru diasporanın göçmenden farklı olarak daha yerleşik bir grubu düşündürüp düşündürmediğidir. Bu fark, uluslararası bağlantılarla da anlatılmaya çalışılmaktadır. Diaspora kesin olarak tartışma konusunu göçmenliğin tek taraflı ve tek seferlik bir süreç şeklinde görülmesi noktasından uzaklaştırmaktadır. Ancak bu durumun uluslararası üyeliği pozitif bir kucaklaması mı yoksa kibar şekilde ‘ait değilsiniz’ denmenin bir savunma mekanizması mı olduğu tam belli değildir. Diaspora kelimesi göçmen kelimesinin statik ve sabit halinden uzaklaştıran bir kavramsal tanım ortaya çıkarır. Örneğin Fransız Cezayirli ya da Hollanda-Guyanalı tabirleri Fransa’ya göç etmiş Cezayirli ya da Hollanda’ya göç etmiş Guyanalılar tanımlarından daha iyidir. Her durumda bu örnekte verilen Cezayirli ve Guyanalılar Avrupa’ya yerleşmiş diasporik topluluklar olup kendi ülkeleri ile de bağlarını koparmamışlardır ki bu da onlar için sadece göçmen kelimesinin eksik olmasına sebeptir. Bu noktada diaspora kelimesi tanımlanmak isteneni daha iyi anlatmaktadır.

Bu ilişki, hem gönderen hem de alıcı olan ülkeyi etkilemektedir. Ayrıca bu ilişkinin sadece göçmenlik olarak düşünüldüğünde eksik noktaları da vardır. Amerika’yı örnek alacak olursak; her zaman göçmenlerin ülkesi olarak bahsedilirken bu tanımlama yerli halkın haklarını engelleyici bir durum gibi görünebilmekle birlikte aynı zamanda radikal gruplar arasındaki sert eşitsizliği de gözler önüne sermektedir. Eğer Amerika ‘Birleşik Devletler’ olarak değil de ‘diasporaların ülkesi’ olarak adlandırılırdı, ilişkiler ne derece etkilenirdi diye değerlendirilse temel anlamda çok fazla bir değişiklik olmakla birlikte Amerikan nasyonalizminin dominantlığının bozulabileceği varsayımında bulunulabilir.

1990’lardan itibaren diaspora kavramı ile birlikte sosyal bilimler alanında kullanılagelen bir diğer kavram ise transnasyonalizmdir (milletlerüstü). Her ne kadar ilk başta birbirinden ayrı perspektifleri ifade ediyor gibi görünseler de göç çalışmaları disiplininde tekrar kavramlaştırılmışlardır. Ayrıca, göçmen pratikleri ve ev sahibi ülke fırsatlarının kavramsal çerçevesinin ötesine geçen bu literatürde başka

bir çizgi ortaya çıkmıştır. Bu yeni prizma, ulus-ötesi üyelik ve ulus oluşturma ile ilgili yeni sorular doğurmuştur. Öte yandan, ulus ötesi bilimlerin, sosyal bilimlerin farklı alanlarından dikkat çekilmesi nedeniyle, tanımlama ve konumlandırma açısından daha belirsiz bir karakteri vardır. “Transnational” kavramı ilk olarak 1970’te uluslararası ilişkiler uzmanları tarafından küresel etkileşimlerin ve devletlerarası politika üzerindeki etkilerinin önemini göstermek amacıyla kullanılmıştır.²⁸ Diaspora kavramının yeni göç dalgalarını kapsayacak şekilde genişletilmesi, milletlerüstü kavramının ise kozmopolitlik vaatlerinin ötesine geçmek için genişletilmesi ile iki terim birbirine çok yaklaşmıştır. Ulus-ötesi milliyetçiliğin yeniden tanımları, milliyetçiliğin rolünü vurgulayarak, onu diaspora kavramıyla ilişkilendirmiştir. Temel argüman, ulus-ötesi pratiklerin ve söylemlerin milliyetçi kaygılar ve iddialar gerektirmemesine rağmen, bu tür iddiaların göçmenler tarafından sıklıkla dile getirilmesidir.²⁹

Diaspora etnik kökenden dikkat çekici şekilde ayrılmaktadır. Etnik köken, ulus-devleti meşru toplumsal alan konumuna geri getirir. Bazı durumlarda etnik köken ulusun daha küçük bir versiyonudur. Ayrıca, etnik kökenin izin verdiği alan ulus devletin kurumsal prosedürleri ve politikalarıyla belirlenir. Örnek verilecek olursa; Hollanda’da devlet okullarında öğrenciler ana dillerini öğrenmekte özgürdürler. Bu durum, Fransa’daki Avrupalı olmayan dillerin okullarda öğretilmemesiyle çelişmektedir. Diasporanın etnik kökene nerdeyse zıt bir güç olarak görülebileceği söylenebilir. Eğer diaspora sadece tek bir toplum, tek bir kültür, tek bir insan grubu arasındaki ilişkiyi ifade ediyor şeklinde düşünülürse, sivil toplum örgütlerinin aktivitelerinin rolünün önemi ortaya çıkmaktadır. Tüm Avrupa çapında bu tür organizasyonlar mevcuttur. Örneğin Türk Birliği, Ukrayna Merkezi, Çin Birliği, Pakistan Birliği vb. Bu organizasyonlar ‘ev’leri ile bağlarını kesmemiş olup bu anlamda etnik birliklerden farklılık göstermektedirler. Diaspora kavramının tanımını örnek üzerinde netleştirmek adına bu organizasyonların iki tarafı da idare

²⁸ Steven Vertovec, “Conceiving and Researching Transnationalism”, **Ethnic and Racial Studies**, Vol. 22, No. 2, 1999, p. 1.

²⁹ Damla Aksel, “Kins, Distant Workers, Diasporas: Constructing Turkey’s Transnational Members Abroad”, **Turkish Studies**, Vol. 15, No. 2, 2014, p. 195-219.

eder bir konumda olduğunu söylemek mümkündür. Hem göç edilmiş ülkeyi ‘ev’ gibi yapmak hem de gelinen ülke ile bağları kesmemek amaçlanmıştır.³⁰

Diasporaların ana vatan siyasetindeki rolleri aslında anlaşmazlığa düşüldüğünde ortaya çıkmaktadır. Diasporanın büyüklüğü arttıkça bu anlaşmazlıklar da artmaktadır. Kıbrıslıların Kıbrıs sorununa verdikleri tepkiye göre nasıl farklılaştıkları bilinmektedir. Bu noktada diasporanın etkisi ulus-devlet yapısına da bağlıdır. Türk ve Kürt gruplarının Alman ve Hollanda parlamentolarında lobi oluştururken neden başarılı olamadıklarına sebep olarak bu ülkelerin Türkiye’ye karşı olan dış politikaları ve topluluğun lobi oluşturarak bu baskıya karşı çıkamaması gösterilebilir.³¹

1.3. Diaspora Kavramının Önemi ve Dünya’daki Büyük Diasporalar

Etnik canlanmanın önemine ek olarak, etno-ulusal diasporaların varlıkları, aktiviteleri ve artan kültürel, siyasi ve ekonomik önemleri de görmezden gelinemeyecek haldedir. Bu diasporaların artık bir devlete bağlı olup olmamaları da fark etmemektedir. Bu durum çok eski olmamakla birlikte, sadece iki yüzyıl önce analistler tarafından diasporik varoluş gereken öneme sahip değildi. Söz konusu durum ayrıca akademik ortamda da kendisini göstermiş olup, az sayıda araştırmacı tarafından çalışılmıştır. Bu araştırmacılar arasında Armstrong (1976), Seton-Watson (1977), Sheffer ve arkadaşları (1986), Marienstrass (1989) ve Cohen (1989) bulunmaktadır. O zamandan beri oldukça büyük değişiklikler olmuş ve bu çalışma alanı oldukça gelişmiştir.³² Çeşitli klasik ve yeni diasporalar evlerine dönmüştür. Bunlarla kastedilen Rus Yahudileri, İrlandalı Pontus Rumları, etnik Almanlar ve Ermenilerdir. Diasporaların üyeleri, Uganda ve Güney Afrika Yahudilerinden dışarı atılan Hindistanlılar veya Körfez Savaşı’ndan sonra Kuveyt’e giden Filistinliler gibi kendi ülkelerine geri dönmüşlerdir.

³⁰ Virinder S. Kalra, Raminder Kaur, John Hutnyk, **Diaspora and Hybridity**, Sage Publications, London, 2005, p.18

³¹ Eva Østergaard -Nielsen, “Trans-State Loyalties and Politics of Turks and Kurds in Western Europe”, **SAIS Review**, Vol. 20, No. 1, 2000, pp. 23-38.

³² Rainer Münz, Rainer Ohliger, **Diasporas and Ethnic Migrants**, Frank Cass&Co.Ltd, London, 2003, p. 21.

Diasporizmin diğer yönlerinde olduğu gibi zorlama veya gönüllü geri dönüş ve hatta etno-ulusal diasporaların³³ üyelerinin ikincil veya üçüncül göçleri modern olgu değildir. Bu hareketler sadece bir dönem içinde değil birçok dönemde olmuştur, Orta Çağlar ve Modern dönemler gibi. Ayrıca adı geçen hareketler sadece Avrupa, ABD veya Orta Doğu'da değil dünyanın çeşitli bölgelerinde de gerçekleşmiştir.

Yetişmiş elemanlarının yüksek oranda dışarıya göç etmelerini hedefleyen ülkeler için beyin dolaşımını ön plana çıkaran diaspora stratejileri gittikçe önem kazanmaktadır. Bu elemanlar ekonomik durgunluk döneminde iş bulmak amacıyla dış göçe yönlendiklerinde yeni bir strateji oluşturulması ihtiyacı doğmuştur. İrlanda'da yakın tarihte yaşanan dış göç dalgasında haftada ortalama 1000 genç yurt dışındaki daha geniş kariyer imkânlarını değerlendirmek üzere ülkesinden ayrılmıştır. Bu durum insan sermayesinin uçuşu olarak tanımlanmakta olup ve İrlanda'da yaşandığı gibi dışa göçün kaçınılmaz bir sonucudur. Dışa beyin göçünü tersine çevirerek bu sermayeyi ülke içinde tutmak ülkelerin etkili diaspora stratejileri üretmesinden geçmektedir. İstatistiklere göre dünyada artan göç hareketleri sadece ev sahibi ülkeleri değil göç veren ülkeleri de etkilemektedir. Dış göç arttıkça, diasporaların boyutları genişlemekte ve etkili diaspora stratejilerinin potansiyeli yükselmektedir. Diaspora üyeleri geri dönerlerse beraberlerinde girişimcilik ruhunu ve tecrübeyi de getirecekleri için bu durum bir beyin dolaşımı sürecine benzeyecektir. Dolayısıyla daha da önemli olan beyin göçünü tersine çevirmek değil, ülkeye faydalı bir sermaye olan bu gücün ana vatanda değilken de anlamlı olabilecek çalışmaların içerisinde yer alabileceği sistemleri oluşturabilmektir.³⁴

Cohen ve Sirkeci'nin de ifade ettiği üzere diasporalar kendi köken ülkelerinden ayrılırken ülkelerinde ekonomik, sosyal, siyasi veya kişisel memnun

³³ Sheffer (2003, s. 9-10), etno-ulusal diasporaları şöyle tanımlamaktadır: (i) Zorunlu veya gönüllü göç sonucu oluşmuştur. (ii) Üyeleri, aynı etno-ulusal kökenden geldiklerini kabul eder. (iii) Ana vatan dışındaki bir veya daha fazla ülkede ve azınlık olarak yaşamaktadırlar. (iv) Üyeleri, hem ana vatanla hem de diğer ülkelerdeki soydaşlarıyla bağlarını sürdürürler. (v) Üyeleri hem diasporanın diğer üyeleriyle hem de bütün bir ulusla dayanışma içindedir; kültürel, sosyal, ekonomik ve politik açıdan aktiftirler. (vi) Diğer birçok faaliyetlerinin yanı sıra, diaspora üyeleri diasporalar, ev sahibi devletler, ana vatan ve uluslararası aktörler arasındaki kompleks ilişkiyi etkileyecek devlet-ötesi (trans-state) iletişim ağları kurarlar.

³⁴ Dünyada Diaspora Stratejileri, <http://www.bigmev.org/wp-content/uploads/dunya-diasporasi.pdf> (10.11.2017)

olmadıkları herhangi bir problemi çözüme kavuşturma güdüsüne sahip olmaktadır. Problem olarak görülen konuların hükümet ile yakından ilgili olması şartı yoktur. Cohen ve Sirkeci'ye göre ülkelerinden ayrılıp giden insanların içinde kendi kültürlerini güvenli bir şekilde yaşayacakları ve kendini geliştirebilecekleri bir ortama kavuşma arzusu vardır.³⁵

Tigau, Pande ve Yuan'a göre diasporaların davranışları ve kendilerini kökenleri olunan ülkeye konumlandırmaları, onların göç etme ve yeni gittikleri ülkeye adaptasyon süreçleri ile ilgilidir. Göç konusu ile ilgili çalışmalar yapan bir araştırmacı olan Cerase çalışmasında göç eden kişilerin köken ülkelerindeki başarılarını yeni gittikleri ülkedeki değerleri benimseme kapasitelerine göre ölçmektedir.³⁶ Başarı ya da başarısızlık kendi köken ülkelerine davranışlarını belirleyecek ve böylece gittikleri ülkede kalma veya oradan dönmeye dair kararları şekillenecektir. Newland Bernal'a göre diasporalar köken ülkelerinde uluslararası organizasyonlar ve diğer resmi olmayan diplomatik aktörler aracılığıyla devamlı seslerini duyurabilmektedirler. Web sayfaları, tartışma grupları ve sosyal ağlar aracılığıyla kolektif kimliklerini oluştururken ve dönüştürürken lobi yapmaktadırlar. Demokratik olmayan rejimlerin diasporalarında, hükümetler üzerinde baskı kurularak kökeni olunan ülkelerdeki vatandaşlar yerine konuşurlar. Böylece, ülkelerinden gönderilmiş diasporalar kendilerini organize etmede ekonomik ve demokratik rejimlerden gelen diasporalara kıyasla daha güçlü olabilirler. Newman'ın araştırmalarında elde ettiği sonuçlara göre, diasporalar otorite rejimlerden veya demokrasilerden gelme durumlarında farklı davranış göstermektedirler. Örneğin bazıları kişisel temaslarla, ekonomik baskı ile veya dış müdahaleler ile lobi faaliyeti yaparken, sonraki kendisini daha özgür biçimde ifade edebilir. Her iki durumda da Newland diasporaların lobi faaliyetlerinin etkilerini şu şekilde özetlemektedir: İlk olarak köken ülkelerdeki üyelerin statülerinde değişme (vatandaşlık, göçmenlik statüsü veya oy hakkı), ikinci olarak ise ülkelerinde insan hakları, iyi hükümet veya

³⁵ Jeffrey H. Cohen, İbrahim Sirkeci, **Cultures of Migration. The Global Nature of Contemporary Mobility**, Austin: University of Texas Press, 2011, p.2.

³⁶ Francesco P.Cerase, "Expectations and Reality: A Case Study of Return Migration from the United States to Southern Italy", **The International Migration Review**, Vol. 8, No. 2, 1974, pp. 245-262.

siyasi katılıma müdahale ve son olarak köken veya gidilen ülkedeki ticari, insani yardım veya kalkınma politikası ikili ilişkiler konusunda uygulamalardır.³⁷

Diasporalar kalkınma gündemini küreselleştirebilir. Göç edenlerin ve diasporaların rolü hem misafir olunan ülkede hem de ana vatanında kalkınma sağlaması açısından önemli bir faktör olabilir. Diasporalar, dinamik, yaratıcı ve küresel ticarete, yatırım ve bilgiye açık ve çeşitliliği olan toplumlar ortaya çıkarmaktadır. Hem misafir olunan ülkenin hem de ana vatanın tanınması açısından kolaylaştırıcı ve orta yol bulan konumunda olabilirler. Ana vatan için özellikle ticaret ve kültürel değişim açısından, ayrıca ülkelerine yeni fikirler, finansal imkânlar ve kapasite götürmek açısından diasporalar oldukça önemli görevler üstlenebilirler. Misafir olunan ülke açısından ise farklı kültürler arasında köprü görevi görme, güven artırma, kültürel siyasi ve diplomatik ortaklıklar kurulması açısından önemlidir.³⁸

Dünya'nın en büyük on diasporası arasında nüfus fazlalığı açısından öne çıkanlar İrlanda, Çin ve Hindistan'dır.

1.3.1. İrlanda

İrlanda diasporası, İrlanda'da doğmuş göçmenlerle İrlanda kökleri taşıyan topluluklar ile birlikte dünyada sayısı 80 milyonun üzerinde ve ana vatan nüfusuna oranı %1250 olan bir diasporadır. 61 ülkede etkin olup en çok bulunduğu ülkeler ABD, Britanya, Kanada, Avusturalya ve Arjantin'dir. Bölge olarak ise Kuzey, Orta ve Güney Amerika'da yerleşik bulundukları söylenebilir. İrlanda diasporasının öne çıkan özellikleri arasında finans sektöründe etkinlik, bireysel lobicilik, etkin yardım ve girişimci sermaye fonları ve networking (ağ) bulunmaktadır. Öyle ki, 1995 yılında İrlanda eski Başkanı Mary Robinson "*Dünya genelinde 70 milyon insanın geçmişinin İrlanda'ya dayandığını tahmin ediyoruz*" şeklinde bir tespitte bulunmuştur. İrlanda diasporası bu demografik gücünü etkili kullanması ve diaspora üyelerinin bireysel

³⁷ Kathleen Newland, "Voice after Exit: Diaspora Advocacy", **Migration Policy Institute**, 2010, pp.7-8.

³⁸ Diasporas and Development: Bridging Societies and States, Diaspora Ministerial Conference, International Conference Center Geneva, 2013, International Organization for Migration No.22, s.23. https://publications.iom.int/system/files/pdf/dmc_report_23aug13.pdf (16.01.2018).

profillerini ön plana çıkarması sebebiyle, birçok önde gelen iş insanı, akademisyen ve sanatçıyı bir araya getiren bir çatı kuruluş haline gelmiştir. Buna en etkili örnek, İrlanda kültürünün bir parçası olan Aziz Patrick Günü'nün İrlandalı Amerikan İş Federasyonu ve Business&Finance desteğiyle; 350'nin üzerinde Fortune 500 şirketin yöneticileri, Amerikan şirketleri, girişim sermayedarları ve piyasa yapımcılarının katılımıyla uluslararası İrlandalı iş liderleri ve üst düzey yöneticilerinin ev sahipliğinde Wall Street'te kutlanması gösterilebilir.

Dünya Türk İş Konseyi verilerine göre; “Dünya çapında 12 ülkede bulunan İrlanda Diaspora Fonları, 1987 yılında İrlanda Başbakanı Eamon De Valera'nın yardım ve girişimleriyle Amerika-İrlanda Fonu ile birlikte kurulmuştur. İrlanda Fonu hali hazırda 12 ülkede aktif bir şekilde çalışmakta olup, ‘Dünya çapındaki 70 milyonluk küresel ailemiz’ sloganıyla etkili yardım kampanyaları yürütmektedir. Şu anda yıllık 350 milyon dolar bütçe ve Kuzey İrlanda ile İrlanda'dan bin 200 STK'nın desteğiyle faaliyetlerini sürdürmekte, her yıl 39 şehirde gerçekleştirilen 100 etkinliğe ev sahipliği yaparak 40 bin kişiye ulaşabilmektedir”.³⁹

1.3.2. Çin

Büyükölük olarak İrlanda diasporasını takiben Çin gelmekte olup 44 ülkeye dağılmış olan 40 milyon nüfusun ana vatan nüfusuna oranı %0,6'dır. Öne çıkan özellikleri finans sektöründe ve uluslararası kuruluşlarda etkinlik ve demografik gücüdür. Çin'in yurt dışına açılmaya başladığı 1978'den sonra ülke dışına çıkan bireylerin çoğu, öğrenim amacıyla başka bir ülkeye gitmişler ve sonra ülkelerine geri dönmemişlerdir. Çin diasporası ile bağlantıları kuvvetlendirmeye yönelik birçok kanun ve düzenleme çıkarılmıştır. Çin Hükümeti'nin uyguladığı politikanın temel yaklaşımı, ‘*esnek hareketlilik*’ (flexible mobility) ve ‘*sadece faydalan, sahip olma*’ (only seek to utilize, not to possess) olarak özetlenmektedir. Bu yaklaşımda, diaspora bireylerinin Çin ile bağlarını koruyarak, çalıştıkları/yaşadıkları sınır ötesi ülkeler ile Çin arasında köprü vazifesi görmeleri hedeflenmektedir. 1990'lardan önce diaspora bireylerini ülkeye döndürmeye amaçlayan ‘kesin dönüş opsiyonu’ ön plandayken, 1990'lardan itibaren bu bireylerden bulundukları yerlerde yararlanmayı hedefleyen

³⁹ Dünya Türk İş Konseyi, **a.g.k.**, s.38.

‘diaspora opsiyonu’ tercih edilmeye başlanmıştır. Çin’de diasporaya yönelik çeşitli stratejik programlar uygulanmaktadır. Bu programların arasında, önemli miktarlarda fonlama ile desteklenen ve diaspora bireylerine stratejik alanlarda çalışma imkânı tanıyan, örneğin ‘Öne Çıkan Genç Akademisyen Programı’ (The Distinguished Young Scholars Programı) yer almaktadır. Diğer bir örnek ise, ‘Çin Bilim ve Teknoloji Birliği’nin (Chinese Association for Science and Technology, CAST), diaspora bireyleriyle bağlantıya geçerek katılımlarını sağladığı, ‘Yurda Hizmet Eden Sınır Ötesi Yetenekler’ (Overseas Talents Serving Homeland) programıdır. Çin diaspora programlarının en önemli özelliği, sivil toplum ve özel sektör ile oluşturulan sıkı bağ ve ticari projelere ağırlık verilmesidir.⁴⁰

1.3.3. Hindistan

Sayı olarak üçüncü en büyük diaspora Hindistan olup, 25 milyonluk bu nüfus 189 ülkeye dağılmıştır. Hindistan egemenliğini kazandığından beri deniz ötesi nüfusu göz ardı etmiştir. Yeni Delhi denizaşırı nüfusu potansiyelini 1990’larda fark ederek bu konuda harekete geçmiştir. Bu hamlesiyle Hindistan hükümeti çok yönlü bir politika izleyip çeşitli seviyelerde bir kazan-kazan politikası izlemeyi amaçlamıştır. Bu yönde gösterilen çabalar yavaş olmakla birlikte verimli sonuçlar vermiştir. Hükümet bu planları hayata geçirebilmek için çeşitli kurumsal değişiklikleri hayata geçirmiş ve 2004 yılında Hint diasporası ile ilişkileri için MOIA (Denizlerası Hindistan İşleri Başkanlığı) kurmuştur. Bu oluşumun en önemli hedeflerinden biri Hindistan’ın demografik karını işgücü ve uzaktaki Hintliler için güçlü bir artı haline getirirken, diğer taraftan Avrupa ve Kuzey Amerika’da gelecekte olabilecek olan işgücü aralığı ve bağımlılık oranını da hesaba katmaktır.

Bu kapsamda, MOIA diğer ülkeler ile çeşitli programlar kapsamında ilişkiler kurmak istemektedir. Yine bu amaç için MOIA ülke/şehir bazlı veri tabanlarını denizaşırı olan Hintliler için diaspora kuruluşlarında ve ilgili programlara kayıt için kullanmayı amaçlamaktadır. Mevcut denizaşırı nüfus için hükümet çeşitli öneriler sunmuştur. Bu girişimlerde olabildiğince çok diaspora ile meşgul olabilmek için,

⁴⁰ Metin Ercan, “Diaspora Uygulamaları”, <http://www.radikal.com.tr/yazarlar/metin-ercan/diaspora-uygulamalari-1347694/> (21.01.2018).

Hindistan denizler aşırı birçok kategori sunmuştur: geçici Hintliler (NRI); Hint Orijinliler (PIO), Denizler aşırı Vatandaşlar (OCI). İkinci plan ise 2005'te sunulmuş olup, çifte vatandaşlık olmadığı halde, OCI birçok giriş hakkı ve Hindistan'a hayat boyu çeşitli sebeplerle giriş izni için vize taahhüt etmektedir.⁴¹

Ercan'a göre; "Hindistan da diasporasını iyi kullanan ülkeler arasındadır. Hindistan'da bilişim sektörü şirketleri diaspora üzerinden küresel bilişim değer zincirleri ile sıkı bağlantılar kurmaktadır. Hindistan'daki bilişim şirketleri, iş ilişkilerini kullanarak çalışanlarını yurt dışına, konularında tecrübe kazanmaya göndermekte; güncel bilgi ve teknolojileri öğrenerek geri dönmelerini teşvik etmektedir. Ayrıca, yurt dışında çalışan Hintlilere yardım ve destek olmak amacıyla, Hindistan'ın dış temsilciliklerinde 'Hint Toplulukları Refah Fonları' kurulmuştur. Bunun ötesinde Belçika, Fransa, Almanya, İsviçre, Lüksemburg, Hollanda, Çek Cumhuriyeti, Güney Kore, Kanada ve Japonya gibi ülkelerle çift taraflı sosyal güvenlik anlaşmaları imzalanmıştır. Böylelikle diaspora üyeleri tarafından Hindistan ve anlaşmalı diğer ülkelerde yapılmış sosyal güvenlik sistemi prim ödemeleri bir araya getirilmiş ve bir ülkede biriken primlerin diğer ülkelere aktarılması ve çalışma sürelerinin birleştirilebilmesi mümkün olmuştur. Bu tür açılımlar diaspora bireylerinin iş amaçlı sınır ötesi hareketliliğini hızlandırmaktadır".⁴²

Hint diasporasını özgün kılan birkaç özellik vardır. Bunlar diasporanın üç kıtaya yayılmış olması, uzun tarihi geçmişi, ev sahibi ülkelerdeki yardımcı rolü ve üyelerinin bütünleşmeden bağımsız varan değişken özellikleridir. Hint diasporası Yahudi ve Ermeni diasporalarından önemli noktalarda ayrılır. Hintliler için bir ana vatan her zaman var olmuş olup, hiçbir zaman ulaşılamaz bir nitelikte olmamıştır.⁴³ Bu sebeple de hiçbir zaman siyasi bir zorluk veya azınlık statüsü içinde sayılmamışlardır.

⁴¹ Camelia Tigau, Amba Pande, Yan Yuan, "Diaspora Policies and Co-Development: A Comparison Between China, India and Mexico", **Migration Letters**, Vol. 14, No. 2, 2017, pp. 194-195.

⁴² Metin Ercan, **a.g.k.**

⁴³ William Safran, "Diasporas in Modern Societies: Myths of Homeland and Return", **Diaspora: A Journal of Transnational Studies**, Vol. 1, No. 1, 1991, p.88.

1.4. Türkiye'nin Diaspora Politikası

Kelime anlamı olarak lobicilik belli bir çıkarı temsil eden insanlar grubu olarak tanımlanabilir.⁴⁴ Baskı grupları ise Mehmet Akad tarafından toplumdaki çeşitli sosyal güçlerin bilinçli biçimde örgütlenerek, kendi çıkarları doğrultusunda toplumsal çıkarları iktidara iletmesini ve onunla karar verme işlemini paylaşarak kitlenin gerçek iradesini belirleyen ve yönetime meşruluğunu kazandıran çoğulcu gruplar olarak tanımlamıştır.⁴⁵ Baskı grupları kendi amaçlarını istedikleri doğrultuda kabul ettirmek için bazı yöntemler kullanırlar. Bunlar arasında en etkili faaliyet lobiciliktir. Lobicilik; kararları etkilemek için hükümetteki ya da karar alma sürecindeki kişilerin grubun ortak amaçları doğrultusunda etkilenmesidir.⁴⁶

Türkiye’de ilk lobicilik faaliyetlerinin Osmanlı Devleti’nde (Avrupa kamuoyunu Osmanlı lehine yönlendirmek için) 2. Abdülhamit zamanında yapıldığı söylenebilir. Cumhuriyet döneminde Amerika’da ilk Türk lobisi olma özelliğini taşıyan 1924 yılında Türk Teavün Cemiyeti “Turkish Welfare Assocation” Türkler tarafından kurulmuştur. Foreign Influence Explorer isimli web sitesi, 2013 yılı için Washington’ı etkilemek adına lobicilik faaliyetleri için ABD’ye harcanan paraya göre sıralama yayınlanmıştır. Türkiye çok üst sıralarda yer almasına rağmen Ermenistan listede dahi yer almamaktadır. Bunun en önemli nedenlerinden biri Amerika’da, Ermenistan lobicilik faaliyetlerinin hükümetten daha çok Ermeni-Amerikan diasporaları tarafından desteklenen Ermeni-Amerikan lobileri tarafından yürütülmesidir.⁴⁷

Türk Diasporası artık 1960’lardan itibaren misafir işçi statüsü ile Avrupa’ya gidip ve orada göçmenlikten çıkıp vatanın bir parçası olan ve tüm imkân ve hakları kullanır hale gelen vatandaşlarımızı geçerek, dünyanın birçok ülkesine dağılmış ve sayıları 6 milyonu bulan bir nüfusu ifade etmektedir. Başka ülke diasporalarının

⁴⁴ “Lobbying”, <https://www.merriam-webster.com/dictionary/lobbying> (17.07.2018)

⁴⁵ Mehmet Akad, **Baskı Gruplarının Siyasal İktidarla İlişkileri**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Yayınları No:2138, 1976, s. 64.

⁴⁶ Tayyar Arı, **Amerika’da Siyasal Yapı**, Lobiler ve Dış Politika, İstanbul, Alfa Basım Yayım, 1997, s. 152.

⁴⁷“Orta Anadolu Kalkınma Ajansı Lobicilik Raporu”, 27 Kasım 2015, <http://www.oran.org.tr/images/dosyalar/11.pdf> (04.05.2018).

Türkiye hakkındaki olumsuz faaliyetleri, Türk Diasporasının tanıtımı ve gelişmesi için günümüze kadar yeterince çalışılmamasına sebep olmuştur.

Modern Türkiye göç dalgaları ile 1920'lerden bu yana tanışıyor olsa da yapısal anlamda bu ilk göçler diğerlerinden farklıdır. 1980'lerde Türkiye tarafına yaşanan göç Türk veya Müslüman olmayan tamamen yabancı kişilerden oluşmaktaydı. Bu göç akımlarından bazıları genel küresel sürece bağlı olup kişilerin yanı sıra teknoloji fikir ve eşyanın da hareketini kapsıyordu. Siyasi ve ekonomik dönüşümler insanları daha güvenli ve gelişmiş bölgelere göç etmeye yönlendirmiş ve Türkiye bu noktada bir geçiş noktası olmuştur. Göç alan bir ülke olmanın yanı sıra Türkiye, 1960'lardan itibaren farklı yapıda bir göç dalgası ile Avrupa ülkelerine sonrasında uzun seneler burada yerleşik hale gelecek birçok vatandaşını yollamıştır. 1981 yılında Türkiye çifte vatandaşlığa dair bir kanun çıkarmıştır. Türkiye'nin yeni diaspora politikası oluşturma süreci ise 2000'lerden sonra başlamıştır.⁴⁸

2018 yılı Şubat ayı itibariyle Türkiye'nin 138'i büyükelçilik, 13'ü daimi temsilcilik, 86'sı başkonsolosluk, 1 konsolosluk ajanlığı ve 1'i ticaret ofisi olmak üzere toplam 239 dış temsilciliği bulunmaktadır.⁴⁹ Buna ek olarak Maliye Bakanlığı'ndan 3, Milli Eğitim Bakanlığı'ndan 14, Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı'ndan 1, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'ndan 28, Kültür ve Turizm Bakanlığı'ndan 25, Ekonomi Bakanlığı'ndan 178, Hazine Müsteşarlığı'ndan 38, Gümrük ve Ticaret Bakanlığı'ndan 2, Diyanet İşleri Başkanlığı'ndan 44, Basın Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü'nden 22, Emniyet Genel Müdürlüğü'nden 19 olmak üzere toplamda 374 personel yurt dışında Türkiye adına hizmet vermektedir.⁵⁰ Bu kapsamda Ulusoy'a göre "AK Parti döneminde yürütülen din-kültür, çalışma ve sosyal güvenlik, eğitim-öğretim-kültür alanlarındaki politikaların temel hedeflerinin diasporalara Türkçe'yi, Türkiye'nin tarihini, kültürünü ve İslamiyet'i öğretmek, asimilasyonu önlemek, özneleştirilmiş ve öznelleştirilmiş bir

⁴⁸ Ahmet İçduygu, Damla B. Aksel; "Turkish Migration Policies", **Perceptions Journal of International Affairs**, Vol. 18, No. 3, 2013, p. 177.

⁴⁹ "Yurtdışı Teşkilatı", <http://www.mfa.gov.tr/yurtdisi-teskilati.tr.mfa>, (19.01.2019)

⁵⁰ Ergin Ulusoy; **Diasporayı Yeniden Düşünmek**, Pegem Akademi, Ankara, 2016, s.131.

bağlamda Türkiye havasını ve ruhunu öğretmek ve içselleştirilmesini sağlamak olduğu söylenebilir”.⁵¹

Türkiye’nin diaspora politikasının geçmişe uzanan bir hikâyesi bulunmaktadır. Günümüzde diasporanın çok büyük bölümünü geçmişi 10 yıldan fazla olmayan kurumlar aracılığı ile yürütülmektedir. Ne var ki Türkiye’nin bu yeni politika oluşturma girişiminde hala eksiklikler mevcuttur. Türkiye’nin en fazla vatandaşının bulunduğu ülke olan Almanya ile karşılaştırılacak olursa; en basit örnek olarak göze çarpan Türkiye’nin Almanya ile 1957 yılında imzalamış olduğu Kültür Anlaşması’nın hala güncellenmemiş olması hususudur. Haklı girişimlerinde bile kullandığı üslup ile ilgili ülkenin içişlerine müdahale etmekle suçlanan Türkiye’nin kullandığı dil çoğu zaman kendi iç kamuoyuna mesajlar da içermektedir. Bu durum da Türkiye’nin kendi diasporası bağlamındaki müdahalelerin yersiz ve diasporayı araçsallaştırmak amacıyla olduğu şeklinde bir algı oluşturmaktadır.⁵²

Türkiye’nin diaspora politikasındaki bu eksikliğin bir başka sebebi ise Avrupa ülkelerinde yaşayan Türklerin azınlık olarak tanımlanmamalarıdır. Bu sebeple de Türkiye bir akraba devlet olarak müdahalede bulunamamaktadır. Uluslararası hukuka göre Türkiye, azınlıklara dair temel anlaşmaları (*Bölgesel ve Azınlık Dilleri Avrupa Şartı ve Ulusal Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve Sözleşme*) da imzalamamış durumdadır. Hem ev sahibi hem de akraba devlet konumunda olan Türkiye gibi ülkeler, bu konuda belli sorumluluklara sahiptir. Türkiye-Avrupa örneğinden yola çıkılacak olursa; Avrupa ülkeleri Türk kökenli vatandaşlarının varlıklarını kabul ederek asimilasyon politikasından vazgeçmelidir. Türkiye’nin ise, Türk kökenlilerin muhafaza etme konusunda ciddi endişeler taşıdığı dil ve kültürel kimliklerini korumak noktasında kapsamlı bir diaspora politikası oluşturması gereklidir.⁵³

Yurt dışındaki Türk vatandaşlarına yönelik kamu hizmetlerinin önemli bir ayağını ise din hizmetleri oluşturmaktadır. Diaspora için önemli bir çatı yapılanma

⁵¹ Ulusoy, a.g.e., s. 139.

⁵² Elif Zehra Kandemir, Ülkeler için Tutarlılık Testi: Azınlık Politikaları, <http://www.perspektif.eu/sayi.php?no=236>, (18.04.2018)

⁵³ Kandemir, a.g.k., 2018.

haline gelen DİTİB'ler ve Türk Diyanet Vakıfları da Diyanet İşleri'nin resmi olmayan yollardan kontrolünde bulunan ve kurulmalarına yine resmi olmayan yollarla bir devlet refleksi sonucu karar verilen kurumlardır. Aynı zamanda devlet politikaları ile uyumlu STK ve cemaatler de diaspora politikalarının din hizmetleri kapsamında maddi ve manevi olarak ciddi destekler görmektedir. Hem resmi kanallar ve kurumlar hem gayri resmi ilişkiler ve ağlar dolayısıyla devlet din ve kültürün öğretimi kapsamında da özellikle AK Parti döneminde çalışmalar yoğunlaştırılmıştır. Bu noktada AK Parti'nin politik kimliğinin, kültürünün ve tabanının bir etkisi olduğu kadar Avrupa'daki Türk Diasporasının önemli kısmının muhafazakâr nitelikler taşıyan insanlardan oluşmasının katkısı büyüktür.⁵⁴

Alman Uluslararası Siyaset ve Güvenlik Enstitüsü uzmanlarından Dr. Yaşar Aydın'a göre Avrupa'daki STK'lar Türk Hükümeti ile çok içli dışlı olduklarında buradaki işlevlerini yerine getiremeyeceklerini biliyorlar. Türk derneklerin Alman kurumlarıyla finansal ilişkileri bulunduğu ve kamusal kaynaklara sahip olduğu için denetlendikleri göz önüne alındığında, Türkiye ile organik bağlara sahip olma imkânı da azalmaktadır. Ayrıca Almanya'nın Türkiye'de vakıfları varken (Friedrich Ebert, Konrad Adenauer, Friedrich Naumann ve Rosa Luxemburg gibi) Türkiye'nin neden Almanya'da bir araştırma merkezi ya da vakfı olmadığı sorusu da önemlidir. Aydın'a göre göçün başladığı ilk zamanlar Türk Diasporası hakkında uzun zaman bir entegrasyon politikası yerine geri dönüş politikası olan Almanya, Türklerin Türkiye ile bağlarının canlı kalmasını istemekteydi. Ne var ki şimdi Türkiye ile bağlarının mümkün olduğunca azalmasını istemektedir. Türk Diasporasına gelindiğinde ise Aydın'a göre son dönemde atılan en başarılı adım diaspora teriminin kullanılması olmuştur.⁵⁵

Almanya örneğinden yola çıkarak, Türkiye tüm Avrupa'da kamu diplomasisi aracılığı ile vakıf ya da enstitüler kurmalıdır. Türk dernekleri ya da kuruluşları, Avrupa'da özerkliklerini kaybetmemeli ve sadece Türkiye'nin elçiliğini yapar bir konumda olmaktan kaçınmalıdır. Türkiye'nin Yeni Diaspora Politikası üç gelişme

⁵⁴ Ulusoy, a.g.e., ss. 146-147.

⁵⁵ "Türk Diasporası Türkiye'nin Elçiliğini Yaparsa İşlevsizleşir", https://www.igmg.org/fileadmin/magazine/perspektif/Sayi/236/files/perspektif-236_web.pdf (18.04.2018).

çerçevesinde incelenebilir: İlki Almanya’da Avrupa ülkelerinde ve ABD’de oluşan transnasyonal diasporadır. Örneğin Almanya’daki Türk nüfusu diaspora olarak adlandırılabilir; çünkü kimlikleri, yaşama şekilleri ve yabancılık hissi açısından toplumdaki çoğunluktan farklıdır. Türk hükümetinin bu topluluğa karşı uyguladığı stratejiye ise “diaspora politikası” demek mümkün olup yurt dışındaki bu topluluğu dernekler ve organizasyonlar aracılığı ile aktif hale getirmek istemektedir. İkinci olarak ise yeni Türk Diaspora Politikası, Türkiye’de modernite ve Müslüman milli kimliği üzerine yeni bir devlet elitinin kurulması ve yeni bir söylemin uygulanması ile ilintilidir. Son olarak ise Türk dış politikasının yeniden yönlendirilmesi ile ilgilidir ve bu da toplumda güç kayması olmaksızın mümkün olmayacaktır.⁵⁶

Mügge, Türk devletinin göç politikasının değişimini, göç edenlerin kalış süresi ve hem gönderen hem misafir eden ülkedeki siyasi havaya göre değerlendirmektedir. Buradan yola çıkarak Mügge’ye göre, politika değişimi şu sebeplerden olmuştur: İlk olarak Türkiye’deki siyasi gelişmeler, hükümetin değişen hedefleri ve göçmenleri ile göçmenlerin dış politikaya uygun hale gelmesi, ikinci olarak ise göçmen topluluğun kendi içindeki değişiklikleridir.⁵⁷

İki yeni çalışmaya göre diaspora politikası hakkında devletin en önemli motivasyon kaynakları (1) göçmenlerin haklarını koruyarak onları AB içindeki ayrımcılıktan, ırkçılıktan ve İslamofobiden uzak tutmak (2) göçmenlerin yeteneklerini artırabilmek için çalışmalar yapmak (3) göçmenlerin vatan ile ilişkilerini sürdürmek ve siyasete, dış politikaya ve ekonomiye katkılarını arttırmak, (4) Türkiye’nin vatandaşlık, aidiyet ve kimlik anlayışlarının potansiyelini genişletmek.⁵⁸ Türkiye’nin diaspora politikalarındaki değişiklik, misafir işçilerin bulundukları ülkelerde kalıcı olup vatandaşlık hakkı kazanmaları yanı sıra hem Türkiye’de hem de misafir olarak gidilen ülkelerdeki değişen siyasi durumlardır.

⁵⁶ Yaşar Aydın, “The new Turkish diaspora policy: Its aims, their limits and the challenges for associations of people of Turkish origin and decision-makers in Germany”. Stiftung Wissenschaft und Politik German Institute for International and Security Affairs (SWP), p. 7 (19.04.2018)

⁵⁷ Liza Mügge, “Managing Transnationalism: Continuity And Change In Turkish State Policy”, **International Migration**, Vol. 50, No. 1, 2011, pp. 20-38

⁵⁸ Mügge, **a.g.m.**, pp. 20-38

Dönemin Başbakan Yardımcısı Bekir Bozdağ “Almanya ve Göç: 50. Yılında Türkler” isimli sempozyumda şunları söylemiştir:

“Almanya’ya gelirken biz Türkiye olarak işçilerimiz belirli bir süre Almanya’da çalışacaklar, belli bir para kazanacaklar, daha sonra da Türkiye’ye geri dönecekler diye düşündük. Esasen düşünce iktisadi idi. İşçilerimiz buraya gelirken, onlar da aynı şeyi düşünüyorlardı. Belli bir süre çalışacaklar, para kazanacaklar, ya tarla alacaklar yahut da başka yatırımlar yapacaklar, geri döneceklerdi. Onların da düşüncesi iktisadi idi. Alman Hükümeti de (Türk işçileri) kendilerine iş ve emek verecek birileri olarak görüyordu. Fabrikalarda çalışacak, başka yerlerde verilen işi yapacak, ama süresi dolduğunda o da bir yıl süre, gerektiğinde 2 yıla uzatılabilir süre, bu da işin bakış açısını göstermesi açısından çok önemli. Almanya’nın bakışı da iktisadi idi. Hem ülkesi kalkınacak hem de gelen işçiler imkân sahibi olacaktı. Dolayısıyla bütün anlaşmalar, bütün niyetler sürecin geçiciliği ve sürecin ekonomik boyutu üzerinde yoğunlaşmış ve işbirliği bu noktada kendini göstermiştir. Ama ben kendi adıma, ülkem adına bu noktada, bir özeleştiriyi yapmak istiyorum. Biz esasında buraya insanlarımızı gönderirken ellerinde bir bavulla gönderdik. Bavulun içinde kendileri için gerekli olan malzemeler vardı. Ama bu insanların giderken kalplerini, akıllarını, dillerini, kültürlerini, inançlarını, kişiliklerini, kimliklerini getirdiklerinin farkında değildik”.⁵⁹

AK Parti hükümetinin göç ve diaspora konusuna ilgisinin artma noktası aslında siyasete başlangıç zamanlarına denk gelmektedir. Aday statüsü kazanma ile katılım müzakerelerinin açılışı arasındaki dönem Türkiye için çok önemli olmuştur. Hükümet, siyasi üyelik kriterlerini yerine getirmek için tasarlanan reformlara büyük önem vermiştir. Bu dönemde Türkiye, Avrupa’daki göçmenlerin AB üyeliği lehine lobi yapmalarını istedi, çünkü bunlar Avrupa’yı kültürel olarak etkileyecek ve katılım sürecinde bir katalizör görevi göreceklerdi. “Euro-Turk” isimli yeni etiket altında hükümet Avrupa’daki Türklerin kendilerine bir elçi gibi çalışmasını sağlayacaktır. Örneğin, Haziran 2004’te Hollanda’ya yaptığı ziyarette, eski Cumhurbaşkanı Gül, Avrupa ülkelerinin AB’ye katılım konusunda şüpheleri olduğundan, Hollanda’daki Türk Diasporasının çağdaş, demokratik ve modern Türkiye’yi yaşadıkları ülkede yansıtmaları gerektiğinin üzerinde durmuştur.⁶⁰ Bu açıdan bakıldığında, göçmenlerin devletin harekete geçmesi ve devletin yumuşak güç hedeflerine ulaşması açısından bir varlık olarak hükümete karşı yükümlülük olduğu düşünülmektedir.

⁵⁹ Almanya ve Göç: 50 Yılında Almanya’da Türkler Sempozyumu, https://www.ytb.gov.tr/uploads/resimler/kitaplar_pdf/Almanya_ve_Goc_50_Yilinda_Almanya_da_Turkler_Sempozyumu.pdf, s. 29 (06.08.2018).

⁶⁰ Ayhan Kaya, “Euro-Turks as a force in EU–Turkey Relations”, **South European Society and Politics**, Vol. 16, No. 3, 2011, pp. 499-512.

1.4.1. Türkiye’de Diaspora Politikalarının Yürütücüleri

Türk Diasporasının yurt dışındaki yolculuğu 20’nci yüzyılda gerçekleşen işçi göçleriyle başlamış olsa da, yurt dışında yerleşik bulunan Türk vatandaşlarına diğer ülkelerin vatandaşlığında bulunan Türkler ile Bulgaristan, Kıbrıs, Gürcistan gibi Türk topluluklarının belli başlı yerleşim yerlerinde bulunan Türk nüfusu da eklendiğinde, daha gerilere uzanmaktadır. Diaspora kapsamı bu şekilde genişletildiğinde yaklaşık 8 milyonluk bir nüfusa ulaşmaktadır. Dünyanın 72 ülkesine yayılmış bulunan Türk Diasporası, yaklaşık 4 milyonu Almanya’da olmak üzere, Fransa, Britanya, ABD ve Hollanda’da yoğun olarak yerleşik bulunmaktadır. Son birkaç yıla kadar, literatürde işçi diasporası kategorisinde gösterilen Türk Diasporası, Türk insanının yükselen girişimci ruhu ve Türkiye’nin genişleyen küresel vizyonunun bir araya gelmesi sayesinde dünyada dikkat çeken güçlü diasporalardan biri haline gelmiştir.

Diğer ülkelerin tecrübeleri göstermiştir ki, diasporası ile güçlü bağlar kurabilen ülkeler küresel değer zincirindeki konumlarını güçlendirerek daha rekabetçi hale gelmişlerdir. Örneğin Çin, diasporası ile etkin bir iletişim ve etkin bir koordinasyon sağlayarak dünyanın üretim üssü olmuştur. Hindistan, diasporadaki mühendisleri vasıtasıyla dünyanın yazılım üssü haline gelmiştir. İsrail, diasporadaki mühendislerin ve yatırımcıların girişimleri ile inovasyon merkezine dönüşerek; start-up işler ile dünyaya örnek olmaktadır. Türkiye’nin küresel ağırlığı ve etki alanı hızla artarken, Türkiye’nin de kendi ekonomik kalkınma ve hedefleri etrafında konumlanmasının vakti gelmiştir. Türkiye daha önce diaspora, lobi gibi kavramlara hep korku ile yaklaşmıştır. Bu kavramları başka ülkelerin diasporalarının Türkiye aleyhine gerçekleştirdiği faaliyetlerle özdeşleştirmesi de kendi diasporasının farkına varamamasına sebep olmuştur. Oysa Türkiye’nin de dünyanın dört bir köşesine yayılmış sayıları 6 milyonu geçen Türkiye Cumhuriyeti kökenli diasporası bulunmaktadır. Türk Diasporasının nüfusu dünyadaki bazı ülkelere bile -örneğin Danimarka’nın nüfusundan- daha fazladır.

Hükümetler, yurt dışında yaşayan Türk vatandaşlarına verdikleri önemden dolayı, bu konularda koordinasyon görevi yapmak üzere, hemen hemen her dönemde

bir devlet bakanını görevlendirmiştir. Bakanlar Kurulu'nun görev dağılımında bir devlet bakanına, yurt dışındaki vatandaşlara yönelik yapılacak hizmetlerde kurumlar arasında koordinasyonu sağlama görevi verilmekte, ancak koordinasyon görevinden ne anlaşılması gerektiği belirtilmemektedir. Bu alanda Türkiye'de otuza yakın kurum, politika belirlemekte veya hizmet üretmekte, bu hizmetlerde mükerrerlikler oluşmakta, kamu kaynaklarının verimli ve etkili kullanılmamasının sonucunda da kaynak israfı ortaya çıkmaktadır.

1.4.1.1. Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı

2010 yılında kurulan Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı'nın (YTB) amaçları şunlardır: a) Yurt dışında yaşayan vatandaşlarımızla ilgili çalışmalar yapmak ve sorunlarına çözüm üretmek, b) Soydaş ve akraba topluluklar ile sosyal, kültürel ve ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi amacıyla bu topluluklara yönelik faaliyetler yürütmek, c) AB çerçevesinde yürütülen projeler ile Yükseköğretim Kurulu ve üniversiteler hariç olmak üzere kamu kurum ve kuruluşlarınca ülkemizde eğitim görmesi uygun görülenlerle, uluslararası anlaşmalar çerçevesinde ülkemize gelen öğrencilerin, ülkemizdeki eğitim süreçlerinin başarılı bir şekilde sonuçlandırılması için her türlü esası belirleyerek, ilgili kurumlar arasındaki koordinasyonu sağlamaktır.⁶¹ Yurt dışındaki vatandaşlarla ilgili hizmetler, yurt dışında konsolosluklar bünyesinde verilmektedir. Ancak, bu hizmetlere yönelik politikaların oluşturulmasında, yurt içinde, sayıları onu aşan farklı bakanlıklara bağlı kamu kurum ve kuruluşlarından meydana gelen bir yapı bulunmaktadır. Bu nedenle, vatandaşlarımız gerek kamu kurum ve kuruluşlarının idarî yapısından kaynaklanan sorunlarla, gerekse ilgili kurumların sunduğu hizmetlerin farklılık arz etmesinden dolayı çeşitli sorunlarla karşılaşmaktadır.

Milli Eğitim Bakanlığı, yurt dışından öğrenci getirme projelerini iki farklı genel müdürlük bünyesinde yürütmektedir. Ayrıca, Milli Eğitim Bakanlığı dışında farklı kamu kurumları tarafından da Türkiye'ye eğitim-öğretim maksadıyla yabancı uyruklu öğrenciler getirilmektedir. Bu çalışmalar, farklı kurumların yetki alanına

⁶¹ Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı Teşkilat Ve Görevleri Hakkında Kanun <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5978.pdf> (29.01.2018).

girmektedir. Türkiye'nin genel menfaatleri açısından önem arz eden yabancı öğrenci projesi de ilke ve uygulama bazında koordinasyon gerektiren bir çalışmadır. Kurumların görevlerine müdahale edilmeksizin, farklı kurumlarının yetkisi içinde bulunan ve lobicilik yönü de önemli olan yabancı uyruklu öğrencilere yönelik çalışmaların, tek bir birim tarafından koordine edilerek bütünlük sağlanması, stratejik önemi haizdir.⁶²

Yurt dışında altı milyon civarında Türk vatandaşı yaşamaktadır. Ülkemizdeki yakınları da hesaba katıldığında bu sayı, on beş milyona ulaşmaktadır. Bu topluluğun sorunlarının çözümünün daha yakından takip edilmesi için, ilgili kurum ve kuruluşlarla işbirliğini ve koordinasyonu sağlayacak bir birime ihtiyaç duyulduğu, bu hizmetin muhatabı vatandaşlar ve yetkililerce de dile getirilmektedir. Türk dünyası ve akraba toplulukları ile ilgili işlerin koordinasyonunda da yurt dışında yaşayan vatandaşlarımıza yönelik koordinasyonda yaşananlara benzer sorunlar ortaya çıkmaktadır.

1.4.1.2. Yunus Emre Enstitüleri

Yunus Emre Enstitüleri (YEE), Yunus Emre Vakfı'nın çatısı altında olup çalışmalarını bu vakfa bağlı olarak sürdürmektedir. Yunus Emre Vakfı; Türkiye'yi, Türk dilini, tarihini, kültürünü ve sanatını tanıtmak; bununla ilgili bilgi ve belgeleri dünyanın istifadesine sunmak; Türk dili, kültürü ve sanatı alanlarında eğitim almak isteyenlere yurt dışında hizmet vermek; Türkiye'nin diğer ülkeler ile kültürel alışverişini arttırıp dostluğunu geliştirmek amacıyla 05.05.2007 tarihli ve 5653 sayılı kanunla kurulmuş bir kamu vakfidir.

YEE ise Vakfa bağlı bir kuruluş olarak bu Kanun'un amaçlarını gerçekleştirmek üzere yurt dışında kurduğu merkezlerde yabancılara Türkçe öğretimi çalışmalarının yanı sıra ülkemizin tanıtımı amacıyla kültür ve sanat faaliyetleri yürütmekte, ayrıca bilimsel çalışmalara destek vermektedir. 2009 yılında faaliyetlerine başlayan Yunus Emre Enstitüsü'nün yurt dışında 50'den fazla kültür merkezi bulunmaktadır. Kültür merkezlerimizde verilen Türkçe eğitiminin yanı sıra,

⁶² Yurtdışı Türkler Başkanlığı Teşkilatı ve Görevleri Hakkında Kanun Tasarısı, <http://www.ytb.gov.tr> (14.02.2018).

farklı ülkelerdeki eğitim kurumlarıyla yapılan işbirlikleri ile Türkoloji bölümleri ve Türkçe öğretimi desteklenmektedir. Kültür merkezleri aracılığıyla Türk kültür ve sanatını tanıtmak amacıyla birçok etkinlik düzenlenmekte, ulusal veya uluslararası etkinliklerde Türkiye temsil edilmektedir.⁶³

YEE'nin beklenen etki ve faydayı üretip üretmediği konusu ise tartışmaya açıktır. Ulusoy'a göre Batılı örneklerinin sahip olduğu bütçeler ve faaliyetlerindeki zenginlik karşısında Yunus Emre Enstitüleri'nin bütçesi ve çalışma çeşitliliği zayıf kalmaktadır. Almanya ve Fransa gibi ülkelerin tarihsel açıdan süregelen bir kültürleri ve sekteye uğramadan gelen bir bilimsel ve kültürel gelenekleri bulunmakta; yurt dışında faaliyet gösteren enstitülerde de tüm bu hususların yol açtığı birikimden faydalanılmaktadır. Oysa Türkiye ve Yunus Emre Enstitüsü örneğine bakıldığında Türkiye'nin kültürel anlamda köklü ve çok zengin bir birikimi olmasına rağmen eğitim ve öğretim alanında halen sağlıklı, kalıcı bir sistem ve politika ortaya koyamadığı görülmektedir.⁶⁴

Berlin YEE başkanı Prof. Dr. Faruk Akyol, 2014 yılında bir mülakatta 2009 yılından 2014 yılına değin Yunus Emre Enstitüleri'nin istenilen başarıya ulaşamadığını belirtmiştir. Bunun gerekçesi olarak ise Akyol, maddi olanakların yetersizliği ve Kültür Bakanlığı ile olan yetki karmaşasını belirtmiştir.⁶⁵

1.4.1.3. Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı

Bilindiği üzere, Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı (TİKA), başlangıçta Türk dünyası ve akraba toplulukları ile ilgili bir birim olarak kurulmuş ancak değişen şartlar, TİKA'nın yurt dışında teknik ve kalkınma yardımı yapan bir kuruluş hâline gelmesini sağlamıştır. TİKA'nın bu niteliği, son yıllarda Birleşmiş Milletler ve bağlı teşkilatları başta olmak üzere, uluslararası platformda takdirle karşılanmaktadır. Bu çalışmalar sayesinde Türkiye, kalkınma yardımları alanında

⁶³ Yunus Emre Enstitüsü Başkanlık web adresi, <http://www.yee.org.tr/tr/kurumsal/yunus-emre-enstitusu> (24.02.2018).

⁶⁴ Ulusoy, **a.g.e.**, ss.185-186.

⁶⁵ Müge Akgün, "Almanya'daki Üç Milyon Türkiye Kökenlinin Bir Münevver Kesimi Yok", <http://www.radikal.com.tr/yazarlar/muge-akgun/almanyadaki-uc-milyon-turkiye-kokenlinin-bir-munevver-kesimi-yok-1209380> (24.02.2018).

OECD üyeleri arasında “uluslararası donör ülkeler”⁶⁶ arasına girmektedir. Bu durum, ülkemizin prestiji açısından önemlidir. TİKA’nın belirtilen alanda ihtisaslaşması, ülkemizi dış dünyada daha saygın bir konuma getirmektedir.

TİKA’nın teknik ve kalkınma yardımlarının dışında yapacağı diğer çalışmalar, uluslararası arenadaki saygın konumunu sarsabileceğinden, soydaş ve akraba toplulukların yaşadığı bölgelerde, icraî görev yapmayan, ancak kamu kaynaklarının ortak hedefler çerçevesinde harcanmasını sağlayacak politikaların oluşturulup, hedefe yönelik olarak kullanılmasını sağlamak ve kurumlar arasında koordinasyon görevi yürütmek üzere ayrı bir birim kurulması daha uygun olacaktır.

TİKA ve diğer bakanlıklarca, soydaş ve akraba toplulukların yaşadığı bölgelerde yapılacak faaliyetlerin, ülkemiz menfaatleri açısından belirli hedeflere ve önceliklere göre yapılmasına; bölgede hizmet veren kamu kurumlarına bağlı birimlere, yol haritası niteliğinde plan yapan, koordinasyon sağlayan, hedefler belirleyip o hedeflere ulaşıp ulaşılmadığını raporlayan bir yapılanmaya ihtiyaç vardır. Bu yapı, stratejik yönetim anlayışını ve sonuç odaklı çalışma prensibini beraberinde getirecek ve kamu kaynaklarının verimli kullanılmasını sağlayacaktır.

1.4.1.4. Dünya Türk İş Konseyi

Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu (DEİK) çatısı altında 2008 yılında kurulan Dünya Türk İş Konseyi (DTİK), yurt dışında dağınık örgütlenmiş olan başarılı, girişimci ruha sahip, Türk Diasporasının yurt dışında etkin olması için çaba gösteren Türk girişimcileri ve uluslararası büyük güce sahip şirketlerin karar alma mekanizmalarının başındaki Türk profesyonellerinin tek çatı altında toplanması hedefi doğrultusunda çalışmalarına başlamıştır. 2009 yılında düzenlenen Dünya Türk Girişimciler Kurultayı kapsamında Türk Diasporasının girişimci üyelerini ve profesyonellerini İstanbul’da bir araya getiren DTİK, diaspora kavramı ve Türk Diasporasının Türkiye’nin hedeflerine sağlayabileceği katkılar hususunda farkındalık

⁶⁶ Donör ülke terimi anlamı: Daha fakir bir ülkeye finansal yardım sağlayan diğer bir ülke, <http://www.globalbilgiler.com/2017/01/donor-ulkeler-donor-countries-nedir.html> (19.01.2019)

oluşturması, Türk Diasporası ve Türkiye’deki karar alıcı paydaşlara yol haritası sunması sebebiyle Türk Diasporasının ortak buluşma platformu haline gelmiştir.⁶⁷

Türkiye’nin diaspora politikası yürütücüleri olan bu kurumlar birbirleri ile koordine halde bazı çalışmalar da yürütmektedirler. Örneğini, YEE ile YTB 14 Nisan 2016 tarihinde imzaladıkları protokol ile birlikte ortak çalışmalar yapmak için adım atmışlardır. Ayrıca DEİK’in yöneticilerinin YTB, Dışişleri Bakanlığı ve İçişleri Bakanlığı ile görüşmelerde bulunarak Türkiye’nin diaspora politikaları yürütücüleri olarak tek bir çatı altında toplanmanın önemine vurgu yapmıştır.⁶⁸

Türkiye’nin gelecekteki hedefi Türk Diasporasını dünyadaki en etkin diasporalardan birisi yapmaktır. Bu kapsamda Türkiye’nin hedefi yurt dışında bulunan Türklerin ana vatanları, anadilleri ve öz kültürleriyle olan bağlarını korurken, bulundukları ülkelerin sosyal, ekonomik, kültürel ve siyasi hayatına aktif biçimde katılan, yasalara saygılı mutlu ve başarılı bireyler halinde yaşamalarıdır. Bunları başarabilmek için de diaspora hedeflerinin doğru ve gerçekçi belirlenmesi gerekir.

Türkiye son 10 yılda yaptığı atılımla Ortadoğu ülkeleri için bir model, batı ülkeleri içinse ekonomik olarak parlayan bir yıldız olarak görülmektedir. Bu durum batıda yaşayan Türkler için de bir övünç kaynağı olarak onların özgüvenini artırmıştır. Eğer Türk Diasporasının önümüzdeki dönemde dünyada ekonomik ve kültürel rekabetçiliği korumak ve geliştirmek, jeopolitik oyunun içinde olmak ve dünyadan kopmaması isteniyorsa, Batı Avrupa’da güçlü bir Türk Diasporasının oluşturulmasında mutlaka üçüncü ve daha sonraki nesillerin bulundukları ülkelerdeki yaşam şartları, kültürel farklılıkları ve mantaliteleri iyi irdelenmeli, diaspora stratejileri de buna göre yapılmalıdır.

Batı Avrupa’da, üçüncü ve daha sonraki gelecek nesiller artık göçmen statüsünde olmaktan çıkmış bulundukları ülkelerde kalıcı hale gelmişler ve bu ülkelerin ya vatandaşı ya da çifte vatandaşı olmuşlardır. Bu nesil kendilerini daha

⁶⁷ Dünya Türk İş Konseyi, **a.g.k.**, s.32.

⁶⁸ DTİK e-bülten, <http://dtik.org.tr/e-bulten/02/haber05.html> (Erişim Tarihi 17.03.2019)

rahat ifade edebilmektedir ve aralarındaki diyaloglar yaşadıkları ülkelerin dilleriyle gerçekleşmektedir. Elli yıl içinde etkili gazeteciler, yazarlar, sosyologlar, pedagoglar yetiştiremediği için de Türk toplumuna ait hikâyeleri hep başkaları yazmış olup gerçeği yeterince yansıtmayan ifadeler kullanmışlardır. Son yıllarda Avrupa’da yükselen İslamofobi (İslam karşıtlığı) biraz da Türkiye’nin kendini yeterince anlatamamasından kaynaklanmıştır.

Türkyılmaz’a göre, Türk Diasporasının Batı Avrupa’da kalıcı ve etkili organize olabilmesi için sosyal ve kültürel alanlarda yeni ve etkili yöntemlerin uygulanması gerekmektedir. Batı Avrupa’ya en fazla resmi devlet görevlisi Diyanet İşleri Başkanlığı kanalıyla din görevlisi olarak atanmıştır. Görevli gelenler burada yaşayan üçüncü neslin diline, kültürüne ve sosyal yaşamına tamamen yabancı olduğu için diyalog kuramamakta ve çalışmaları da verimli olamamaktadır. Bu duruma bir çözüm önerisi olarak Türkiye’nin ilahiyat fakültelerinden birinin bunun için özel eğitim vermesi gündeme getirilebilir. Kendi neslinin içinden çıkan önderler yeni nesli daha iyi anlayacak, onları daha doğru yönlendirecek, diğer akraba ülkelerden ve topluluklarla aynı dili konuştuğu için iletişimi kolay olacak, ayrıca yaşadığı ülke resmi makamları ile diyalog kurabilecektir. Böylece aracısız, tercümanlız kendini birinci ağızdan yaşadığı ülkenin diliyle ifade edebilen, kendine güvenen temsilciler ortaya çıkacaktır. Türkiye’de ilahiyat fakültelerinde bu amaca hizmet için yetiştirilecek donanımlı din adamlarının Avrupa’daki diasporanın entegrasyon sürecine de faydalı olacaktır. Din eğitiminin yanında, İngilizce, iletişim gibi konularda eğitim alarak kendilerini daha iyi ifade etme ve her toplumla daha kolay iletişim kurmaları sağlanacaktır.⁶⁹

Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının Batı Avrupa ülkelerinde kurdukları kültür derneklerinin bulundukları sosyal, kültürel ve ekonomik alanlarda daha fazla etkili olabilmeleri için mutlaka bir üst çatı yapılanmasına kavuşturulması gereklidir. Bu da büyükelçilikler bünyesinde kültür müşavirliğinin bütün derneklere eşit yaklaşımla davrandığı takdirde başarılabilir. Avrupa’da birçok kültür dernekleri hizmet vermektedir, bunların programlı bir şekilde çalışmaları ve bir çatı kuruluş

⁶⁹ Muhsin Türkyılmaz, “Yurt dışı Türklerin Geleceği”, Ed. Almagül İSİNA, **Türk Diasporası ve Türk Dünyası Vizyon 2023**, 2014, TASAM Yayınları, ss. 159-163.

altında toplanmaları tüm Avrupa’da Türk Diasporasına güç katıp Avrupalı yetkililerin de farkındalığını arttıracaktır. Sivil toplum kuruluşlarının daha profesyonel bir şekilde çalışmaları için, fonlar oluşturularak desteklenebilir ve güçlü bir şekilde organize olmuş Türk Diasporası profesyonel bir şekilde kültür hizmetleri verebilir. Birçok dayanışma organizasyonları kendi aralarındaki koordinasyonla daha etkili yardım kuruluşu haline gelebilirse, dünyanın her yerine daha kolay ve etkili yardım ulaştırabilmeleri mümkün olacaktır.⁷⁰

Türkiye’nin yurt dışındaki diasporasını sadece bir oy ve döviz kaynağı olarak görmesi sadece siyasi bir bakış açısı sağlamakta ve sorunların çözümünde eksik kalmaktadır. 7-8 Haziran 2012’de YTB tarafından Ankara’da gerçekleştirilen Türk Diasporası toplantısına 17 ülkeden 500 kadar STK temsilcisi davet edilmiş ve bugüne kadar izlenen politikalar değerlendirilmiştir. Toplantıya Başkonsolosluklar, AK Parti’nin Avrupa’daki uzantısı durumundaki Uluslararası Demokratlar Birliği (UID) ve Diyanet İşleri Türk İslam Birliği (DİTİB) tarafından önerilen çok sayıda yöre derneği, cami derneği, federasyon temsilcisinin yanı sıra Almanya Türk Toplumu (ATT), Almanya Alevi Birlikleri Federasyonu (AABF), Avrupa Alevi Birlikleri Konfederasyonu (AABK) katılmıştır.

Yeni Hayat Dergisine göre;⁷¹ söylenenler ve yapılanlar dönem dönem bir “bağlama” ve “etkileme” şeklinde kendisini hissettirse de yaşanan ülke gerçeğine aykırı olduğu için uzun aşamada hayat bulması mümkün görünmemektedir. Çünkü Türkiye kökenli göçmenlerin ana kitlesi, başka ulusların kurduğu diasporalarda olduğu gibi işveren, öğrenci, aydın kesiminden oluşmamaktadır. Tam tersine farklı ulusal ve inançsal kökenden gelen işçi sınıfından meydana gelmektedir. Bu nedenle işçi sınıfından Türkiye sermayesinin çıkarlarını savunan bir diaspora meydana getirmek sadece bir hayalden ibarettir. Bu anlamda Türk Diasporasının bulundukları ülkenin doğal bir parçası haline gelmesi sağlanmaya çalışılmalı, Türk hükümetinin siyasi elçisi olması hedefinin bu amacın önüne geçmesi engellenmelidir.

⁷⁰ Türkyılmaz, a.g.k., ss. 159-163.

⁷¹ “AK Parti’nin Diaspora Hayali”, 28 Haziran 2012, <http://www.yenihayat.de/2012/06/28/akpnin-diaspora-hayali> (28.04.2018).

Economist Dergisi'nin Ağustos 2017'de yayınlanan haberinde Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın yıllardır, çoğu Batı Avrupa'da yaşayan Türk Diasporasına heyecan verici konuşmalar yapıp, onları asimile olmamaları konusunda uyardığı hatırlatılmıştır. Erdoğan'ın Türk Diasporasını ciddiye alan ilk lider olduğunu belirten Economist, bunun meyvelerini verdiğini, 16 Nisan'daki anayasa referandumunda yurt dışındaki oy kullanan seçmenlerin yüzde 59'unun Erdoğan'ın istediği anayasa değişikliğini desteklediğini yazmıştır. Almanya'daki Türk seçmenlerin 16 Nisan'daki anayasa değişikliği referandumuna katılım oranının yüzde 49'da kalmıştı. Economist'e konuşan ekonomi ve dış politika uzmanı Sinan Ülgen, Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın diasporaya yönelik hamlelerinin 3 amacı olduğunu söylemiştir: Bunlar: "Türkiye'nin yurt dışındaki çıkarlarını artırmak, Türkiye'deki milliyetçilerin gönlünü kazanmak ve derin bir şekilde kutuplaşmış olan ülkesinde oylarını artırmaktır".

Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın bazı Avrupa şehirlerinde seçim çalışmaları yapmasına geçmişte kızan bazı Avrupalı siyasiler olduğunu belirten Economist, bu siyasilerin sayısının son zamanlarda arttığına dikkat çekmektedir. 16 Nisan anayasa değişikliği reformu öncesi Türkiye hükümeti ile Almanya ve Hollanda gibi ülkeler arasında artan gerilimi hatırlatan Economist, Almanya'da 24 Eylül 2017'de yapılan genel seçim öncesi Türkiye ve AB demokrasileri arasındaki ilişkinin daha da "yozlaştığı" yorumunda bulunmuştur. Erdoğan Türk kökenli Almanlara koalisyondaki partilere ve Yeşillere oy vermemeleri uyarısı yapmıştır. Alman siyasiler de Erdoğan'ın hükümetini eleştirme yarışına girmiş durumdadır. Almanya son olarak Türkiye'ye yapılan milyarlarca avroluk yardımı ve Gümrük Birliği'nin güncellenmesi müzakerelerini durdurmayı düşünmüştür.⁷²

Diaspora kavramının genel tanımı ve dünyada başlıca büyük diaspora örneklerinden yola çıkılarak hatırı sayılır bir Türk Diasporasının varlığından söz etmek mümkündür. Ancak sayı olarak azımsanmayacak bir varlığı olmasına rağmen neden siyasi olarak bir Ermeni, Yahudi veya Rum diasporasının başarısını

⁷² How Tayyip Erdoğan Seduces Turkish Migrants in Europe <https://www.economist.com/europe/2017/08/31/how-recep-tayyip-erdogan-seduces-turkish-migrants-in-europe> (15.08.2018)

gösteremediği sorusuna verilebilecek birkaç cevap vardır. Gerek akademik çalışmalarda gerekse yurt dışındaki Türkler tarafından gözden kaçırılması sebebiyle diaspora kavramı uzun bir süredir hak ettiği önemi görememektedir.

Türk Diasporasının Avrupa'daki durumu ise sadece Avrupa'da bulunan Türkleri etkilememekte aynı zamanda Türkiye için uzun yıllardır geçilememiş bir sınav niteliği taşıyan AB ile ilişkilerini de etkilemektedir. Bu durumun seyri ve Avrupa'daki Türk Diasporasının güçlü hale gelmesinin Türkiye açısından olası olumlu sonuçları ile ilgili değerlendirmeler ilerleyen bölümlerin konusu olacaktır.

Görüldüğü üzere, Türkiye etkin bir diaspora politikası oluşturmak ve yurt dışında yaşayan Türklerin yaşadıkları ülkede siyasi haklarını korumalarını teşvik etmek amacıyla çeşitli girişimler başlatmıştır. 2010 yılında kurulan Yurtdışı Türkler ve Akraba Toplulukları Başkanlığı, 2009 yılında faaliyetlerine başlayan Yunus Emre Enstitüleri bu konuda öncü olmuştur. Ayrıca 2001 yılında kurulup 2011 yılında yayınlanan kanun ile güncellenen TİKA Başkanlığı da kısmi olarak Türk diaspora politikasına hizmet etmektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

AVRUPA VE TÜRKLER

Tarihte Türklerin Avrupa ile bağlantıları işçi göçünden çok öncesine, 4.yy’a kadar dayanmaktadır. Türklerin Rumeli’yle tanışmaları M.S. IV. asra, Hunların bölgeye yerleşmelerine kadar varmaktadır. Daha sonra VI. Asırda Avarlar, VII. Asırda Bulgarlar, IX. asırda Macarlar, IX-XI. asırlarda Peçenekler, Uzlar ve Kumanlar bölgeye yerleşen Türk boylarındandır.⁷³ Avrupa ve Türkler tarih boyunca hep yakın ilişkilerde bulunmuş, bu ilişkiler hem ekonomik ve siyasi bir birlik olan AB aracılığı ile hem de 1960’ların başında Türkiye’den Avrupa’ya başlayan işçi göçü ile farklı bir hal almıştır. Geçici bir dönem için başladığı düşünülen bu misafirlik, günümüzde 5 milyon⁷⁴ Türk asıllı vatandaşın Avrupa’da yerleşik hale gelmesi ve dolayısıyla daha da aktif hale gelen bir ilişki düzenini de beraberinde getirmiştir.

2.1. Türkiye ile Avrupa İlişkilerinin Tarihsel Seyri

Türkiye Cumhuriyeti, kuruluşundan itibaren uluslararası politikada modernleşme ve muasırlaşma yolunda gereken adımları takip ederek uluslararası kuruluşların etkin bir üyesi olmuştur. Gelmiş geçmiş en önemli siyasal ve ekonomik yapılanma projesi olarak görülen AB’nin ilk aşaması olan Avrupa Ekonomik Topluluğu’na (AET) kuruluşundan çok kısa bir süre sonra başvuru yapmıştır. Avrupa’ya ilk adım olarak nitelenen bu başvuru AET’nin kurulmasından bir yıl sonra 31 Temmuz 1959’da yapılmıştır. 12 Eylül 1963’te imzalanıp 1 Aralık 1964’te yürürlüğe giren Ankara Anlaşması gereğince Türkiye ile üyelik koşulları gerçekleşinceye kadar süren bir ortaklık söz konusu olacaktır. Bu hukuki temelin oluşmasında imzası bulunan İsmet İnönü’ye göre AB; “beşeriyet tarihi boyunca

⁷³ Ahmet Beyoğlu, “Hun Akınları Çağında Balkanlar”, *Balkanlar El Kitabı*, (der.), Osman Karatay-Bilgehan A. Gökdağ, c. I, Ankara 2006, ss. 69–85; Karatay, Osman, “Avar Hâkimiyeti ve Balkanların Slavlaşması”, *Balkanlar El Kitabı*, c. I, Ankara 2006, ss. 86–93; Kayapınar, Ayşe, “Bulgarların Balkanlara Göçü ve Tuna Bulgar Devleti”, *Balkanlar El Kitabı*, c. I, Ankara 2006, ss. 105–128; Çoban, Erdal, “Ana Hatlarıyla Erken Dönem Macar Ortaçağına Bir Bakış”, *Balkanlar El Kitabı*, c. I, Ankara 2006, ss. 165–184; Yücel, Mualla Uydu, “Balkanlarda Peçenekler, Uzlar ve Kumanlar”, *Balkanlar El Kitabı*, c. I, Ankara 2006, ss. 185–214.

⁷⁴ “AB’deki Türk Nüfusu 5 Milyona Yükseldi”, <http://www.milliyet.com.tr/ab-deki-turk-nufusu---milyona--yukseldi/siyaset/haberdetayarsiv/12.01.2007/184967/default.htm> (17.07.2018)

*insan zekâsının vücuda getirdiği en cesur eserdir”.*⁷⁵ Anlaşmanın 2. maddesinde belirtildiği üzere Anlaşma’nın amacı, Türkiye ekonomisinin hızlandırılmış kalkınmasını ve Türk halkının çalıştırılma seviyesinin ve yaşama şartlarının yükseltilmesini sağlama gereğini tümü ile göz önünde bulundurarak, taraflar arasındaki ticari ve ekonomik ilişkileri aralıksız ve dengeli olarak güçlendirmeyi teşvik etmektedir.⁷⁶

Avrupa bütünleşmesi İkinci Dünya Savaşı ve Soğuk Savaş ortamında şekillenirken, Türkiye ve Avrupa Topluluğu (AT) arasındaki ilişki İkinci Dünya Savaşı’ndan etkilenmemiş ve soğuk savaş sürecinde doğmuştur.⁷⁷ İki kutuplu dünya sisteminde bir sınır devleti konumunda olan Türkiye’nin stratejik önemi artmış ve Batı ittifakının parçası olması için elverişli bir uluslararası ortam oluşmuştur. Bu anlayışla dönemin yöneticileri, AT’yi Batı ittifakının kurumları arasında görmüş ve Türkiye’nin AT üyesi olması gerektiğini düşünmüşlerdir. Bu anlayışa göre, AT üyeliği Batı ittifakı üyeliğinin mantıksal ve doğrusal uzantısıdır.

Türkiye’nin AT’ye yönelmesinin bir başka sebebi de ABD’nin de AT’yi desteklemesidir. ABD bu dönemde güçlü bir Batı ittifakı oluşturma zorunluluğu hissederek, AT’yi desteklemenin yanı sıra Sovyetler Birliği’nin kuşatılması strateji çerçevesinde Türkiye’nin de bu kurumsal yapı içinde yer almasını istemiştir. Yunanistan’ın durumu da bu dönemde Türkiye’nin AT’ye bakışını etkilemiştir.

Türkiye, Yunanistan’ın 8 Haziran 1959’da yaptığı başvurunun ardından, 31 Temmuz 1959’da ortaklık başvurusunda bulunmuştur. Dönemin Dışişleri Bakanlığı yetkilileri, Türkiye ve Yunanistan arasındaki ekonomik ve siyasi rekabeti göz önüne alarak, Yunanistan’ın katıldığı bütün uluslararası platformlarda Türkiye’nin de bulunması gerektiğini savunmuşlardır. Dolayısıyla Türkiye, NATO üyeliği konusunda olduğu gibi AT’ye üyelik konusunda da Yunanistan’ın hemen ardından başvuru yapmıştır. Topluluk açısından Türkiye ve Yunanistan’ın aynı öneme sahip

⁷⁵ “Türkiye-AB İlişkilerinin Tarihçesi”, <http://www.ab.gov.tr/111.html>, (14.06.2017).

⁷⁶ “Türkiye ile Avrupa Ekonomik Topluluğu Arasında Bir Ortaklık Yaratan Anlaşma”, http://www.gib.gov.tr/fileadmin/mevzuat/uluslararası_mevzuat/AKCT_ANKARA.htm (21.02.2018)

⁷⁷ Atilla Erarp, **Soğuk Savaşın Günümüze Türkiye- Avrupa Birliği İlişkileri**, Atilla Erarp (der.), Avrupa ve Türkiye, İmge Yayınları, Ankara, 1997, ss. 86-119.

olduğu düşünölmüş, iki ölkö arasındaöi rekabet göz önüne alınarak eşit ve dengeli ilişkiler kurulması konusuna dikkat edilmiştir.

Topluluğun iç dinamiklerinin bu dönemde Türkiye ile uyumlu olduğu görölmektedir. Topluluk aktörleri bu dönemde Türkiye'nin jeopolitik önemi ve Batı ittifakına katkısına önem vererek, kültürel ve diğör tartışma konusu yaratabilecek konulara değinmemişlerdir. AT Komisyonu Başkanı ve Alman Hristiyan Demokrat Partisi'nin önemli isimlerinden Walter Hallstein'in 1963'te Ortaklık Anlaşması'nın imzalanması sırasında Türkiye'ye karşı ılımlı tavrı bu durumun kanıtı niteliğindedir. Hallstein, Türkiye'nin dinsel ve kültürel anlamdaki farklılıklarından ziyade Avrupa bütünleşmesine getireceğı katkılardan söz etmiştir.⁷⁸

Soğuk Savaş şartları Avrupa bütünleşmesi sürecini ve Türkiye'yi doğrudan etkilemiş; Türkiye AT'ye yakınlaştırmıştır. Avrupa bütünleşmesinin bu döneminde hükümetler arası yaklaşımın etkisi artmıştır ve Türkiye-AT ilişkilerine de hükümetler arası yaklaşımın damgasını vurduğu söylenebilir.⁷⁹ Avrupa bütünleşmesinin gayrı resmi boyutu olan toplumlararası yakınlaşma ve diyalog gibi alanlarda ilerleme kaydedilememiştir. Ayrıca, Türkiye'nin o dönemin siyasi aktörleri tarafından Avrupa bütünleşmesinin belirli alanlarda egemenlik devrine dayalı yapısı yeterince anlaşılamayarak Topluluk temelinde hükümetler arası bir kuruluş gibi algılanmıştır.

1970'lerde uluslararası sistemde önemli ekonomik ve siyasi gelişmeler görölmüştür. Bretton Woods düzeninin önemli bir unsuru olan ve uluslararası para piyasalarında istikrarı sağlamayı amaçlayan sabit kur sistemi ABD, Batı Avrupa ve Japonya arasındaki işbirliğinin azalması ve rekabetin artması etkisiyle çözülmüştür.⁸⁰ Uluslararası ortamdaki ekonomik ve siyasi gelişmeler Türkiye'nin Batı ile ilişkilerini de etkilemiştir. Batı ittifakının Avrupa ile Amerika arasındaki dengelerinin değışmesiyle, Türkiye-ABD ve Türkiye-AT ilişkilerinin de dengeleri değışmiştir.

⁷⁸ Address by Professor Walter Hallstein, President of the Commission of the European Economic Community on the Occasion of the Signature of the Association Agreement with Turkey, 12 Eylül 1963, 8667/X/63-E, <http://aei.pitt.edu/14311/1/S77.pdf> (26.11.2017)

⁷⁹ Belgin Akçay-Sinem Akgöl Açıkmeşe (der.), **Yarım Asrın Ardından Türkiye Avrupa Birliği İlişkileri**, Turhan Kitabevi, 2013, Ankara, s.35.

⁸⁰ Atila Eralp, "The Role of Temporality and Interaction in the Turkey-EU Relationship", **New Perspectives on Turkey**, No. 40, 2009, pp. 149-170.

Türkiye bu dönemde ABD ile yakınlığını sürdürürken, AT ile arasında uyuşmazlıklar ortaya çıkmaya başlamıştır. 1970’lerde Gümrük Birliği konusundaki anlaşmazlıklarla kalmayarak sorunlara Türkiye’de 12 Eylül 1980’de gerçekleşen askeri müdahale de eklenmiştir. Bu gelişmeler sonrası Türkiye-AT ilişkilerinde uzun yıllar sürecek olan demokrasi ve insan hakları konularında başta olmak üzere farklılıkların ön plana çıktığı bir dönem başlayacaktır. Türkiye’nin Topluluk ile ilişkileri 1970’li yıllarda planlandığının tersine olumsuz şekilde ilerlerken, Yunanistan, Portekiz ve İspanya ise tam üyelik başvurusu için hazırlıklarını tamamlamıştır. Türkiye, Gümrük Birliği’ne ilişkin sorunlar yaşarken Yunanistan ise tam üyeliğin artık gerekli ve şart olduğunu öne sürmüştür.

AT, demokrasi ve insan hakları konularındaki görüşlerini yeni başvuran bu ülkeler için de şekillendirmiş ve ön planda daha çok ekonomik kriterleri koymaktansa, demokrasiyi üyeliğin temel koşulu olarak sunmuştur. Türkiye’yi bu dönemde başvuru sürecinde olan Yunanistan, Portekiz ve İspanya’dan ayıran ise şu olmuştur: Bu ülkeler demokrasiye geçme ve şartları yerine geçirme açısından bir çaba halindeyken Türkiye ise siyasi anlamda hareketli günler yaşadığından, özellikler 12 Eylül 1980 askeri darbesi AT’nin başvuru sahibi ülkelere beklediği demokrasi kriterlerine ters düşmüştür. 1981 yılında Yunanistan’ın Topluluk üyesi olması ile sürece aynı zamanda başlamasına rağmen Türkiye’nin üyelik için senelerce bekleyeceği bir sürece de girilmiştir.

Nihai hedefi Türkiye’nin topluluğa tam üyeliği olan Ankara Anlaşması, Türkiye-AB ilişkilerini malların serbest dolaşımı ile sınırlamamakta bunun yanı sıra işgücü, hizmetler ve sermayenin serbest dolaşımını sağlamayı, dolayısıyla Türkiye’nin Avrupa Tek Pazarına entegrasyonunu hedeflemektedir. Anlaşmada, “hazırlık dönemi”, “geçiş dönemi” ve “son dönem” olmak üzere üç dönem öngörülmüştür. Geçiş döneminin sonunda ise Gümrük Birliği’nin tamamlanması planlanmıştır. İlk dönem anlaşmanın imzalandığı tarih olan 1 Aralık 1964 itibariyle başlamıştır. Bu dönem için Türkiye’ye herhangi bir yükümlülük verilmemesinin sebebi, aradaki ekonomik farklılıkları azaltmayı öngören bir dönem olmasıdır.

Ortaklık ilişkisinin işleyişine yönelik olarak tesis edilen en üst düzey karar alma organı Ortaklık Konseyi'dir. Hazırlık dönemini sona erdirip geçiş döneminin başlaması 1970 yılında imzalanıp 1973 yılında yürürlüğe giren Katma Protokol ile olmuştur. Bu dönem için öngörülen ise taraflar arasında sanayi ürünleri, tarım ürünleri ve kişilerin serbest dolaşımının sağlanması ile Gümrük Birliği'nin tamamlanması şeklindedir. Katma Protokol çerçevesinde Türkiye'den ithal edilen tüm sanayi mallarına uygulanan gümrük vergileri ve miktar kısıtlamaları topluluk tarafından tek taraflı olarak sınırlandırılmıştır. Bu sınırlamadan bazı petrol ve tekstil ürünleri hariç tutulmuştur. Türkiye'nin ise AB kaynaklı sanayi ürünlerinde gümrük vergilerini kademeli olarak sıfırlanması öngörülmüş ve Gümrük Birliği'nin yürürlüğe girmesi için 22 yıllık bir süreç belirlenmiştir.

Türkiye-AB ilişkileri bu dönemden 1980'e kadar istikrarsız şekilde devam etmiş ve 12 Eylül 1980 askeri darbesi ile birlikte askıya alınmıştır. Ancak askeri yönetim Batı ile ilişkilerini sağlam tutmak istediğinden bu amaçla mevcut ilişkilerin devam etmesi yönünde açıklamalar yapmıştır. Bunun ilk nedeni harekâtın uluslararası alanda sorunsuz tanınması için Batı'nın desteğidir. Bu sebeple AT'nin yeni yönetimi desteklediğinin duyulması gerekli olmuştur. İkinci olarak 12 Eylül yönetimi ekonomik olarak da AT'nin desteğine ihtiyaç duymasıdır. Üçüncü gerekçe ise AT ile ilişkilerini yoluna koyan Yunanistan'ın yeniden Türkiye'nin önüne geçmesi durumudur.

Sürecin başından beri Yunanistan'ın gerisinde kalmamak için çaba gösteren Türkiye, yakın zamanda bir darbe geçirmiş olan Yunanistan'ın muhtemel üyeliğinin kendisine getireceği olumsuzlukların önüne geçmek istemiştir. AT'nin Türkiye'nin bu askeri yönetim süreci konusundaki fikri değerlendirilecek olursa iki farklı görüşün ön plana çıktığı görülmektedir. Fransa, Hollanda ve Danimarka aynı Yunanistan'daki Albaylar Cuntası döneminde yapıldığı gibi Türkiye ile ilişkilerin askıya alınmasını önerirken, Almanya ve İngiltere'nin başı çektiği ikinci grup ise Türkiye'deki askeri yönetimin gerekçeli bir durum olduğunu savunarak ilişkilerin normal seyrinde devam etmesini savunmuşlardır. 16 Eylül'de yapılan AT Bakanlar Konseyi'nde 12 Eylül'e destek verildiği görüşü ifade edilmiştir.

AT'nin askeri darbeye bu anlayışlı tavrı 1981 yılının sonlarına doğru değişime uğramıştır. Avrupa Parlamentosu'nun bu değişen tavrının arkasında öncelikli olarak Türkiye'de yoğunlaşmaya başlayan siyasi partileri, sendikaları ve sivil toplum örgütlerini hedef alan baskıların yanı sıra Yunanistan faktörü vardır. Yunanistan'da iktidara gelen PASOK'un Ankara'ya karşı takındığı tavır ve ayrıca Türkiye'den Avrupa'ya giderek lobi oluşturmayı başaran siyasi mültecilerin faaliyetleri de etkili olmuştur. Askeri yönetimin Arap ülkeleriyle samimi ilişkiler kurma çabalarından dolayı Türkiye'ye mesafeli yaklaşmaya başlayan İsrail'in ve Avrupa'daki Yahudi lobisinin Türkiye'ye destek vermemeleri de ilişkilerin gerginleşmesine yol açan faktörlerden biridir.

Bu dönemde başta Fransa olmak üzere çok sayıda ülke Türkiye'ye karşı olumsuz tavır takınırken Federal Almanya'nın Türkiye tarafında olduğu görülmektedir. Bunun arkasındaki en önemli sebep Türk işçilerinin AT'de serbest dolaşımını kalıcı şekilde engelleyecek bir fırsat yaratmaktı. Bu kapsamda Federal Almanya Dışişleri Bakanı H. D. Genscher'in Kasım 1982'de yaptığı Türkiye ziyaretinde bakanın işçilerin serbest dolaşımına engel olacak bir anlaşmaya varılması yönündeki isteğini Kenan Evren'e ilettiği bilinmektedir.⁸¹

Siyasal alandaki bu gelişmelerle birlikte ekonomik anlamda da Türkiye'yi zor durumda bırakacak gelişmeler yaşanmaktadır. 1982 yılı boyunca Türkiye'nin temel ihraç ürünlerinden olan tekstil ürünlerine sınırlamalar getirildi. AT, Katma Protokol hükümleri gereğince alamayacağı bazı kararları Türkiye'de gelişen olumsuz siyasi koşullardan faydalanarak kendi lehine bazı önlemler almıştır.

Askıya alınan ilişkiler 1983'de Türkiye'de sivil idarenin kurulması ile tekrar canlanmıştır. 14 Nisan 1987'de Türkiye Ankara Antlaşması'nın şartlarına uygunluğu beklemeyerek tam üyelik başvurusunda bulunmuştur. Bu başvurunun zamansızlığı değerlendirmenin 2,5 yıl sonra gelmesinden de anlaşabilmektedir.⁸²

⁸¹ “19 Kasım 1982 Cuma Gündemi”, <http://www.haberkazani.com/kazandan-19-kasim-1982-gundemi.html> (21.01.2018).

⁸² Akçay, Akgül Açıkmeşe (der.), **a.g.e.**, s.39.

Komisyon bu başvuruyu, kendi iç bütünleşmesini tamamlayamadan yeni bir üye kabul edemeyeceği gerekçesiyle 18 Aralık 1989’de olumsuz şekilde cevaplamıştır. Birlik ayrıca üyelik için tarih belirlenmeden önce, ekonomik sosyal ve siyasal anlamda bazı eksiklikler olduğundan yola çıkarak ilişkileri önce Ortaklık Anlaşması çerçevesinde ilerletmelerini önermiştir. Türkiye tarafından kabul gören bu öneri uyarınca Gümrük Birliği’nin Katma Protokol’de öngörüldüğü şekilde 1995 yılında tamamlanması için çalışmalara başlanmış ve 1 Ocak 1996 tarihinde Türkiye ile AB arasındaki Gümrük Birliği yürürlüğe girmiştir. Böylelikle ilişkiler arasındaki son döneme girilmiştir. Gümrük Birliği, ortaklık ilişkisinin en önemli aşamalarından biridir.

Eralp’e göre Türkiye-AT ilişkileri, iki alt dönemde incelenecek olursa genel tarzın inişli-çıkışlı olduğu görülmektedir. Soğuk Savaş döneminde uyumlu giden ilişkileri takiben özellikle 1970 sonrası sorunlu bir döneme girildiği gözlenmiştir. İnişli çıkışlı bu başlangıç dönemini anlamak ve açıklamak için “tarihsel-kuramsalci” yaklaşımın faydalı olduğu söylenebilir.⁸³ Bu yaklaşımda öne çıkan “zaman” ve “ortam” kavramları anahtar kavramlardır. Pollack ve Pierson’un çalışmalarıyla gelişen “tarihsel-kuramsalci” yaklaşım, Avrupa bütünleşmesine yönelik rasyonel yaklaşımlardan farklı olarak “zaman” boyutuna merkezi bir rol atfetmektedir.⁸⁴

Türkiye-AB ilişkilerinin başlangıç dönemi ayrıca Goetz’in geliştirdiği “zamanın ruhu” kavramının yararlı ve açıklayıcı bir çerçeve sunabileceğini göstermektedir.⁸⁵ Dönemin ruhu göz önünde bulundurulduğunda, Türkiye-AT ilişkilerinin Soğuk Savaş döneminde olması gerektiği gibi ilerlediği söylenebilir. Bu dönemde Topluluk içinde görülen hükümetler arası yaklaşım Türkiye ile Topluluğun uyumunda rol oynamıştır. Bu uyumun, İkinci Dünya Savaşı döneminde görülememiş olmasının sebebi o dönemde zamanın ruhuna uygun dinamiklerin ön plana çıkmaması olarak gösterilebilir.⁸⁶

⁸³ Akçay, Akgül Açıkmeşe (der.), **a.g.e.**, s.39.

⁸⁴ Mark A. Pollack, **The New Institutionalisms and European Integration** Wiener ve Diez (der.), 2004, s. 137-156; Paul Pierson, **The Path to European Inegration: A Historical Institutional Analysis**, Eilstrup-angiovanni (ed.), 2006, pp. 304-324.

⁸⁵ Eralp, **a.g.m.**, 2009, pp.149-170.

⁸⁶ Akçay, Akgül Açıkmeşe (der.), **a.g.e.**, s.40.

1970 sonrası ilişkilerdeki uyumun kaybolmasında ise Topluluk ve Türkiye tarafında görüş ve politika farklılıklarının oluşması önemli rol oynamıştır. Türkiye’de hükümetler arası yaklaşım tamamen Batı ittifakı üzerine yoğunlaşmış iken diğer tarafta ABD ile Topluluk arasında bir rekabet ortamı oluşmaya başlamıştır. Türkiye bu dönemde Topluluğa üye olmak ve yaklaşmak için önemli imkânları kaçırmış ve genişleme-derinleşme dinamiğinin dışında kalmıştır. Tam üyelik için zamansız bir başvuru yapmasıyla da Türkiye, üyelik konusunda bir çıkmaza doğru sürüklenmiştir.

10-11 Aralık 1999 tarihlerinde Helsinki’de yapılan AB Devlet ve Başkanları Zirvesi’nde Türkiye’nin adaylığı onaylanmış olup diğer adaylarla eşit konumu teyit edilmiştir. Türkiye ile müzakereler AB’nin aday ülkeler için hazırlamış olduğu Katılım Ortaklığı Belgesi (KOB) ve cevaben Türkiye’nin hazırladığı Ulusal Program (UP) ile yürütülmektedir. Türkiye için hazırlanmış olan ilk KOB 8 Mart 2001 tarihinde onaylanmış, ilk UP ise 26 Mart 2001 tarihinde Avrupa Komisyonunca onaylanmıştır. KOB 2003, 2005, 2006 ve 2008 yıllarında güncellenmiştir.

UP ise 2003, 2005 ve 2008 yıllarında güncellenmiştir. Bu esnada siyasi kriterlerin karşılanmasına yönelik uyum paketleri meclisten geçirilmiştir. 2002-2004 arasında sekiz uyum paketi, 2001 ve 2004’te de iki anayasa paketi yürürlüğe konulmuştur. Yürürlüğe konulan en önemli değişiklikler arasında idamın kaldırılması, siyasi partilerin kapatılmasının zorlaştırılması, Milli Güvenlik Kurulu (MGK)’nın yapısı ve işleyişinin değiştirilmesi vardır. 6 Ekim 2004’te yayınlanan İlerleme Raporu’nda Türkiye’nin siyasi kriterleri gerekli ölçüde karşıladığını vurgulayan Avrupa Komisyonu, Türkiye ile katılım müzakerelerine başlanmasını tavsiye etmiştir.

17 Aralık 2004’te Brüksel’de yapılan AB Konseyi Zirvesi’nde Türkiye ile katılım müzakerelerin 3 Ekim 2005’te başlanılmasına karar verilmiştir. Müzakere tarihinin belli olmasıyla birlikte Türkiye, gerekli kurumsal adımların atılması adına 2000 yılında Başbakanlığa bağlı Avrupa Birliği Genel Sekreterliği (ABGS) kurulmuştur. Yine katılım müzakereleri başlamadan önce ABGS’nin de bağlı olduğu Devlet Bakanı “Baş müzakereci” olarak görevlendirilmiştir. 2011’de ABGS yerini ‘Avrupa Birliği Bakanlığı’na bırakmıştır.

2.1.1. Türkiye’den Batı Avrupa’ya Göç Politikası

Türkiye’den Avrupa’ya 1960-1974 yılları arasında gerçekleşen işçi göçü Türkiye’nin uluslararası göç hareketlerine ilk katılımı değildir. Türkiye, 18.yüzyılın son çeyreğinden itibaren 1960’a kadar kesintisiz olarak kitle göçü almış ve göç vermiştir.⁸⁷ Türkiye’nin bir göç politikası oluşturması ve ‘gönderen ülke’ olarak yurt dışına giden vatandaşlarına karşı sorumluluklarını yerine getirecek hale gelmesi, Avrupa’ya göçün başladığı ilk yıllar olan dönemde mümkün olmamıştır. Türkiye’den Avrupa’ya göçün başlaması, İkinci Dünya Savaşı’nın ekonomik yıkımının yoğun görüldüğü başlıca Almanya, Avusturya, Belçika, Hollanda, Fransa ve İsveç gibi ülkeleri kapsayan misafir işçi anlaşmalarına dayanmaktadır. Yıkıma uğrayan ülkeler sanayi, madencilik ve benzeri alanlarda kaybettikleri zamanı telafi etmek ve atağa geçmek için ülkelerinde yeterli olmayan işgücünü Türkiye vb. ülkelere sağlamak için girişimde bulunmuşlardır. Bu dönemde anlaşmalar kısa süreli yapıldığı için ve misafir alan ülkeler, işçilere kalıcı haklar sağlamadıklarından; Türkiye’de herhangi bir göç politikası oluşturulmamıştır. Türkiye’den Avrupa’ya göç konusunu araştıran ilk akademisyenlerden biri olan Abadan-Unat, göçün onar yıllık dönemlerini “Türk dış göçünün aşamaları” olarak şu şekilde sıralamaktadır:

- 1950’li Yıllar: Bireysel girişimler ve özel aracılar yolu ile göç. Almanya’dan kurumsal bazda ‘stajyer’ söylemi ile başlayan işçi talebi,
- 1960’lı Yıllar: İkili anlaşmalar, rotasyon inancı ve bireysel göçmen yerine “konuk işçi” kavramının kullanımı,
- 1970’li Yıllar: Ekonomik durgunluk ve yabancı işçi alımının durdurulması, illegal işçilere af ve aile birleşiminin kabulü,
- 1980’li Yıllar: Kalıcılık ve bunun beraberinde getirdiği çocukların eğitim sorunları, dernekleşme hareketleri, sığınma istekleri, vize politikası ve geri dönüşü özendirici politikaların uygulanması,

⁸⁷ Ahmet Akgündüz, “Migration to and from Turkey, 1783–1960: Types, Numbers and Ethno- Religious Dimensions”, *Journal of Ethnic and Migration Studies*, Vol. 24, No. 1, 1998, pp. 97-120.

- 1990'lı Yıllar: Yabancılar yasası, yabancı düşmanlığı, yabancılar ve kimlik tartışmaları,
- 2000 sonrası: Göçün yeni biçimleri, çok kültürlülük ve entegrasyon üzerine tartışmalar".⁸⁸

Akgündüz ise göçü iki temel bölümde ele almaktadır. 1960-1970 arası ilk dönem göçün en saf hali yaşanmıştır. 1970'lerden günümüze gelen ikinci dönem ise kendi arasında bölümlere ayrılmaktadır. Buna göre göç, aile birleşmesi ve evlilik yolu ile göç etme de dâhil olmak üzere ilk bölümdür. İkinci olarak siyasi sığınmacılar ki özellikle 1980 sonrası görülmüşlerdir. Üçüncü olarak ise yasal olmayan ya da kayıtlara geçmeyen işçi göçüdür ki yalnız bunun az bir kısmı da uzman kişilerin (Türk öğretmen ve imamlar gibi) yasal göçünü de içermektedir.⁸⁹

2.1.2. 1960'larda Avrupa'ya Göç

Türkiye, Batı Avrupa Ülkeleri ile işçi gönderimi için (işçi talebinin en yüksek olduğu) Almanya ile 1961 yılında, Avusturya, Belçika ve Hollanda ile 1964 yılında, Fransa ile 1965 ve İsveç ile 1967 yılında ikili anlaşmalar yapmıştır. 1970 öncesinde ailelerini getirmelerine izin verilmeyen işçiler "Heim" denilen yurtlarda kalmışlardır. Mümkün olduğu kadar çok tasarruf eğiliminde olan işçiler, aile birleşimi sonrasında ise bir dairede iki, üç veya daha fazla aileyle kalmışlardır. Turist ya da yasal olmayan yollarla gelen işçiler ise daha da kötü istihdam ve yaşam koşullarında çalışmayı kabul etmişlerdir. Bu durum bir kesim tarafından 'modern kölelik' olarak adlandırılmıştır.⁹⁰

2.1.3. 1970'lerde Avrupa'ya Göç

Göçün ilk yıllarında Türk Devletince göçmenlerin kısa süreli gittiği düşünüldüğü için ekonomik bir zihniyet ile yaklaşmıştır. Burada beklenen Türkiye'deki işsizliğin azalması ile birlikte ekonomik ve sosyal sermaye katkısının

⁸⁸ Nermin Abadan-Unat; **Bitmeyen Göç. Konuk İşçilikten Ulus-ötesi Yurttaşlığa**, İstanbul: Bilgi Üniversitesi, İstanbul, 2006, s.59.

⁸⁹ Ahmet Akgündüz, "Labour Migration From Turkey to Western Europe (1960-1974)", **Capital&Class**, Vol. 17, No. 3, 1993, p. 153.

⁹⁰ Abadan-Unat, **a.g.e.**, s. 60.

işçi göçü ile sağlanmasıdır. Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) ve Türkiye İş Kurumu (İŞKUR) giden işçilerin süreçleri ve yönetiminden sorumlu olmuştur. 1970'e kadar hali hazırda bir diaspora politikası bulunmadığından bu topluluklarla ilişki kurmak, yalnızca insanların kendi ana vatanlarına olan bağlılıklarını korumaya ve aynı zamanda onlara geçiş durumlarıyla ilgili pratik bilgiler sunmaya dayanmaktadır.⁹¹

Aydın'a göre; süreçteki dönüşüm, devletin kültürel asimilasyonu önlemeyi hedeflediği ikinci on yılda başlamıştır çünkü göç olgusunun beklenmedik sonuçlarla birlikte beklenenden daha uzun süreceği anlaşılmıştır. 1980'lere kadar Türk Hükümeti misafir işçi olarak yurt dışına gönderdiği vatandaşlarına durumlarını iyileştirmek ve rehberlik etmek amacıyla olmuştur.⁹² 1970'lerin sonunda Türk Hükümeti artık ailelerini de yanlarına alan misafir işçilerin kısa sürede gelmeyeceklerini anlamıştır.

2.1.4. 1980'lerden Günümüze Avrupa'ya Göçün Durumu

1982 yılında anayasaya “Devlet, yabancı ülkelerde çalışan Türk vatandaşlarının aile birliğinin, çocuklarının eğitiminin, kültürel ihtiyaçlarının ve sosyal güvenliklerinin sağlanması, ana vatanla bağlarının korunması ve yurda dönüşlerinde yardımcı olunması için gereken tedbirleri alır” maddesi eklenmiştir.⁹³ Göger'e göre anayasanın bu maddesi çifte vatandaşlığa da açıktır.⁹⁴

⁹¹ Aksel, a.g.m., 2014, pp. 195-219.

⁹² Aydın, a.g.m., p. 8.

⁹³ Anayasanın 62.Maddesi, <https://www.yasalar.org/anayasa/madde-62/>, (30.04.2018).

⁹⁴ Erdoğan Göger, Çifte Vatandaşlık, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Vol. 1 No. 4, 1995, s. 131, 2709 sayılı ve 7.11.1982 tarihli Anayasa'nın Yabancı Ülkelerde Çalışan Türk Vatandaşları başlığını taşıyan 62'inci maddesi hükmü, gerçekte çifte vatandaşlığı kollayan bir hükümdür. Devlet yabancı ülkede çalışan Türk vatandaşlarının aile birliğini, çocuklarının eğitiminin, kültürel gereksinimlerini ve sosyal güvenliklerini sağlayacak önlemleri almakla yükümlüdür. Bu önlemlerin pratik olarak alınabilmesi ve işlerlik kazanabilmeleri için geniş ölçüde ikili sözleşmeler yapılması zorunludur. Bunun yanında, yurt dışında çalışanların ana vatanla bağlarının korunması için gereken önlemleri almak da Devletin bir başka yükümlüdür. Özellikle bu sonuncu yükümlüğün yerine getirilebilmesi, Devletin mevzuatında kolaylaştırıcı düzenlemeler yapması ve geniş bir hoşgörü ile sorunlara bakmasını gerektirir. Türk'ün ana vatanla bağının devamlılığını sağlayan etmenlerden birisi de vatandaşlık bağıdır. Ana vatana bağlılığın sürekliliğini sağlayacak önemli kurumlardan birisi de çifte vatandaşlıktır.

1984'te Diyanet İşleri Türk İslam Birliği⁹⁵ (DİTİB) Köln'de bir dernek olarak kurulmuştur. Kuruluşundan önce 1970'lerde Diyanet, Türk vatandaşlarının dini eğitim ve dini uygulamaları kolaylaştırmak amacıyla Avrupa'ya imam yollamaya başlamıştır.⁹⁶ Böylelikle Ankara, Almanya'da yaşayan Türkler için hizmet portföyüne dini hizmetleri de eklemiştir. Türk nüfuz ve kimlik politikasının ekonomik boyutu, esas olarak, Almanya'da çalışan Türk vatandaşlarını kendi ülkelerindeki tasarruflarına yatırım yapmaya motive etmekten oluşuyordu. İkincisi, o dönemde Türk gayri safi milli hasılasının önemli bir bölümünü oluşturan yabancı para transferleri sonucunda, Türkiye'den gelen Avrupa ülkelerinde devam eden ikametgâhın geri dönüşünden daha avantajlı olacağı anlaşılmıştır. 1982 yılında ise önemli bir kırılma noktası daha olmuştur. Vatandaşlıkla ilgili yeni bir yasa ile hükümet Türk vatandaşlarına ikinci bir vatandaşlık alabilmelerinin yolunu açmıştır. Ayrıca, Türk vatandaşlarının çıkarlarını temsil etmek ve Türkiye ile bağlarını kuvvetlendirmek amacıyla, "diaspora politikasına" anayasal bir statü verilmiştir.⁹⁷

1980'lerde Türk Devletinin göçmen işçilerle ilgili politikası ekonomik olmaktan çıkıp siyasi odağa dönmüştür. İki yeni etkinlik alanı bunu açıkça ortaya koymuştur.⁹⁸ Birincisi, Türk Hükümetinin, göçmen işçilerin yaşadığı eyaletlere, yerel yönetimlere ve diğer yerel devlet kurumlarına karşı çıkarlarının koordineli bir temsilini uygulamaya koymasındır. İkinci olarak artık Türk vatandaşlarını, Türkiye'nin "ulusal çıkarlarını" etkileyen konularda harekete geçirilmesi ve

⁹⁵ Diyanet İşleri Türk İslam Birliği dini, sosyal, kültürel ve sportif faaliyetleri gerçekleştirmek ve Almanya genelindeki kendisine bağlı derneklerin bu tür faaliyetlerini koordine etmek amacıyla, 05.07.1984 tarihinde 135 dernekle kuruluşu gerçekleşen ve bu gün 960 bağlı derneğe ulaşan, Alman dernekler yasalarına göre kuruluşunu tamamlamış, yapılan kamuoyu yoklamaları ve istatistiklerine göre, Almanya'daki Müslümanların %70'inin tevaccühünü kazanmış alanındaki en büyük sivil toplum örgütüdür. Bağlı dernekler, aynı zamanda hukuki ve mali bağımsızlığa haiz tescilli tüzel kişilerdir. Teşkilat, DİTİB'in tüzüğünü, ortak amaçlarını ve genel prensiplerini kabul eden bağlı derneklerin üst kuruluşudur.

⁹⁶ Bahar Başer, "Turkey's Ever Evolving Attitude-Shift Towards Engagement With Its Diaspora", in **Emigration and Diaspora Policies in the Age of Mobility** ed. Agnieszka Weiner, Global Migration Issues Vol. 9, Springer International Publishing, 2017, p.b225.

⁹⁷ O.C Ünver, "Changing Diaspora Politics of Turkey and Public Diplomacy", **Turkish Policy Quarterly**, Vol. 12, No. 1, 2013, p. 183.

⁹⁸ Özge Bilgili and Melissa Siegel, "Understanding the Changing Role of the Turkish Diaspora", UNU-MERIT Working Paper Series 39/2011 (Maastricht: United Nations University/Maastricht Economic and Social Research Institute on Innovation and Technology [UNU-MERIT], September 2010).

göçmenleri kendi aralarındaki İslamcı, Kürt ulusal ve radikal sol gruplarla olan çatışmasına dâhil etmek için çaba sarf etmiş olmasıdır.⁹⁹

Avrupa Türklerinin artık göçmen değil ‘*transmigrant*’ (göçmenaşırı) olarak adlandırılması gereklidir. Bu kavram ulusal sınırlar içinde kolayca seyahat edebilme, hem gerçek hem sembolik anlamda, küresel ulaşım ve iletişim kanallarını kullanan göçmenleri ifade etmektedir. Bu kişiler Türkiye’de yaşayan Türklerden farklı olarak hem ana vatanlarındaki hem de yaşadıkları ülkedeki sosyal, kültürel, siyasi ve ekonomik gelişmelere maruz kalmaktadır. Avrupa’daki Türklerin, Avrupa’da Türkiye’nin nasıl görüldüğü ve AB üyeliği için yapılabilecekler konusundaki yol gösterişleri oldukça önemlidir. Şüphesiz ki Avrupa’daki Türklerin AB’yi ve demokrasi, insan hakları, eşitlik, siyasi katılım konularını içselleştirme şekilleri AB konusunda nasıl daha gerçekçi bir bakış açısına sahip olduğunu kanıtlar niteliktedir.¹⁰⁰ Avrupa’da yaşayan Türk kökenli vatandaşların entegre olup asimile olmamayı öngören yaşama biçimleri son zamanlarda artan İslamofobi ve ırkçılık konusuna karşı hassasiyetleri de etkilemiştir. Bu konuda ise Türk kökenli siyasetçilerin sayılarının artmasıyla Avrupa’da Türkiye lehine siyasi bir temsil imkânı doğmaktadır.

2.2. Türkiye ve Avrupa İlişkilerinin Günümüzdeki Durumu

Türkiye-AB ilişkilerinin günümüzdeki durumunu değerlendirirken, başlangıç sürecini 1999 yılı olan Türkiye’ye adaylık statüsü veren Helsinki Zirvesi olarak almak uygundur. 2004 yılında Brüksel Zirvesi ile birlikte müzakerelere başlanmasına kadar olan bu dönemde, ilişkiler bir değerlendirme sürecine girmiştir. Oran’a göre AB bu dönemde kendi bütünleşme stratejisi net olmadığından Türkiye’ye karşı da net bir strateji açıklayamıyordu. Her nasıl AB içindeki bazı kesimler Türkiye’nin ne tarz bir ortaklık ya da entegrasyon yapısı içinde sindirilebileceğini planlarken Türkiye ise AB tam üyeliği dışında herhangi bir dış politika modeli düşünmüyordu.¹⁰¹ Kendini yeniden tanımlamak ve yönünü çizmek için önemli

⁹⁹ Aydın, a.g.m., p. 8.

¹⁰⁰ Kaya, a.g.e., s. 509.

¹⁰¹ Baskın Oran (Ed.), **Türk Dış Politikası Cilt III: 2001-2012**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013, s. 337.

adımlar atması gereken Türkiye’de adaylık statüsü aldığı sırada ilginç gelişmeler yaşanmıştır. DSP-MHP-ANAP koalisyon hükümeti ağır siyasi şartlar altında oluşturulmuştur. 28 Şubat 1997 muhtırası sonrası oluşan kriz ortamından henüz sıyrılamamış olan hükümet, AB uyum reformlarına başlamıştı. 3 Kasım 2002 milletvekili seçimi sonrasında o zamana kadar siyasetin başlıca aktörleri olan siyasi partiler bozguna uğrarken, yeni kurulmuş bir parti olan Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti) tek başına iktidara gelmiştir.

AK Parti, AB entegrasyon sürecine kendisine bırakıldığı şekilde dört elle sarılarak süreci sahiplenmiştir. Aralık 2004’e kadar süren bu bağlılık süresince AK Parti, uyum etkinliklerini arttırarak sürdürmüştür. 2001 ekonomik krizinin ardından özellikle bankacılık alanında Kemal Derviş programı çerçevesinde alınan önlemler Türkiye ekonomisinin bir dönem düzelmesini sağlamıştır. Bu durum da, AB gözünden Türkiye için artı bir puan oluşturmuştur. 11 Eylül terör saldırılarından sonra oluşan atmosferde Avrupa, Müslüman toplumların Batı ile ilişkilerinde daha olumlu bir yaklaşıma yönelmelerini sağlamıştır.¹⁰²

Oran’a göre, her ne kadar halkının çoğunluğu Müslüman olan Türkiye ile ilişkileri koparmamak gerekli görünse de, Avrupa’da bazı kesimlerce Türkiye’nin ne kadar Avrupalı olduğu tartışması mevcuttu. Türkiye tarafından ise AB ya dar kapsamlı sıkı bir birliktelik olarak ya da daha kapsayıcı kendine özgü bir bütünleşme denemesi olarak görülüyordu.¹⁰³ 2002 yılında iktidara gelen AK Parti seçim beyannamesinde AB üyelik süreci ile ilgili görüşlerini şu şekilde belirtmiştir:

“Ülkemizin AB’ne tam üyeliğini, modernleşme sürecimizin doğal sonucu olarak görmektedir. AB kriterlerinin ekonomik ve siyasi hükümlerinin hayata geçirilmesi, devlet ve toplum olarak birlikte çağdaşlaşmamız yönünde atılacak önemli bir adımdır. Bu kriterlerin, AB üyeliğinden bağımsız olarak düşünüldüğünde bile hayata geçirilmesi kaçınılmazdır. AB’ne tam üyelik, ekonomik ve demokratik gelişimin sağlanması bakımından öncelikli hedefimizdir. Öte yandan AB’nin sunduğu ekonomik ve demokratik standartlar, yasal ve kurumsal düzenlemeler, tam üyelik şartına bağlı olmaksızın desteklenecektir. Avrupa ile bütünleşmemize karşı çıkan çevrelerin, milli egemenlik, milli güvenlik, milli çıkar, milli ve yerel kültür konularındaki ideolojik yaklaşımları, Kopenhag Kriterlerinin hayata geçirilmesini geciktirmektedir. Partimiz, bürokratik devletçi yönetim anlayışını sürdürmeyi

¹⁰² Oran, **a.g.e.**, s. 342.

¹⁰³ Oran, **a.g.e.**, s. 342.

amaçlayan bu kavramların, bireyin hukukunu gözeten, halkın katılımını esas alan demokratik, sivil ve çoğulcu bir anlayışla yeniden ele alınmasından yanadır”¹⁰⁴

AK Parti’nin AB politikasında da rahatlıkla görülebileceği üzere, Türkiye siyasetinde kendine sağlam bir yer edinene kadar halkın da desteklediği AB sürecinin oldukça arkasında bir politika izlerken, izleyen üç seçim sonrası artık bu desteğe ihtiyacı kalmamasıyla birlikte yönünü değiştirmiştir. Böylece Avrupalılaşma sürecinden uzaklaşılarak yeni bir kavram olan Avrupalılaşmama sürecine girilmiştir. Sistematik olarak incelendiğinde, AB sürecinin sadece uyum paketlerindeki değişiklikten ibaret olmadığı görüşünden yola çıkarak, bir ülkenin tamamen Avrupalılaşması için ayrıca Avrupa kolektif kimlik, norm ve değerleri de benimsemesi gerekliliğinin söz konusu olduğu görülmektedir.¹⁰⁵ Oysa AK Parti hükümetinin Avrupalılaşma anlayışına bakıldığında sadece hükümetler arası yaklaşım ile gerekli somut kriterlere uyumdan başka bir benimsemenin söz konusu olmadığı görülmektedir.

AK Parti hükümetinden önce Avrupa, insanları birbirinden ayırmayıp onları birleştiren, herkesin ortak projesi olarak görülmüştür. Ayrıca Türkiye’de de Avrupa siyasi bir mesele olmaktan çok kamusal bir meseledir. Bu, Türkiye ile müzakerelere başlandığında AK Parti’nin ilk dönem AB politikasında görülmüştür. Bu anlamda 1999-2005 dönemi incelemeye değerdir. 1999 Helsinki kararı ile birlikte, AB koşulluluk ilkesinin güvenilirliği yüksekti ve reform süreci de verimli şekilde ilerliyordu. Hükümet, Kopenhag Kriterleri’ni yerine getirebilmek için gerekli çabayı gösteriyordu. 1999’dan 2002’ye AK Parti hükümeti göreve gelene kadar, koalisyon hükümetindeki tüm partiler AB yanlısı değildi ancak reform sürecini destekliyorlardı.¹⁰⁶

AB’nin siyasi koşulluluğu ve Türkiye’nin kriterleri yerine getirme çabaları Türkiye’de kolektif kimlik oluşumuna yol açmıştır. Her ne kadar 1999’dan önce AB’nin Türk dış politikasındaki etkisi inkâr edilemez olsa da, en önemli tesiri

¹⁰⁴ Adalet ve Kalkınma Partisi Seçim beyannamesi, 2002, s. 11 ve s. 36 <https://www.akparti.org.tr/site/dosya/59647> (18.07.2017)

¹⁰⁵ Ali Rahigh-Aghsan, Turkey’s EU Quest and Political Cleavages under AKP, **Review of European Studies**, Vol. 3, No. 1, 2011, p. 44.

¹⁰⁶ Gözde Yılmaz, “From Europeanization to De-Europeanization”, **Journal of Contemporary European Studies**, Vol. 24, No. 1, 2016, p. 89.

adaylık süreci ile görülmeye başlanmıştır. İslami kökenli AK Parti Kasım 2002 seçimleri ile iktidara geldiğinde, Türk halkında AB üyeliğine karşı hali hazırda bir destek vardır, bu desteği kullanarak kendi siyasi duruşunu halka yakınlaştırmak da AK Parti'nin o dönem bir politika aracı olarak kendini göstermiştir. AK Parti hükümeti Batı'ya kendini yakınlaştırmak için gerekli düzenlemeleri yaparak iç ve dış politikada yerini sağlamlaştırmayı amaç edinmiştir.¹⁰⁷ AK Parti hükümetinin ilk yıllarında sadece ana muhalefet partisi CHP (Cumhuriyet Halk Partisi) değil, aynı zamanda sivil toplum örgütleri de AB yanlısı tavırlar sergilemiştir. Askeri kanatta ise her ne kadar AB konusunda bazı şüpheler olsa da, dönemin genelkurmay başkanı Hilmi Özkök genel olarak AB yanlısı bir tutum sergilemiştir.

2005 yılına kadar AB yanlısı aktörler ve güçlü AB koşulluluğu sayesinde Avrupalılaşma süreci hızlı bir şekilde ilerlerken, 2005 yılı sonrası süreç değişime uğramaya başlamıştır. Fransa ve Hollanda'da anayasal antlaşmanın reddi ile birlikte, AB'nin hazmetme kapasitesi de tartışma konusu olmaya başlamıştır.¹⁰⁸ Özellikle azınlık hakları, askeri-sivil ilişkileri, hukukun üstünlüğü gibi tartışmalı konularda tam olarak değil seçici bir reform süreci yaşandığı görülmektedir. AB tarafından bakıldığında ise, Türkiye için sadece Kopenhag Kriterleri değil aynı zamanda yüksek nüfus ve demokrasi konusundaki kaygılar ayrıca tartışma konusu olmuştur. Almanya ve Fransa'nın Türkiye için imtiyazlı ortaklık önerisini gündeme getirmesiyle, belirsizlik dönemi başlamış ve müzakerelerin açık uçlu, üyelikle sonuçlanmayacak bir noktaya gelebileceği ihtimali ortaya çıkmıştır. AB koşulluluğunun güvenilirliğinin azalması ile birlikte Avrupa şüphesi sesler yükselmeye başlamıştır.

Literatürde “Avrupalılaşmama” (de-Europeanization) kavramı, Avrupa'nın ve AB'nin normatif siyasal bir kavram olarak ve söz konusu ülkenin iç işleri ve ilgili tartışmalarında öneminin azalması olarak tanımlanabilir.¹⁰⁹ Avrupa'ya karşı gelişen

¹⁰⁷ Alper Kaliber, “Contextual and Contested: Reassessing Europeanization in the case of Turkey”, **International Relations**, Vol. 27, No. 1, 2012, p. 52-73.

¹⁰⁸ Gergana Noutcheva, ve Senem Aydın-Düzgüt, “Lost in Europeanisation: The Western Balkans and Turkey Lost in Europeanisation: The Western Balkans and Turkey”, **West European Politics**, Vol. 35, No. 1, 2012, p. 68.

¹⁰⁹ Senem Aydın- Düzgüt ve Alper Kaliber, “Encounters with Europe in an Era of Domestic and International Turmoil: Is Turkey a De-Europeanising Candidate Country?”, **South European Society and Politics**, Vol. 21, No. 1, 2016, p. 12.

bu şüpheli yaklaşım, aynı zamanda ve hatta Avrupa'dan uzaklaşma olarak değerlendirilebilir.¹¹⁰ 2005-2010 yılları arasındaki dönem Avrupalılaşma ve Avrupalılaşmama arasındaki bir geçiş dönemi olarak sayılabilir. CHP bu dönemde AK Parti'yi AB'nin her istediğini yaparak ulusal çıkarlara aykırı davranmakla suçlamıştır.¹¹¹

Müzakereler başlamadan önce 2004 yılının sonlarında AK Parti Genel Başkanı Recep Tayyip Erdoğan, parti grup konuşmasında AB'den Türkiye'ye Kopenhag Kriterleri dışında daha fazla koşul öne sürmemelerini istemiştir. Bu konuşmada Erdoğan'ın kendinden emin ses tonu AK Parti'de AB motivasyonunun düşmeye başladığını işaret etmektedir. Erdoğan bu konuşmada ayrıca Türkiye'nin AB'nin kabul edilemez kriterlerine hiçbir zaman boyun eğmeyeceklerini vurgulamıştır.¹¹²

İkinci seçim döneminde, yeni bir AK Parti sahneye çıkmıştır. Toplumda ve laik tabanda daha güçlü hale gelen AK Parti artık AB'ye daha az bağımlı hale gelmiştir.¹¹³ Saatçioğlu'na göre 2005 sonrası dönem yeni seçim dönemine hazırlık yapan AK Parti'nin halkın gözünde eski önemini taşımayan AB için daha az yatırım yapacağı bir döneme işaret etmektedir.¹¹⁴ AK Parti'nin 2011 seçimlerindeki zaferi ile Türkiye'deki Avrupalılaşma sürecinin tam anlamıyla kaybolmaya başladığı söylenebilir. Bu dönemde AK Parti'nin elde ettiği geniş seçmen kitlesi ile kendine güveni artmıştır. AK Parti'nin süreçte yalnız başına olduğu ve destek görmediği gibi bir izlenim yaratmaya çalıştığı gözlemlenmiştir.¹¹⁵

¹¹⁰ Münevver Cebeci, "De-Europeanisation or Counter-Conduct? Turkey's Democratization and the EU", **South European Society and Politics**, Vol. 21, No. 1, 2016, p. 120.

¹¹¹ Hakan Yılmaz, "Euroscepticism in Turkey: Parties, Elites and Public Opinion", **South European Society and Politics**, Vol. 16, No. 1, 2011, p. 185-208.

¹¹² Murat Yetkin, "Asla Boyun Eğmeyiz", 2004, <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=137396> (12.06.2016).

¹¹³ Ziya Öniş, "Contesting for Turkey's Political Centre: Domestic Politics, Identity Conflicts, And The Controversy Over EU Membership", **Journal of Contemporary European Studies**, Vol. 18, No. 3, 2010, p. 196.

¹¹⁴ Beken Saatçioğlu, "Unpacking the Compliance Puzzle The Case of Turkey's AKP under EU Conditionality", **KFG Working Paper Series The Transformative Power of Europe**, No. 14, 2010, pp. 23-24.

¹¹⁵ Menderes Çınar, "The Electoral Success of the AKP: Cause for Hope and Despair", **Insight Turkey**, Vol. 13, No. 4, 2011, p. 110.

AK Parti neden Avrupa yanlısı tutumunda ısrar etmemiştir? Çünkü AK Parti 2023'e kadar vizyonunu en az üç seçim döneminden birinci olarak çıkmak üzerine kurarak sloganını “*Türkiye hazır, hedef 2023*” şeklinde belirlemiştir. AK Parti baştan beri tam üyeliğe inansa da inanmasa da modernleşme ve batılılaşma adına verdiği sözleri tutmuştur. Bu sayede, Batılılaşmaya önem veren ve selefi olan Refah Partisi gibi Batı karşıtı ve bir parti olmamasıyla Türk halkının da güvenini kazanmıştır.¹¹⁶

Türkiye'nin AB ile müzakere sürecinin bloke olmasının birçok sebebi vardır. Euro krizi AB'nin genişleme konusunda negatif düşünmeye başlamasına sebep olmuştur. Türkiye bilindiği üzere sadece ekonomik sebeplerle değil, kültürel ve sosyal sebeplerle de özel bir yere sahiptir. AB'yi endişelendiren ayrıca terör, istikrarsızlık ve mülteci sorunu gibi konulardır.¹¹⁷ Güncel bir konuşmasında Başbakan Merkel, Türkiye'nin AB üyeliğinin açık uçlu bir süreç olduğunu vurgulamıştır.¹¹⁸ Böylelikle literatürdeki ‘reform yorgunluğu’ kavramı ‘genişleme yorgunluğu’ kavramıyla iç içe geçmiştir. 2004 ve 2007 genişlemelerinden sonra AB, vatandaşlarına Ukrayna ve Türkiye gibi ülkelerin AB'ye sadece yük olmayacağını açıklayamayarak bir çıkmaza girmiştir.¹¹⁹

Kıbrıs konusunda çözüm için bir adım atılmadığı sürece müzakerelerin ilerleyemeyeceği konusunu kabul etmek gerekir. Bu noktada Türkiye'yi dış politikası konusunda bir seçim beklemektedir. Bu seçimin konusu Kıbrıs'ın kuzeyini korumanın mı yoksa AB üyeliğinin mi daha önemli olduğu hakkındadır. Şu anki durum ise Rum tarafı AB üyesi olduğu için ve adanın tek sahibi gibi görüldüğü için Yunanlıların lehinedir.¹²⁰

AK Parti'nin AB müzakerelerini kendi iç politikası için kullanması rasyonel seçim teorisine dayandırılabilir. Buna göre üyelikten ya da reform sürecinden elde

¹¹⁶ Çınar, **a.g.m.**, pp. 110-111.

¹¹⁷ Aydın-Düzgüt, Kaliber, **a.g.m.**, p. 2.

¹¹⁸“Merkel: Türkiye'nin AB Üyeliği Gündemde Değil”, http://www.bbc.com/turkce/haberler/2016/03/160316_merkel_turkiye (18.06.2016)

¹¹⁹Başak Alpan, “From AKP's ‘Conservative Democracy’ to ‘Advanced Democracy’: Shifts and Challenges in the Debate on ‘Europe’”, **South European Society and Politics**, Vol. 21, No. 1, 2016, p. 23.

¹²⁰ Laura Batalla Adam, “Turkey's Foreign Policy in the AKP Era: Has There Been A Shift in the Axis?”, **Turkish Policy Quarterly**, Vol. 11, No. 3, 2012, p. 143.

edilecek ekonomik ve diğer kazanımların verilen çabayı karşılayıp karşılamadığı değerlendirilir. Moravcsik ve Schimmelfennig'in de tanımladığı üzere: “*rasyonel aktörler alternatif seçenekler arasında kendileri için en faydalı olanı belirleyerek hayata geçirirler*”. AB, AK Parti için reformları liberalize etmede, laiklikte kararlı Kemalist düşüncüyü daha az etkin hale getirmeyi ve laik devlet bürokrasisini etkisizleştirmek konusunda stratejik bir ortak niteliğindedir.¹²¹

Avrupa liberal demokratik değerleri ile uyumlu hale gelerek, AK Parti Avrupalılaşma sürecini ihtilafli muhafazakâr demokrasiyi yasallaştırma imkânına kavuşacaktır. Liberalleşen reformlar Türk ekonomisini güçlendirmekle kalmamış, AK Parti'nin konumunu da sağlamlaştırmıştır. Reformlarla askeri gücü azaltmak ve ordunun hükümete karşı daha az yetkili hale gelmesini sağlamak, AK Parti'nin işine gelen değişikliklerdir. Ekim 2001 anayasal reform paketiyle bazı değişiklikler yapılmıştır. En önemli değişikliklerden biri MGK'nın yapısı konusunda yapılandır. Düzenleme sonrası, MGK'nın gücü azalmış, en yetkili güvenlik kurulu olmaktan çıkıp daha çok bir danışma konseyi niteliğine bürünmüştür. MGK'nın sivil üye sayısı da artırılarak Genel Sekreter'in yetkileri azalmıştır.

2004 yılında yürürlüğe giren dokuzuncu reform paketi ile birlikte devlet güvenlik mahkemeleri kaldırılmış ve böylelikle siviller üzerindeki askeri denetimin kaldırılması amaçlanmıştır. Bir başka önemli değişiklik ise iki önemli kurumdan Yükseköğretim Kurumu (YÖK) ve Radyo ve Televizyon Üst Kurulu (RTÜK)'da bulunan askeri üyeliklerin kaldırılmasıdır. Önceden bu iki kurumda MGK Genel Sekreteri tarafından göreve getirilen askeri personel bulunmaktaydı. Böylelikle askeri ve sivil otorite arasındaki güç dengesi AK Parti lehine değişmiştir. Bu, AK Parti'nin yakın zamanda askeri, yargı ve kamusal alanda yapacağı anayasal değişikliklerin başlangıcı niteliğindedir.

Siyasi partiler konusunda yapılan düzenlemeyle parti kapatılması hakkında anayasal değişiklik yapılmıştır. 2007 yılında kapatılma tehlikesi ile karşı karşıya

¹²¹ Burhanettin Duran, “JDP and Foreign Policy As An Agent Of Transformation”, in Hakan Yavuz (ed.), **The Emergence of a New Turkey: Democracy and the Ak Parti**, University of Utah Press, Salt Lake City, 2006, p. 288.

kalan AK Parti bu konuda da elini güçlendirmiştir.¹²² AK Parti'nin ilk siyasi döneminde AB reformlarını kendi elini güçlendirmek ve bir sonraki seçime yatırım olarak kullanması şaşırtıcı değildir. İkinci döneminde kendinden daha emin ve reformları daha keyfi olarak hayata geçirmeye başladığı görülmektedir. Örneğin AK Parti ilk iktidara geldiği dönem Ceza Kanunu Madde 312'de yapılan değişikliklerle ise seçim yasağı bulunan AK Parti Genel Başkanı Recep Tayyip Erdoğan'a başbakanlığın yolunu açmıştır. Düşünce özgürlüğü ve basın özgürlüğü konusunda ise, AK Parti'nin yukarıda bahsedilen reformlar kadar istekli olmadığı görülmektedir. Hapisteki gazeteci sayısı 2009'da 15'ten 2010 yılında 57'ye, 2011'de 68'e ve 2012'de ise 95'e kadar yükselmiştir. Türkiye, demokrasi ile yönetilen ülkeler arasında hapisshane en fazla gazeteci bulunan ülkedir.¹²³ 17 Nisan 2017 itibarıyla ise 155 tutuklu ve hükümlü gazeteci bulunmaktadır.¹²⁴

Üçüncü seçim döneminde ise AB'ye karşı artık eski ihtiyacı kalmayan AK Parti'nin söylemleri de değişmeye başlamıştır. Öyle ki, Başbakan Recep Tayyip Erdoğan kendilerini demokratik olmamakla suçlayan Avrupa'ya önce kendilerine bakması tavsiyesinde bulunmuştur. Avrupa Parlamento Meclis Konseyi'nde bir konuşmada Erdoğan eleştirilere şu cevabı vermiştir:

“Biz sol kanatta ve sağ kanatta veya uçlarda kalmadık. Biz Türkiye’de merkez siyaset yaptık ve halkımızın tamamını kucakladık. Türküyle, Kürdüyle, Lazıyla, Çerkeziyle, Gürcüsüyle, Abhazasıyla, Romanyla hepsini kucakladık. Ama bakın ben şu anda Fransa’da Romanların buradan ihraç edildiğini, kovulduğunu görüyorum. Demokrasi bu mu? Fransa’da şu anda kişisel inanç özgürlüklerine saygının olmadığını görüyorum. İnanç özgürlüğü bu mu? Türkiye’yi bu noktada yargılama gayreti içerisine girenler, önce kendilerine bir baksınlar, kendilerini önce bir değerlendirsınlar. Ondan sonra da bizi yargılasınlar.”¹²⁵

Bu ve benzeri söylem şekilleri ayrıca bir ülkenin en üst karar verici makamlarından olan başbakanın, Türkiye'nin Avrupa ve AB'den ekonomik ve siyasi şekilde karşılaştırmalı üstünlüğünden bahsetmesinin örnekleridir. Bu tür söylemler,

¹²² Buket Ökten Sipahioğlu, “Shifting from Europeanization to de-Europeanization in Turkey: How AKP Instrumentalized EU Negotiations?”, *Turkish Yearbook of International Relations*, Vol. 48, 2017, p. 60.

¹²³ Saatçioğlu, *a.g.m.*, p. 93.

¹²⁴ “Tutuklu ve Hükümlü Gazetecilerin Listesi”, <http://tutuklugazeteciler.blogspot.com.tr> (21.01.2018)

¹²⁵ “Avrupa’ya Rest Çekti: Bu Fransız Arkadaş Türkiye’ye de Fransız Kalmış”, 13 Nisan 2011, <http://www.hurriyet.com.tr/avrupaya-rest-cekti-bu-fransiz-arkadas-turkiyeye-de-fransiz-kalmis-17536665> (13.06.2016).

halkı da AB hakkında olumsuz düşünmeye itmektedir.¹²⁶ Sayın’a göre¹²⁷, Türkiye’de yönetime aday hükümetler her daim AB’yi bir iç politika aracı olarak kullanmışlardır. İktidara gelmeden önce AB yanlısı olmasalar da iktidara gelmeleri ile birlikte AB yanlısı tutum sergiledikleri görülmektedir. Bu durum da AB üyelik perspektifinin değişken ve istikrarsız bir hükümet politikası olmasına yol açmıştır.

2011 seçimleri için AK Parti’nin yayınladığı parti beyannamesine göre, AK Parti AB ve diğer uluslararası organizasyonlarla ilişkilerinde öncelikle ülkenin ulusal çıkarlarına göre karar verecek ve uluslararası kuruluşların askeri yapıya, sosyal politikaya, hak ve özgürlükleri noktasında ilişkileri kısıtlayacağını belirtmektedir. Bu kapsamda partiye göre, Avrupalılaşma sürecinin desteklenmesi ve devamı ancak ulusal çıkarlar ve partinin seçim amaçlı çıkarlarına uygun olması ile paraleldir.¹²⁸ 2005 yılında başlayan fasıl müzakerelerimizde bugüne kadar 35 fasıldan toplam 16 tanesi açılmış ve bir fasıl (25-Bilim ve Araştırma) geçici olarak kapatılmıştır.

29 Kasım 2015’te gerçekleştirilen ilk Türkiye-AB Zirvesi’yle müzakere sürecinin hızlandırılmasına karar verilmiş ve 17 numaralı “Ekonomik ve Parasal Politika” faslı 14 Aralık’ta müzakerelere açılmıştır. Zirvede ayrıca, özellikle beş müzakere faslının (15-Enerji, 23-Yargı ve Temel Haklar, 24-Adalet, Özgürlük ve Güvenlik 26-Eğitim ve Kültür ve 31-Dış, Güvenlik ve Savunma Politikası) açılması amacıyla AB Komisyonu’yla teknik düzeyde hazırlık çalışmaları başlatılması yönünde mutabık kalınmıştır. 18 Mart 2016 tarihli Üçüncü Türkiye-AB Zirvesi’nde, 1 Temmuz’da sona erecek olan Hollanda Dönem Başkanlığı sırasında 33 numaralı “Mali ve Bütçesel Hükümler” faslının açılmasına karar verilmiştir. Söz konusu fasıl müzakere sürecimizde açılan 16. fasıl olacaktır. 18 Mart Zirvesi’nde ayrıca diğer

¹²⁶Senem Aydın-Düzgit, “De-Europeanisation Through Discourse: A Critical Discourse Analysis of AKP’s Election Speeches”, **South European Society and Politics**, Vol. 21, No. 1, 2016, pp. 54-55.

¹²⁷ Yusuf Sayın, “Türkiye’nin Avrupa Birliğine Katılım Müzakereleri ve Müzakere Fasılları”, **Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi**, Cilt 19, Sayı 2, 2016, s.60.

¹²⁸ “Adalet ve Kalkınma Partisi Seçim Beyannamesi”, 2011, <https://www.akparti.org.tr/site/dosya/59647> (18.07.2017)

fasılların açılmasına yönelik hazırlık çalışmalarının hızlandırılarak devam edilmesi üzerinde mutabık kalınmıştır.¹²⁹

15 Temmuz 2016 sonrasında ise Türkiye-AB ilişkilerinin zaten durgun giden seyrini en düşük seviyeye taşımıştır. Türkiye’de yaşanan darbe girişimi sonrası bazı AB ülkelerinden Türkiye ile müzakerelerin durdurulması yönünde fikirler ortaya konulmuştur. Türkiye’nin yaşadığı siyasi olayların yanı sıra AB de kendi içinde İngiltere’nin birlikten ayrılık meselesi yanı sıra çeşitli AB ülkelerinde yaşanan yükselen popülizm ve Euroskeptizm¹³⁰ konuları ile meşguldü. Sonuç olarak Türkiye’nin siyasi reformlar konusunda motivasyonunun düşmesi ve kendi iç politik mücadeleleri, Avrupa entegrasyonunun geleceği ile ilgili soruların artmasına sebep olmuştur.

Bu durum da Türkiye’nin AB’deki geleceği konusundaki belirsizliği artırmıştır. Darbe girişimi sonrası AB liderleri ve kurumlarından gelen yorumların ortak noktasının idam cezasının gelmesinin ilişkileri geri döndürülmez bir noktaya taşıyacağıdır. AB ülkelerinin bir diğer ortak endişesi ise Türkiye’nin özellikle hukukun üstünlüğü konusunda AB gerekliliklerinden uzaklaşmasının yaratacağı sorunlardır. Her ne kadar ilişkileri tam anlamıyla dondurmak AB’nin de işine gelmese ve tüm üye ülkelere de desteklenmese de bu opsiyon hala masada durmaktadır. Bundan sonrası için AB ülkelerinin ne şekilde bu demokratik ve siyasi değişim sürecinde Türkiye’nin yanında olacağı ve ilişkilerin nasıl baştan formüle edileceğidir.

Avrupa Parlamentosu’nun Türkiye ile AB arasındaki katılım müzakerelerinin askıya alınmasını önerisinde bulunan kararı ise 13 Mart 2019’da Strasbourg’daki genel kurul oturumunda oy çokluğuyla kabul edilmiştir. Oylamaya katılan 622 parlamenterden 370’i karar lehinde, 109’u ise karar aleyhinde oy kullandı. 143

¹²⁹ “Türkiye-AB Arasında 18 Martta Varılan Mutabakata İlişkin Soru ve Cevaplar”, <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-ab-arasinda-18-mart-ta-varilan-mutabakata-iliskin-soru-cevaplar.tr.mfa> (21.02.2018)

¹³⁰ Euroskeptizm: Avrupa bütünleşme sürecine, kesin ve koşulsuz muhalefet yapmayı kapsamanın yanı sıra, koşullu muhalefet fikri, Paul Taggart, “A Touchstone of Dissent: Euroscepticism in Contemporary Western European Party System”, **European Journal of Political Research**, Vol. 33, No. 3, Nisan 1998, p. 366

parlamentar çekimser kaldı. AP Türkiye raportörü, Hollandalı sosyal demokrat parlamenter Kati Piri tarafından hazırlanan karara gerekçe olarak, Türkiye’de demokrasi, insan hakları ve hukuk devleti alanlarındaki “gerileme” ve son anayasa değişikliğinin mevcut haliye yürürlüğe girmiş olması gösterildi. AP geçen yılki Türkiye kararında, son anayasa değişikliğinin mevcut haliyle yürürlüğe girmesi durumunda müzakerelerin resmen askıya alınması çağrısında bulunacağını belirtmişti.¹³¹ 15 Temmuz 2016 tarihinden bu yana AB ile ilişkiler açısından en çarpıcı gelişme Avrupa Parlamentosu’nun bu son kararıdır. Kararın, Dışişleri Bakanlığı’na yok hükmünde sayıldığı ifade edilmiştir.¹³²

AK Parti’nin vizyonunu uluslarüstü hale getirmeyi öncelik edinmesinin çeşitli sebepleri olduğu yukarıda tartışılmıştır. Bu durumun uluslararası politika ile ilgili özellikle iki sebebi bulunmaktadır. Bunlar Türkiye’nin 2007 yılına kadar sürmüş olan AB üyeliği motivasyonu ve iddialı dış politikasıdır. Türkiye’nin iç politikasının yansımaları da ülkenin ve kurumlarının nasıl bir diaspora politikası oluşturduğu konusunda önemli rol oynamaktadır.

Dış politika genel anlamda değerlendirildiğinde diaspora iki yönden önemlidir. İlk olarak hükümet için yurt dışındaki vatandaşlarını ve haklarını koruma bir görev niteliğindedir ve ikinci olarak da Türkiye’nin yumuşak gücünü ve lobi gücünü artırmaktır. Diaspora politikası etrafında şekillenen bu yeni hükümet politikası, vizyonunu uluslarüstüleştirmeye çalışan yeni Türkiye’nin yansıması olduğu görülmektedir. Başer’e göre¹³³ bu yeni Türkiye vizyonu Türkiye’nin Osmanlı misyonu ile yakından ilgili olup birçokları tarafından Neo-Osmanlı bir görüş olarak yorumlanmıştır. Bu nedenle, Türkiye’nin diaspora kaynaklarına uygun ve neoliberal eğilimine paralel olarak politikalar üretirken, diaspora ve akraba toplulukları ile ilişkilerinde yeni dış politika vizyonunu da yansıtmaktadır. Bu sebeple Türkiye’nin Diaspora Politikası, Türkiye’nin Dış Politikası ile oldukça yakından ilgilidir.

¹³¹ Avrupa Parlamentosu’ndan Kritik Türkiye Kararı, <https://www.dw.com/tr/avrupa-parlamentosundan-kritik-t%C3%BCrkiye-karar%C4%B1/a-47898690> (17.03.2019)

¹³² 13 Mart 2019 Avrupa Parlamentosu 2018 Türkiye Raporu Hakkında, http://www.mfa.gov.tr/no_52_avrupa-parlamentosu-2018-turkiye-raporu-hk.tr.mfa (17.03.2019)

¹³³ Bahar Başer, Z.S. Mencutek, “Mobilizing Diasporas: Insights from Turkey’s Attempts to Reach Turkish Citizens Abroad”, *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, Vol. 20, No. 1, 2018, p. 101.

2.3. İlişkilerde Sorunlu Alanlar

Türkiye ile Avrupa arasındaki sorunlar arasında en önde ele alınabilecek olanlar siyasi bir mesele haline gelen Ermeni sorunu, Kıbrıs sorunu ve Türkler hakkında Avrupa'daki algı konularıdır.

2.3.1. Ermeni Sorunu

Ermeni sorununun başlangıcı, Osmanlı Devleti'nin son zamanlarına dayanmaktadır. 1878 yılındaki Osmanlı-Rus Savaşı'ndan sonra Osmanlı Devleti'nin yenilgiye uğramasıyla birlikte Balkanlar'daki Hristiyan nüfusları bağımsızlıklarını ilan ederek özerk devletler kurmaya başlamışlardır. Avrupalı Devletler, Osmanlı Devleti'ni sırasıyla Balkanlardan ve Anadolu'dan çıkarmak istiyor, bu durum ise çok uluslu bir devlet olan Osmanlı Devleti'nin bölünmesi ve dağılması anlamına geliyordu. Müslümanlar için Anadolu'dan kovulma şekli daha çok katliamlarla sağlanmasına rağmen, bu zorlama yöntemler Avrupa'da bir hedefe ulaşma yöntemi olarak seçilmiştir.¹³⁴ Akşin'e göre, Ermenilerin, bazı önemli gerçekleri göz ardı ederek Müslümanlara terör yoluyla düşmanlık beslemesinin arka planında, Osmanlı Devleti değil Jön Türk Hükümeti vardır. Ermenilerin Anadolu'nun hiçbir yerinde çoğunluğu oluşturmamalarına rağmen ve Osmanlı Devleti'nin dağlık coğrafyası ile Avrupalı güçlere kapalı olduğu düşünüldüğünde, bu planların akıl dışı olduğunu söylemek mümkündür.¹³⁵

ABD'li ünlü tarihçi William Langer, "The Diplomacy of Imperialism" adlı eserinde, Ermenilerin büyük Avrupalı devletlerin teşviki sonucu Doğu Anadolu'da bir Ermeni devleti kurmak amacıyla Osmanlı yönetimine başkaldırıışlarını ayrıntılı bir şekilde ele almakta ve Ermeni isyancıların hamileri konumundaki Avrupalı devletleri Osmanlı Devleti'ne müdahaleye tahrik etmek için başvurdukları insanlık dışı yöntemlere ışık tutmaktadır. Langer eserinde Ermeni komitacıların yıllar boyu sırf Ermeni köylerine karşı şiddeti ve misillemeyi tahrik etmek maksadıyla masum Müslüman köylerini basarak katliamlar yaptıklarını, sonra da galeyana gelen Müslüman ahalinin Ermeni köylere saldırısını Avrupalıların Osmanlı devletine

¹³⁴ Sina Akşin, "Ermeni Meselesinin Genel bir Değerlendirilmesi", **Ermeni Araştırmaları**, 2015, Cilt. 50, s. 89.

¹³⁵ Akşin, **a.g.m.**, s. 90.

müdahalesine yol açacak bahane olarak kullanma girişimlerini ayrıntılı biçimde anlatmaktadır.¹³⁶

Bir başka Osmanlı tarihi araştırmacısı Shaw'a göre Osmanlı Hükümeti'nin gizli belgelerinin özenle incelenmesi, İttihat ve Terakki liderlerinden hiçbirinin veya devlet mekanizmasındaki herhangi bir kişinin Ermenilere katliam yapılması hususunda talimat verdiğini gösteren bir kanıt bulunmadığını ortaya koymaktadır. Aksine, taşradaki askeri birliklere can kaybına yol açabilecek her türlü saldırının ve toplumsal taşkınlıkların önlenmesi talimatı verilmiştir.¹³⁷

Ermenilerin kendilerince Türkleri cezalandırma süreçleri sırasında, 1914-1923 yılları arasında 2,5 milyon Müslüman hayatını kaybetmiştir. Birçoğu Ermeniler tarafından öldürülen bu Müslümanlar ülkelerinde kalabilirken, imkân verilmesine rağmen Ermenilerin ana vatanlarına dönmeyi tercih etmemesi düşündürücüdür. Güvenilir kaynaklara göre hayatını kaybeden bu 2,5 milyon Müslümana karşın Ermeniler 600.000 kayıp vermiştir.¹³⁸ Bu sayı da, iddia edildiği gibi soykırım şeklinde değil, savaş şartlarındaki hastalık ve açlık gibi doğal süreçten kaynaklanmaktadır.

Ermenilerle Türklerin tarihte yaşadıkları bu karşılıklı zulüm ve savaş ortamının sorun haline dönüşmesinin altında elbette siyasi sebepler yatmaktadır. Elekdağ'a göre, Ermenistan'ın Türkiye'yi kuşatma stratejisinin en önemli hedeflerinden biri Türkiye-ABD ilişkilerini bozmaktır. Ermenistan açısından, ABD Kongresi'nden soykırım kararının geçmesi "çorap sökücü etkisi" yapacak ve şimdiye kadar bu konuda tereddüt içinde olan birçok diğer devletin parlamentosuna örnek teşkil edecektir. Şimdiye kadar AB Parlamentosu'na ilaveten 19 ülke parlamentosu sözde Ermeni soykırımını tanımıştır. Ermenistan'ın ve diasporanın açıklamalarından anlaşılan, soykırımın "*tarihsel açıdan saptanmış bir vaka*" (historically established fact) olduğunun kabul edilmesinin, mümkün olduğu kadar fazla parlamentodan Türkiye'yi soykırımı ile suçlayan kararlar geçirmek suretiyle mümkün olacağıdır.

¹³⁶ William Langer, **The Diplomacy of Imperialism**, New York, Alfred A. Knopf, 1935, s. 157-158.

¹³⁷ Stanford Shaw, Ezel Kuran Shaw, **History of the Ottoman Empire and Modern Turkey**, Vol II, Cambridge University Press, London, 1977, p. 316.

¹³⁸ Shaw, **a.g.e.**, p. 316.

Nitekim Doğu Perinçek’e karşı inkâr suçu davasında Lozan mahkemesi, soykırım iddiasının “tarihsel açıdan saptanmış bir vaka” olduğunu ispat amacıyla, bu iddianın AB Parlamentosu’na ilaveten birçok devlet parlamentosu tarafından kabul edilmiş olduğunu ileri sürmüştür.¹³⁹

Bu tarihsel arka plan çerçevesinde, Ermeniler kendilerine soykırım yapıldığı gerekçesiyle Türkiye aleyhtarı propagandalar ile Türkiye’nin dış ilişkilerini olumsuz etkilemektedir. 1923 yılında imzalanan Lozan Antlaşması sonrası, 1915’te alınan zorunlu göç kararı ile tahliye edilememiş Ermeniler de kendi iradeleriyle Anadolu’yu terk etmişlerdir. Cumhuriyet’in ilanı ile devletin ismi ve rejimi dahi değişen yeni Türkiye Cumhuriyeti, Ermeni sorununu tarihin sayfalarına Osmanlı Devleti ile birlikte kaldırarak konunun güncel önemini göz ardı etmiştir. Bu kapsamda yazılı kaynaklarda, okul kitaplarında ve diğer bilimsel çalışma ve araştırmalarda Ermeni sorunu konusuna yeterli önem verilmemiştir. Birçok somut belgenin varlığına karşın Türklerin bu yüzyılı aşan süredir devam etmekte olan soykırım yalanını uluslararası alanda açıklığa kavuşturamamasının bedelleri ne yazık ki ağır olmaktadır. AB’nin neden bu konuda Ermenistan’ın tarafını aldığı sorusunun birkaç cevabı vardır: Avrupalıların gözünde Türklerin barbar olduğuna dair yer etmiş bir inanç vardır. Asıl önemli güç olan doğru propaganda ile birleşince Ermeniler bu fikri Avrupalıların aklına sokmayı başarmışlardır.

Türkiye’nin Avrupa ile ilişkilerini tümüyle tehlikeye atan bir gelişme de AB’nin “İrkçılık ve Yabancı Düşmanlığı ile Mücadele Çerçeve Belgesi” nden kaynaklanmaktadır. Öyle ki, bu yasal düzenleme amacını aşmakta olup, Ermeni iddialarının 1948 Birleşmiş Milletler Soykırım Sözleşmesi’nde öngörülen yetkili mahkemelerce değil de, AB ülkeleri ulusal mahkemeleri tarafından soykırım olarak karara bağlanması ve inkârcıların cezalandırılması yolunu açmaktadır. Bu yılın sonuna kadar Çerçeve Karar AB ülkeleri ulusal mevzuatlarının bir parçası haline getirilecek ve bundan sonra herhangi bir olayın soykırım suçu olarak saptanması ve bunun inkârının doğuracağı suç AB ülkelerinin ulusal mahkemelerinin yetki alanına

¹³⁹ Dr. Şükrü M. Elekdağ, Tarihsel Gerçekler ve Uluslararası Hukuk Işığında Ermeni Soykırımı İddiası, <https://sukruelekdag.wordpress.com/2010/04/27/>, Cumhuriyet Gazetesi 19 Nisan 2010- 27 Nisan 2010.

girecektir. Bu durum, Türkiye'nin AB ülkeleriyle ilişkilerinde yıkıcı sonuçlar yaratacaktır. Avrupa'daki Ermeni propaganda kuruluşları iki yıldır, Çerçeve Karar'ın ulusal yasalar haline dönüşmesinden sonra, bunu Türkiye aleyhine nasıl kullanacaklarının yoğun hazırlığı içindedirler.¹⁴⁰

Ermeniler, söz konusu asılsız iddiaları birer geçim kaynağı haline dönüştürmüşlerdir. Hem Batılı emperyalist güçlerin tutumu hem de kendilerinin yarına dair beklentileri söz konusu iddiaların kendileri için vazgeçilmez olduğunu göstermektedir. Akademik, kültürel, siyasi, ekonomik ve diplomatik araçlarla sorunun gerçek yüzünün küresel ölçekte Türkiye tarafından anlatılması bir zorunluluk olarak değerlendirilmektedir.¹⁴¹

2.3.2. Kıbrıs Sorunu

1571'de Osmanlı yönetimine giren Kıbrıs, 1878'de İngiltere yönetimine girmiş ve 1914'te İngiltere tek taraflı olarak adayı ilhak etmiştir. Türkiye ise ada üzerindeki İngiltere egemenliğini Lozan Anlaşması ile 1923 yılında tanımıştır. 18.yüzyıl başlarına kadar adadaki Türk nüfusu Rum nüfusundan fazla olmuştur.¹⁴² Ancak iki taraf arasında sosyal ve kültürel yaşam her zaman mesafeli olmuştur. 1960 yılında ise adada İngiliz yönetiminin sona ermesiyle iki kesimli bir yönetim oluşmuş ancak bu da uzun ömürlü olmamış ve 1974'te Kıbrıs Türk tarafı ve Türkiye adada iki kesimli federasyon modelini benimsemişlerdir. 1960'lı yıllarda Kıbrıs Türk tarafına hiçbir hak tanımayan Rum yönetimi, AB üyeliği konusu gündeme geldikçe federasyon fikrini savunur görünmüştür. Bunun sebebi ise Rum kesiminin olası AB üyeliği ile Türkiye'nin haklarında olası vazgeçişler olacağını düşünmesidir.

Uluslararası politikada Kıbrıs sorunu, adanın statüsünün değiştirilerek bölünmüşlük halinin değişmesi olarak tanımlanabilir. Kıbrıs'ta oluşturulacak yeni bir

¹⁴⁰ Elekdağ, **a.g.k.** 2010.

¹⁴¹ Zafer Akbaş, Saliha Yılmaz, "Uluslararası Hukukta Soykırım Suçu ve Ermeni Soykırımı İddiası: 100 Yılda Türkiye'den Talepler ve Gerçekler", **Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 2016 CİEP Özel Sayısı, s. 1027-1028.

¹⁴² "Kıbrıs Meselesinin Tarihçesi, BM Müzakerelerinin Başlangıcı", http://www.mfa.gov.tr/kibris-meselesinin-tarihcesi_-bm-muzakerelerinin-baslangici.tr.mfa (10.08.2018)

devletin niteliği konusunda uluslararası toplum ile Türk tarafı arasında önemli farklar bulunmaktadır.¹⁴³

BM çerçevesinde Kıbrıs sorununa çözüm aranırken, Kıbrıs Rum Hükümeti 3 Temmuz 1990'da AB'ye tam üyelik başvurusunda bulunmuştur. Türkiye ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC) bu başvurunun hukuki temelden yoksun ve geçersiz olduğunu belirtmişlerdir. KKTC Cumhurbaşkanı Denktaş ise 1960 Kıbrıs Cumhuriyeti'nin iki toplumun siyasi eşitliğine dayalı bir yapı olduğunu dolayısıyla Kıbrıs Türk toplumunu temsil etmeyen Kıbrıs Rum Yönetimi'nin iki toplum adına üyelik başvurusunda bulunamayacağını vurgulamıştır. Yine başvurunun 1960 Kıbrıs Cumhuriyeti Anayasası ile Garanti Antlaşmasına aykırı olduğu da belirtilmiştir. Kıbrıs Rum Kesimi'nin yaptığı başvurunun 649 sayılı BM kararına uymadığına da değinilmiştir.

Rum politikalarının bir önemli ayağı BM kararları iken, bir ayağı ise AB kararlarıdır. AB kararlarının tek dayanağı ise birliğin adada meşru olarak tanıdığı tek yönetim olan Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'ni (GKRY) birliğe üye yapmaktır. AB'nin KKTC'yi görmezden gelen bu tavrı sorunun müzakere masasında çözümünü olanaksızlaştırmıştır. AB kararlarında görüldüğü üzere, BM kararları ile çelişecek bir karara imza atmadığı gibi, çözüm için BM Güvenlik Konseyi'ni işaret ederek KKTC'nin aleyhine olan kararların uygulanmasına aracılık etmiştir. Kıbrıs ile ilgili AB Konseyi kararlarına bakıldığında ilk olarak Lüksemburg Zirvesi'ndeki karar önemli olup bu zirvede AB, Kıbrıs Cumhuriyeti ile tam üyelik müzakerelerinin başlatılması kararını almış ve Kıbrıs dâhil olarak 10 Doğu ve Orta Avrupa ülkesiyle genişleme sürecinin 31 Mart 1998'den itibaren başlatılmasına karar verilmiştir. Kararda, sürecin dışında bırakılan Türkiye için de bir ortaklığa hazırlık Avrupa stratejisinden söz edilerek ve bu amaçla bir Avrupa Konferansının toplanacağı bilgisi de verilmiştir. Türkiye bu zirve kararlarına oldukça sert tepki göstererek içinde AB ile siyasi diyalogun askıya alınacağı, gündeminde Kıbrıs ve Türk-Yunan ilişkilerinin yer aldığı AB ile yapılacak hiçbir toplantıda bulunmama gibi stratejik konuları içeren bir sürece girme kararı almıştır. Bu kapsamda ayrıca AB'nin Kıbrıs Rum Hükümeti

¹⁴³ Nejat Doğan, "Birleşmiş Milletler ve Avrupa Birliği Kararlarında Kıbrıs Sorunu", **Akdeniz İ.İ.B.F Dergisi**, Cilt 4, 2002, s.85.

ile adanın bütünü adına tam üyelik görüşmelerini başlatması üzerine Türkiye-KKTC Ortaklık Konseyini toplayarak ilişkileri geliştirme doğrultusunda kararlar alınmıştır. Ortaklık Konseyi deklarasyonunda ise AB'nin Güney Kıbrıs Rum Yönetimi ile tam üyelik müzakereleri başlatmasının ada için yaratacağı ekonomik, siyasal ve hukuksal sonuçları ile Türkiye ve KKTC'nin kabul etmeyeceği bu karar sonrası Kıbrıs sorununun daha da çözümsüz hale geleceği belirtilerek somut önerilere yer verilmiştir.¹⁴⁴

Görüldüğü üzere Lüksemburg Zirvesi sadece Türkiye'nin AB ile ilişkilerini değil Kıbrıs politikasını da değişime uğratmıştır. Türkiye devamlı öne çıkan Yunanistan ile ilgili sorunlara karşın AB'den giderek uzaklaşmıştır. 11-12 Aralık 1998 tarihinde gerçekleştirilen Viyana Zirvesi'nde konsey bir durum değerlendirmesi yaparak Kıbrıs dâhil bazı ülkelerle katılım süreçlerinin başladığı ve müzakerelerin olumlu geçtiğini belirtilmiştir. Kararda ayrıca Kıbrıs sorununa BM Güvenlik Konseyi kararlarına dayalı bir çözümün getirilmesi yönünde fikir belirtmiştir. Yunanistan'ın arkasında olduğu bu kararla Rum tarafının tek bir Kıbrıs Cumhuriyeti çatısı altında Türkleri azınlık statüsüne indirme politikası ön plandadır.

Türk Yunan ilişkilerindeki yumuşamanın ilk somut sonucu 10 Aralık 1999'da yapılan AB Helsinki Zirvesi'nde alınmıştır. Bundan önce 24-25 Mart 1999 tarihli Berlin Zirvesi'nde Türkiye'nin adaylığı onaylanmıştır. Helsinki Zirvesi'nden önce gerçekleştirilen bir başka zirve ise Haziran 1999 tarihli Köln Zirvesi olup, aday ülkelerle müzakerelerin olumlu sonuç verdiği ifade edilmiştir. Bu kararlar sonrası Helsinki Zirvesi sonrasında yayınlanan ve Türkiye'nin aday ülke olarak ifade edilmesinin yanı sıra Kıbrıs ve Ege sorunlarına da yer verilmiştir. Ege sorunlarına ilişkin olan 4.paragrafa göre ülkeler Topluluğa alınma sürecinde eşit bir zeminde yer alırlar.

Bu doğrultuda, “Avrupa Konseyi anlaşmazlıklar halinde BM Şartıyla uygunluk teşkil edecek şekilde barışçı çözüm prensibini vurgular ve aday ülkeleri sınır anlaşmazlıklarını ve diğer sorunlarını çözme konusunda uyarır” şeklinde ifade

¹⁴⁴ Oran, a.g.e., s.476.

edilmiştir.¹⁴⁵ Zirve sonuç bildirgesinin 9.paragrafı ise Kıbrıs ile ilgilidir. Söz konusu paragrafta Konseyin Kıbrıs sorunuyla ilgili kapsamlı anlaşmayı sağlamak üzere görüşmelerin başlayacağı konusundaki memnuniyetini ifade etmektedir. Ayrıca siyasi çözümün Kıbrıs'ın AB üyeliğini kolaylaştıracağı ifade edilmiştir. Buradan çıkarılan sonuç ise 2002 yılında Kıbrıs'ın AB üyeliğinin kararı verileceği demektir ki bu durum KKTC tarafından tepkiyle karşılanmıştır.

Helsinki kararları beraberinde çeşitli soru işareti ve tartışma getirmekle birlikte genel olarak Türkiye'nin AB üyeliği konusunda önemli bir adım kabul edilerek memnuniyetle karşılanmıştır. Ege sorunları ve Kıbrıs konuları şekil değiştirerek Türkiye-AB eksenine kaymıştır. Yunanistan ise önceden planladığı şekilde kararlarını uygulamaya koymaktadır. AB Dönem Başkanı Finlandiya Başbakanı Paavo Lipponen zirve sonrası "AB Konseyi Türkiye'nin tam üyeliğe aday olduğunu teyit eder" açıklamasını yaparken Almanya Dışişleri Bakanı Joschka Fischer ise "Helsinki'yi ikinci bir Lüksemburg olarak adlandırmanın yanlış olacağını ve Türkiye'ye özel statülü bir adaylık verildiğini" söylemiştir.¹⁴⁶

Helsinki Zirvesi'ni takiben yapılan 19-20 Haziran 2000 tarihli Feira Zirvesi, 7-9 Aralık 2000 tarihli Nice Zirvesi ve 15-16 Haziran 2001 tarihli Göteborg Zirvesi'nde Kıbrıs'ın üyelik müzakerelerinin başarılı şekilde devam ettiği yinelenmiştir. Sonuç bildirgesinin 8. paragrafında AB'nin Kıbrıs dâhil on ülke ile devam etmekte olduğu müzakerelerin yolunda gittiği ve kısa sürede sona gelineceği ifade edilmiştir. AB, bu sonuç bildirgesinde Kıbrıs'ın 2002 yılı sonuna kadar üye yapılacağını yinelemiş ve Kıbrıs sorununa bir çözüm bulunmamasının AB'nin bu konudaki kararını etkilemeyeceğini ifade etmiştir.

24 Nisan 2004'te Güney ve Kuzey Kıbrıs'ta iki ayrı fakat eşzamanlı referandum yapılmıştır. Kıbrıslı Türk seçmenler Annan Planı'nı %64,9 evet oyuyla kabul ederken Kıbrıslı Rum seçmenler ise %75,8 hayır oyu ile reddetmiştir. Plana göre her iki taraftan ya da taraflardan sadece birinden hayır sonucu çıkması durumunda plan yok hükmünde olacaktır. Kıbrıslı Türklerin plana evet demelerinin

¹⁴⁵ Oran, **a.g.e.**,s. 479

¹⁴⁶ Solana Operasyonu, <http://www.milliyet.com.tr/1999/12/11/dunya/dun00.html> (06.01.2018)

en önemli sebeplerinden biri Türk hükümetinin bu yöndeki iradesidir. Ayrıca çözümsüzlüğün devamında sahip oldukları taşınmaz malları Türkiye aleyhine verilen kararlar ile yitirebileceklerini düşündüklerinden dolayı Kıbrıslı Türkler için bu plan bir son şans niteliğindeydi. Güney Kıbrıs'taki hayır oylarının en önemli nedeni ise Kıbrıs'ın AB üyeliğinin çözüm gerçekleşmezse bile garanti olmasıdır.

Annan planı ertesinde referandum sorusunda yapılan değişiklikle, referandumda çözüme hayır denildiğinde AB'ye katılıma hayır denilmiş olmayacaktır. BM Genel Sekreterinin Güvenlik Konseyine referandum ertesinde sunduğu raporda ise, Kıbrıslı Rumların hayır kararının arkasında bir başka unsurun olduğu belirtilmiştir. Kıbrıslı Rumlar iktidarı ve refahı siyasi eşitliğe dayalı federal bir devlet çatısı altında Kıbrıslı Türklerle paylaşma konusunda istekli olmamıştır. Ayrıca Kıbrıslı Rumlar AİHM'nin Türkiye aleyhinde verdiği mülkiyet kararları sayesinde 1974'te yitirdikleri taşınmazların tamamını geri alabileceklerine inanıyorlardı. Bu konudaki hayal kırıklığı Rumları çözüm fikrinden uzaklaştırmıştır.

Türkler, Kuzey Kıbrıs'ta çıkan evet cevabını Nisan 2004 ertesinde Kıbrıs'a ilişkin pek çok konuda kendi yararına olacak şekilde kullanmıştır. Bu konuların başında elbette Türkiye-AB ilişkileri geliyordu. Ayrıca, referandumlar ertesinde geliştirilen Kıbrıslı Türkler üzerindeki izolasyonların kaldırılması politikasının en önemli dayanağı da yine referandumdaki evet kararı olacaktır.¹⁴⁷ KKTC'de Nisan 2010'da yapılan cumhurbaşkanlığı seçimlerinde Annan Planı referandumunda hayır cevabını destekleyen Derviş Eroğlu galip gelmiştir. Bu dönemde AK Parti, Mehmet Ali Talat'a destek vermekle birlikte, yeni cumhurbaşkanı eski başbakan Derviş Eroğlu ile de bağlantıyı kesmemiştir. Bunun sebebi ise kazanması muhtemel olan karşıt görüşlü lider ile de bağlantıyı koparmamaktır. Eroğlu döneminde Kıbrıs Rum tarafı adadaki durumdan Türkiye'yi sorumlu tutma düşüncesine devam etmiştir. Türkiye'nin AB'ye girme sürecinde Ankara'nın Kıbrıs'ı Kıbrıs Cumhuriyeti şeklinde muhatap alması gerekliliğinin ifade edilmesine karşılık AK Parti hükümeti Yunanistan'ın da KKTC yetkilileriyle görüşmesi halinde gerçekleştirebileceğini ifade

¹⁴⁷ Oran, a.g.e., s. 663.

ederek Rum tarafının KKTC'yi dışarıda bırakan herhangi bir anlaşma veya görüşme içinde olmayacağını ifade etmiştir.

Türkiye'nin tıkanan AB üyelik müzakerelerinin önünü açmak için dönem başkanı Belçika bir öneri getirmiştir. Buna göre Türkiye Kıbrıs Rum uçaklarına hava sahasını ve bir havalimanını açacak ayrıca önemli bir deniz limanını da Rum gemilerinin kullanımına açmayı kabul edecektir. Öneriye KKTC'nin de önerisiyle Ercan havalimanının BM gözetiminde doğrudan uluslararası uçuşlara açılması teklifiyle birlikte Rum kesimi olumsuz yanıt verdiğiinden girişim başarısız sonuçlanmıştır. 2004-2011 dönemi sonunda Türkiye-AB ilişkilerinde Kıbrıs sorunu NATO bağlamında da sıkıntı yaratmaya başlamıştır. Türkiye'nin Kıbrıslı Rumların yönetimindeki Kıbrıs Cumhuriyetini tanımıyor olması, NATO ile AB arasında geliştirilmek istenen işbirliğinin önünü tıkayan bir durum haline gelmiştir. Karşılıklı birbirini tanımama ve restleşme kararları çerçevesinde Kıbrıs sorunu giderek daha sıkıntılı bir hal almıştır.

Buna rağmen Yunanistan'ın AB'nin genişlemesini veto etme tehdidinin de etkisiyle Kıbrıs Rum Kesimiyle üyelik müzakereleri ilerlemiş ve Mayıs 2004'de Kıbrıs sorunu çözülme de Rum Kesimi adanın tamamını temsilen AB'ye üye olmuştur.¹⁴⁸

2.3.3. Türkler Konusunda Algı

Türkler Avrupa için tarih boyunca 'öteki' olarak algılanmıştır. Bunun en önemli sebebi ise Avrupa'nın Hristiyanlık ile bağdaştırılarak, İslam dinini negatif olarak algılama eğiliminde olmalarıdır. Akdemir'e göre Ortaçağ'la birlikte Batı kendini, "Universitas Christiana" (Hristiyan Âlemi) ya da "Christianitas" (Hristiyan Evreni), İslamiyet'i ise 'öteki' çerçevesinde tanımlamıştır. Bu da, Doğu'yu Avrupa'nın kültürel rakibi ve karşıtı durumuna sokmuştur.¹⁴⁹

¹⁴⁸ Kamer Kasım, "Soğuk Savaş Dönemi Sonrası Kıbrıs Sorunu", **Akademik Bakış**, Cilt 1, Sayı 1, 2007, s. 61

¹⁴⁹ Erhan Akdemir, "Avrupa Aynasında Türk Kimliği", **Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi**, Cilt 7, Sayı 1, s. 113.

2.3.3.1. AB Kamuoyunun Türkiye'nin Üyeliği Sürecindeki Önemi

Türkiye'nin engellerle dolu AB başvuru ve adaylık sürecinin oldukça tartışmalı olması sonucu AB kamuoyunun genel algısının da tartışmalı olmasına sebep olmaktadır. Bu durum Türkiye'nin üyelik başlığı altında eleştirildiği genel konuları da gözler önüne sermektedir. Genişlemeye mesafeli ve olumsuz yaklaştığı bilinen AB kamuoyunun Türkiye söz konusu olduğunda daha da negatif hale geldiği söylenebilir. Türkiye'nin Avrupalılığının tartışılır olması sadece kamuoyu tarafından değil AB Kurumları ve temsilcileri tarafından da çok kez dile getirilmektedir. AB bütünleşmesi hakkında önceden üye ve aday ülke halklarının görüşleri ve tutumları fazla önemsenmiyordu. Ancak bütünleşmenin zamanla içerik değiştirerek ekonomik, mali, dış politika, güvenlik gibi alanlara da kaymasıyla kamuoyu görüşleri daha çok önemsenmeye başlanmıştır. AB bütünleşmesi ve bütünleşmeye yönelik şüpheli yaklaşımların artması kurucu antlaşmaları revize eden antlaşmalar ve genişlemeye onay verilmesi amacıyla yapılan referandumlardaki olumsuz tepkiler ile giderek daha belirgin hale gelmiştir. Lizbon Antlaşması'nda AB halkları tarafından seçilen Avrupa Parlamentosu'nun karar alma mekanizmalarındaki yetkilerinin artması da kamuoyunun önemini artıran bir etken olmuştur. Genişleme aşamasında yeni getirilen düzenleme ile hazmetme kapasitesi olarak belirtilen yeni katılım şartının kamuoyu yoklamasıyla belirleneceği belirtilmiştir. Türkiye'nin AB açısından oldukça tartışmalı bir ülke olduğu hatırlandığında, kamuoyunun Türkiye hakkındaki bu olumsuz tavrına şaşırmamak gereklidir. AB üye ülkelerinin siyasetçilerinin de bu olumsuz tutum karşısındaki tepkileri dikkat çekicidir. Kendi siyasi konumlarına göre de hareket etmek durumunda olan siyasetçiler Türkiye'nin üyeliğinin referanduma tabi olacağıyla ilgili sözler vermişlerdir.¹⁵⁰ Örneğin Fransa ve Avusturya'da kendini gösteren Türkiye karşıtlığına Ekim 2010'da Viyana'da toplanan ve içlerinde Avusturya'nın Özgürlük Partisi (FPÖ), Belçika'nın Vlaams Belang Flaman Ayrılıkçıları, Danimarka Halk Partisi, İtalyan Göçmen Karşıtı Kuzey Ligi ve İsveç Demokratlarının da bulunduğu bir grup aşırı sağ parti, ülkelerinde Türkiye'nin

¹⁵⁰ "Austria Mulls Turkey Referandum, Ankara Unimpressed", **Euractiv**, 6 Mayıs 2011, <http://www.euractiv.com/section/enlargement/news/austria-mulls-turkey-referendum-ankara-unimpressed/> (30.11.2017)

üyeliğinin referanduma tabi olması için her türlü çalışmayı yapacaklarını taahhüt etmişlerdir.¹⁵¹

AB ve üye ülke vatandaşlarının genişlemeye ve Türkiye'ye yönelik tutumlarının artan bir öneme sahip olmasıyla birlikte, hangi AB ülkelerinin Türkiye'nin olası üyeliğini destekleyeceği, hangilerinin desteklemeyeceği konusunda araştırmalar yapılmıştır. Güncel tarihli bir araştırmada Türkiye'nin AB üyeliği için karşıt olan ülkeler şu şekilde sıralanmıştır: Almanya, Avusturya ve Belçika. Çekimser yaklaşan ülkeler: Lüksemburg, Danimarka ve İngiltere. Türkiye'nin AB üyeliğini destekleyen ülkeler: Fransa, İrlanda, İtalya, Malta, İspanya, Portekiz, Finlandiya, İsveç, Estonya, Letonya, Litvanya, Polonya, Çek Cumhuriyeti, Slovakya, Macaristan, Romanya, Bulgaristan, Hırvatistan, Slovenya, Yunanistan ve Güney Kıbrıs.¹⁵²

Akademik literatürde, neden bazı AB üyelerinin Türkiye'ye karşıt görüş beslediği bazılarının ise neden Türkiye lehine görüş bildirdiği konusunda çeşitli varsayımlar bulunmaktadır. Hükümet politikalarında, oy kaygısı bulunduğundan halkın görüşü oldukça önemlidir. Bu sebeple, AB ülkelerinde yaşayan vatandaşların yeni bir ülkenin üyeliğine değerlendirirken, bu üyeliğin olası sonuçlarının kendilerini nasıl etkileyeceğini hesap etme yönelimleri normal karşılanmaktadır. Burada da en önemli faktör ekonomik nedenler olmaktadır. AB genişlemesi ile birlikte serbest dolaşımın da alanının genişleyeceği ve yeni üye devletin vatandaşlarının kendi ülkelerine gelmesiyle birlikte iş imkânlarının kısıtlanacağı konusunda mütereddit olan vatandaşların haksız olduğunu söylemek zordur. Bu davranış şekliyle yola çıkarak, Türkiye'nin olası üyeliğinde de aynı kaygıların mevcut olacağını söylemek mümkündür. Öyle ki, düşük maaş işveren için tercih sebebi olacağından yeni gelen ucuz iş gücünün daha çok tercih edileceği açıktır. AB üye ülkelerinde 2017 yılı için yapılan asgari ücret rakamları verilerine göz atıldığında görülmektedir ki, Danimarka, İtalya, Güney Kıbrıs, Avusturya, Finlandiya ve İsveç gibi asgari ücret

¹⁵¹ Leigh Phillips, "Far-right 'lite' to Push for EU Referendum on Turkish Accession", **EU Observer**, 25 Ekim 2010, <http://euobserver.com/political/31122> (17.07.2017)

¹⁵² Turkey-EU Relations: Which Countries are for or against Turkish Accession? <http://www.dw.com/en/turkey-eu-relations-which-countries-are-for-or-against-turkish-accession/a-40381533> (30.11.2017)

hesaplanması yapılmayan ülkeler dışında ortalama asgari ücret 845,5 Avrodur. Türkiye’de ise bu rakam 357 Avrodur.¹⁵³ Elbette bu kaygılarda, önceden yaşanmış Avrupa’da Türk gücü deneyimi konusu da etkili olmuştur.¹⁵⁴

AB üyeliği Avrupa’daki Türk Diasporası ile Türklerin Avrupa’ya yerleşmeye başladığı tarih olan 1960’ların başından beri yakından ilgili hale gelmiştir. Öyle ki Avrupa’daki Türk algısını olumlu hale getirmek bir taraftan da orada yaşayan Türklere bağlıdır. Ancak burada bir noktanın altını çizmek gereklidir. Avrupa’da yaşayan her Türk diaspora sayılmamaktadır. Diasporayı oluşturan ana etkenler arasında ana vatana geri dönme isteği, ana vatan ile bağlarını koparmamış olmak ve ilişkilerini devam ettirmek olduğundan, Avrupa’daki her Türkün bir diaspora parçası sayılarak siyasi temsil ve etkin örgütlenme açısından Türkiye lehine çalışmalara katılacağını beklemek doğru değildir. Belki de bu yüzden Avrupa’daki Türkler, 50 yıldan fazladır yaşadıkları bu kıtada önemli bir nüfusla varlık göstermesine rağmen diasporanın siyasi gücüne fazla katılım sağlayamamışlardır.

2.3.4. İslamofobi

Batı ülkelerinde yaşayan Müslümanlara karşı özellikle 1990’lı yıllardan itibaren gelişen ayrımcılık dışlama ve fiziki saldırılar artmaya başlamıştır. İslamofobinin en temel ve erken sebepleri Avrupa’nın Nazizm ve Faşizmden ötürü yaşadıklarından dolayı aşırı sağcılığın doğal olarak artmasıdır. Elbette bu durum ne Müslümanlar ne Avrupa ne demokrasi ne insan hakları ne göçmenler ne de AB için kabul edilebilir değildir. Avrupa’da bu denli yayılmaya başlamadan önce İslamofobi açısından 11 Eylül saldırıları bir dönüm noktası olmuştur. Bu saldırılar sonrası Müslüman karşıtlığı sadece ABD’de artmakla kalmayıp Avusturya, Hollanda, İngiltere, Almanya ve Fransa gibi önemli Avrupa ülkelerinde giderek yayılmaya başlamıştır. Avrupa’da ve dünyada yayılmakta olan bu İslam karşıtlığını tetikleyen bazı etmenler de mevcuttur. Araştırma merkezleri ve anket şirketleri tarafından yapılan araştırmalar, Müslüman nüfusun ilerleyen yıllarda giderek artacağını ifade

¹⁵³ AB Ülkelerinde 2017 Asgari Ücreti Ne Kadar Açıklandı? <http://www.abhaber.com/ab-ulkelerinde-2017-asgari-ucet-ne-kadar-aciklandi> (01.12.2017)

¹⁵⁴ Lauren M. McLaren, “Explaining Opposition to Turkish Membership of the EU”, **European Union Politics**, Vol. 8, No. 2, 2007, p. 253.

eden sonuçlar ile kamuoyunun önüne çıkılmasıyla birlikte Müslümanlara karşı genel olumsuz bir tavır oluşturulmaktadır. Özetle 11 Eylül sonrasında anti-semitist söylemin yerini büyük ölçüde İslamofobi almıştır. Hristiyanlığın yeniden hatırlanmasına benzer biçimde Avrupa kültürünün oluşumundaki Yahudiliğin etkisi daha fazla dile getirilmeye başlanmıştır. Aşırı sağın arasının çok da iyi olmadığı Hristiyanlık ve Yahudilik, İslami tehdit algılaması karşısında yerli oluşları nedeniyle daha tercih edilir sayılmıştır. Zihinlerde inşa edilen Judeo-Hristiyan Avrupa kültürü Müslümanlara ve İslam'a karşı savunulması gereken bir değer olarak öne çıkarılmıştır.¹⁵⁵

Bu durum da en çok aşırı sağcı göçmen karşıtı ve muhafazakâr partiler tarafından Müslümanların aleyhine kullanılmaktadır. Bu sayede siyasi güç ve taraf kazanmaya çalışan İslam karşıtı politikacılar yüzünden Avrupa'daki Müslümanlar uzun süredir yaşadıkları ve hatta doğup büyüdükları ve hali hazırda bulundukları ülkelerde dışlanmaktadır. Bu sebeplerle günümüzde Müslümanlar Avrupa değerlerine karşı bir tehdit olarak görülmektedir. Hala da tacize ve saldırıya uğramakta muhalefet ve saldırganlıkla karşılaşmaktadırlar. Hali hazırda Avrupa'da Müslümanların sayısı 44 milyonu aşmaktadır. Bu özelliği ile İslam 38 Avrupa ülkesinden 17'sinde en büyük ya da ikinci en büyük din durumundadır. Buna rağmen 13 Avrupa ülkesi İslam'ı resmi bir din olarak tanımamaktadır.¹⁵⁶

İslamofobi Türkiye özelinde ele alındığında Avrupa'da yaşayan Türklerin çeşitli dışlanma politikalarına maruz kalmalarının yanı sıra, Türkiye-AB ilişkilerine olumsuz etkileri de mevcuttur. Avrupa'da İslamofobi ve Türk düşmanlığına Türkiye'de ise Avrupa şüpheciliği (*Euroscepticism*) şeklinde kendini gösteren bu uç davranışlar, Angela Merkel'in çok kültürlüğün Almanya'daki başarısızlığını savunması Thilo Sarrazin'in yabancı karşıtlığı söylemlerinin ve hatta Türklerin Almanya'yı geri götürdüğü ifade edilen olumsuzluklardan sadece birkaçıdır.¹⁵⁷

¹⁵⁵ Cihan Uzunçayır, "Göçmen Karşıtlığından İslamofobiye Avrupa Aşırı Sağı", **Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi**, Vol. 2, No. 2, 2014, p. 144.

¹⁵⁶ Zuhail Yesilyurt Gündüz, "The European Union at 50—Xenophobia, Islamophobia and the Rise of the Radical Right", **Journal of Muslim Minority Affairs**, Vol. 30 No. 1, 2010, p. 37.

¹⁵⁷ Gökhan Saz, "Turkophobia and Rising Islamophobia in Europe: A Quantification for the Negative Spillovers on the EU Membership Quest of Turkey", **European Journal of Social Sciences**, Vol. 19, No.4, 2011, p. 480

Almanya ve Fransa'yı takiben bu tür İslam karşıtlığı söylemlerin Avusturya ve Hollanda'da da oldukça sık görüldüğünü söylemek mümkündür. Hollandalı Partij voor de Vrijheid lideri Geert Wilders 2007 yılında Kur'an'ın yasaklanması çağrısında bulunduğu, Kur'an'ı Hitler'in Kavgam kitabı gibi modern Batı demokrasisinin simgesi her şeyi yıkmak isteyen, ölüm ve yıkıma teşvik eden hasta ve faşist bir ideolojinin kaynağı olarak göstermiştir.¹⁵⁸

2015'ten bu yana yayınlanmakta olan Avrupa İslamofobi Raporu'nun 2017'de yayınlanan son sayısına göre Hollanda özelinde 2017'deki en önemli gelişme 15 Mart'taki seçimler olmuştur. Seçimlerin önde giden adayları olan Geert Wilders ve Mark Rutte'nin İslamofobik söylemleri ön plana çıkmıştır. Seçimlerden hemen önce Türkiye ile yaşanan gerginliğin olumsuz etkileri ise hala hissedilmektedir. Rutte ve Wilders başta olmak üzere birçok siyasetçi ise Hollanda'da yaşayan Türklerin Hollanda'ya bağlılıklarını kanıtlamalarını isterken, çift vatandaşlığı da savunmadıklarını ifade etmektedirler.¹⁵⁹

Araştırmalar Avrupa genelinde özellikle Hollanda'da yaşayan Türkler dışlanmışlık hissini daha fazla yaşamakta olduğunu göstermektedir. Ayrıca polise güven Hollandalı Müslüman Türkler arasında oldukça düşük bir seviyededir. Saz'ın çalışmasında belirttiği üzere Türkiye'nin AB üyeliği ile Avrupa'da yaşayan Türklerin oldukça yakın bir ilişkisi vardır. Hangi AB üyesi ülkede daha fazla bir Türk nüfusu var ise oradaki Eurobarometer ölçümlerinde daha yüksek bir Türkiye'nin üyelik karşıtlığı olduğu görülmektedir. Yapılan nitel ve nicel çalışmalara göre Avrupa'da yaşayan ve ilk nesil olarak adlandırılan Türklerin sosyal ve kültürel kimliklerinin de etkisi ile Türkiye'nin Avrupa'da negatif bir imajı oluşmuştur. Bilindiği üzere ilk dönem göçmenleri nispeten düşük sosyal statüde ve eğitim seviyeleri fazla yüksek olmayan kimselerdir. Bu sebeple Türkiye sosyal imajını düzeltmek ve yeniden yönlendirmek durumundadır. Bu süre alacak olsa da, eğer uzun vadede Türkiye'nin

¹⁵⁸ Betz, Hans-George-Meret, Susi, "Revisiting Lepanto: The Political Mobilization Against Islam in Contemporary Western Europe", **Patters and Prejudice**, Vol. 43, No.3-4, 2009, p. 313-334.

¹⁵⁹ Enes Bayraklı, Farid Hafez (Eds) "European Islamophobia Report 2017", **SETA Foundation**, Turkey, 2018, p. 427.

amacı AB üyeliği ise, göçmenlerin toplumsal imajı derhal değiştirilmek zorundadır.¹⁶⁰

Medyanın Müslümanların imajını belirlemedeki rolü oldukça büyüktür. Araştırmalar Türkiye hakkında negatif görüşe sahip olanların bu fikirlerini internet ve medya aracılığı ile edindiğini göstermektedir. Ayrıca görüş bildiren kişilere göre Müslümanlar ile kendi şahsi tecrübeleri medya aracılığıyla edindikleri fikirlere göre daha olumlu yöndedir. Direk Müslümanlar aleyhine yayın yapmayan bazı medya organları ise dolaylı yünden bu amaca hizmet etmektedir. Örneğin De Telegraaf Gazetesinin Ocak 2017’de cezai sığınmacılarla ilgili yayınladığı bir başlık oldukça tepki çekmiştir. Bir başka haber ise yine De Telegraaf Gazetesinde Müslümanların entegrasyonunun başarısız olduğuna dair makaledir. Bu makaleye göre Hollandalıların %65’ine göre Müslümanların entegrasyonun gerçekleşmesi mümkün değildir.¹⁶¹

2015 yılında kurulmuş olan İslam karşıtı örgüt Pegida Edwin Wagensveld tarafından teşekkül edilmiştir. Hollanda’da yılın belirli günlerinde ve belirli kentlerinde Hollanda’da yaşayan Müslümanları, camileri ve İslami okullara yönelik protestolar düzenlenmektedir.¹⁶² Çok kültürlülüğü sabote etmek olarak sayılan bir örnek ise Hollandalı film yönetmeni Theo van Gogh’un Kasım 2004’te aşırı görüşlü Fas asıllı Hollanda vatandaşı bir Müslüman tarafından öldürülmesidir. Yönetmen eserlerinde İslamiyet’e hakaret niteliği taşıyan unsurlar bulundurmakla suçlanmıştır.

Ayrımcılıkla mücadele ihlalleri için hala etkili yaptırımlara ihtiyaç vardır. Özellikle İslamofobik davranış ve söylemler de bu yeni düzenlenen mevzuata dâhil edilmelidir. Müslümanların karar verme mekanizmalarına kendilerini savunacak kadar dâhil olamamaktadırlar. Bu sebeple Müslümanlar emtegrasyonundan önce karar verici mekanizmalarca da kabulü ve bu sayede Müslüman ve Hollandalı toplumun arasındaki iletişimin iyileştirilmesi amaçlanmalıdır.

¹⁶⁰ Saz, **a.g.m.**, p. 489.

¹⁶¹ Bayraklı, **a.g.k.**, s. 438.

¹⁶² Pegida Nederland, <http://pegidanederland.com> (06.08.2018).

İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi tarafından yayınlanan 2016 yılı Hollanda İnsan Hakları Raporu'na göre; Hollanda'da ırkçılık ve onun bir görünüm biçimi olan İslamofobi 2016 yılında da önemli insan hakları sorunları olmaya devam etmiştir. 2017 yılında yayınlanan göçmen kökenlilerin güvensizlik hissi konusundaki rapor, göçmen kökenlilerin kendilerini Hollandalılara kıyasla daha az güvende hissettiklerini ortaya koymaktadır. Kendilerini Hollanda'da en az güvende hisseden birinci grup Surinamlılar, ikinci grup ise Türklerdir. Ayrıca, Türklerin %34'ü bazen kendilerini yaşadıkları semtte güvende hissetmemektedir. İslamofobi tüm Batı Avrupa'da olduğu gibi Hollanda'da da en sık görülen ayrımcılık biçimi olup, genellikle İslamofobi için çizilen teorik çerçeveye uymakla beraber kendine has bazı özellikler de taşımaktadır. Gerçekten, yakın zamanlara kadar Hollandalılar tarafından pek de bilinmeyen İslam, Hollanda'nın ana meselelerinden biri haline gelmiş, kamusal ve özel tartışmalara konu edilir olmuştur. Hollanda'da çok az kişi İslam hakkında bilgi sahibi olmasına rağmen herkesin İslam'la ilgili bir fikri vardır. Örneğin, 2015 senesinde bazı Facebook hesaplarından ('Steun de PVV' ve 'Mosknee' isimli) camilerin yakılması çağrıları yapılmıştır. UID tarafından yayımlanan 2016 tarihli bir araştırmaya göre Hollanda'da yaşayan Müslümanların dörtte biri en az bir kez dış görünüşünden dolayı –ki çoğunlukla başörtülü Müslümanlardır–sözlü ya da fiziki saldırıya maruz kalmaktadır. Bu ayrımcılık ve saldırılarda da özellikle politikacıların kullandığı dışlayıcı söylemin etkin olduğu vurgulanmıştır. Hollanda'da Müslüman örgütlerin çatı kuruluşu SPIOR'un 2015 sonu ve 2016'nın ilk yarısını kapsayan ve Rotterdam-Rijnmond bölgesindeki Müslümanlara yönelik ayrımcılık araştırması da Müslümanlara yönelik din-inanç temelli 174 vaka rapor edilmiştir. Bunların yarısı sokakta başörtülü hanımlara sözlü tacizdir. Bunlardan %20'si işyeri ve evde ayrımcılıktır. Bu vakalardan %14'ü de fiziki şiddet içermektedir. Bu göstergeler ışığında artık Hollanda'da korku ve ayrımcılığın fiziki şiddete ve saldırıya dönüşme evresine girmesi olgusundan söz edilmektedir.¹⁶³

¹⁶³ Ali Emrah Bozbayındır (Ed.), **2016 Yılı Hollanda İnsan Hakları Raporu**, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Yayınları 1. Baskı, Elma Matbaası, 2017, s. 100-102.

2.3.5. Suriye Göçü

Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği verilerine göre, 2014 yılında en çok Suriyeli mülteci kabul eden ülke 1,6 milyonla Türkiye’dir. Ancak bu sayının 2015 itibariyle 2 milyona ulaştığı tahmin edilmektedir. Bu sıralamada Türkiye’yi, Pakistan ve ardından Lübnan takip etmektedir.¹⁶⁴ Türkiye ev sahipliği yaptığı Suriyeliler için uluslararası örgütler ve bağışçılardan minimal ölçüde destek alırken, harcamaların büyük kısmını öz kaynaklarıyla gerçekleştirmektedir.¹⁶⁵ Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan Eylül 2018’de gerçekleştirilen Birleşmiş Milletler Genel Kurulu’nda Suriyeli mülteciler için 32 milyar dolar harcadığını belirterek, AB’den fiili olarak 1,7 milyar Euro yardım aldıklarını belirtmiştir.¹⁶⁶ AB mülteciler konusunda ortak bir politika oluşturmaya çalışsa da, göç politikaları ve ne kadar mülteci kabul edileceği üye ülkelerin egemenlik alanına girmektedir. Bu sebeple ülkeler bu konuda daha çok kendi çıkarlarını ön planda tutarak hareket etmeyi tercih etmektedirler. Mülteci kabul eden ülkelerde radikal sağ partiler hızla yükselmekte ve bu durum sebebiyle bir kısır döngü içerisinde ülkeler daha fazla mülteci kabul etmek istememektedirler. Son on yılda yapılandırılan FRONTEX ve Avrupa Sığınma Destek Ofisi (EASO) verilerine göre AB ülkeleri mülteci politikalarını sınır korumasına odaklanarak kaçak geçişleri engellemeye yönelik kurumlara ağırlık vermektedir. Mülteci sorununun çözülebilmesi için öncelikle Suriye krizine bir çözüm getirilmesi çok önemlidir. Ancak bu durum uzun vadeli bir çözüm stratejisi olarak öngörülmektedir. AB, akılcı sığınma ve mülteci politikaları uygulayamamıştır. Dublin Anlaşması olarak adlandırılan konsept, yani mültecileri dış sınırlarda ya da güvenli üçüncü ülkelerde tutma girişimi başarıya ulaşamamıştır.¹⁶⁷

¹⁶⁴ UNHCR, **Global Trends. Forced Displacement in 2014**, updated as of 12 May 2015, s. 11- 12.

¹⁶⁵ Y. Sayın, A. Usanmaz, F. Aslangiri, “Uluslararası Göç Olgusu ve Yol Açtığı Etkiler: Suriye Göçü Örneği”, **KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi**, Cilt 31, Sayı 2, 2016, s. 5.

¹⁶⁶ “Erdoğan, Suriyeli sığınmacılar için harcanan parayı açıkladı”, <http://www.ekomonitor.com.tr/gundem/erdogan-suriyeli-siginmacilar-icin-harcanan-parayi-acikladi/> (20.01.2019)

¹⁶⁷ “Avrupa Güvenli Üçüncü Ülkelere Bel Bağlıyor” <https://www.dw.com/tr/avrupa-g%C3%BCvenli-%C3%BC%C3%A7%C3%BCnc%C3%BC-%C3%BClkelere-bel-ba%C4%9Fl%C4%B1yor/a-18772561> (06.08.2018).

kabul anlaşmalarını önemli bir araç olarak görmekte ve özellikle Schengen alanını çevreleyen ülkeleri içine alan ve yasa dışındaki göçün kontrolünde elzem olan bir korunaklı ara bölgeye ihtiyaç duymaktadır. AB diğer ülkeden gerçekleştirmesini istediği adalet ve içişleri kapsamındaki reformları hayata geçirmeyi amaçlamaktadır. Bu şekilde AB vize kolaylığı karşılığında yasa dışı göç ile mücadele ve sınır güvenliği alanlarında ilerleme sağlayabilir.” AB bu gibi anlaşmaları en son Batı Balkan ülkeleri ile gerçekleştirmiştir. Benzer süreçlerin yaşandığı bu anlamda her ülke için ayrı ayrı uygulama ve istisnalar yaşanmıştır. Hala taslak halinde olan Türkiye ile görüşmelerin benzer bir süreçten geçmesi beklenmektedir. Vize kolaylığı ve geri kabul anlaşmasının yürürlüğe girmesi sonrasında ülkeler ile vize serbestliği diyalogunun başlaması, vize serbestliğine ilişkin yol haritasının belirlenmesi ve yayımlanması ve son olarak vize serbestliğine ilişkin yasal düzenlemenin kabul edilip, AB resmi Gazetesinde yayınlanması beklenmektedir.¹⁷⁰

Çalışmanın bu bölümünde Türkiye-Avrupa ilişkilerinin tarihsel seyri ve günümüzdeki durumu ele alınmıştır. Bu noktada; Türkiye’nin Avrupa’da barındırdığı 5 milyonu aşkın Türk kökenli vatandaşın durumu ilişkileri ayrı bir boyuta taşıdığına vurgu yapılmıştır. İlişkilerde sorunlu alanlar olan Ermeni ve Kıbrıs sorunu yanı sıra son yıllarda gittikçe artan İslamofobi ve Suriye göçü konusuna da değinilmiştir. Özetle; Türkiye ile Avrupa; sadece siyasi ve ekonomik açıdan değil aynı zamanda tarihsel bağları ve Avrupa’daki Türk Diasporası sebebi ile de her zaman ilişkilerini sıcak tutmak durumundadır. Bu sebeple bölümün son kısmında değinilen ilişkilerdeki sorunlu alanlar ve çözüm önerileri konusu da önem arz etmektedir.

¹⁷⁰ Saliji, a.g.k., s. 11.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AVRUPA ÖRNEKLERİ VE TÜRK DİASPORASI

20.yy'ın ikinci yarısında, 3 milyondan fazla Türk Batı Avrupa'ya göç etmiş, bunların çoğu da Almanya'ya gitmiştir. İki devlet arasında yapılan anlaşmalar göz önüne alındığında bunun bir işçi göçü olduğu görülmektedir; ancak bu konuyu daha önemli ve incelenmeye değer kılan bir durum bu göçün sonradan bir yerleşme, aile kurma ve vatandaşlık şekline dönüşmesidir. Her ne kadar Türklerin Avrupa'ya ayak basması yeni bir olgu olmasa da çalışmanın kapsamını oluşturan işçi göçü ile başlayan süreç, Türkiye'de diaspora kelimesinin kullanımının yaygınlaşması ile başka bir boyuta taşınmıştır.

3.1. Avrupa'da Türk Diasporası

Bruneau'ya göre Türk göçünün sebeplerinde çeşitlilikler söz konusudur. Türkler ele alındığında diaspora ulus devletin ortaya çıkışından önce gelmez, ancak ondan sonra gelir. Bu noktada şu soru ortaya çıkmaktadır: Bu bir diaspora mıdır yoksa ulus ötesi bir toplumun ortaya çıkmasını destekleyen ulus ötesi bir göç alanı mıdır? Türkiye Cumhuriyeti 1923 doğumlu genç bir cumhuriyet olup ulusal kimlik ve farklı sosyo kültürel, dini ve ideolojik görüşlerin ayrımı noktasında daha az tecrübelidir. Bu noktada diaspora ile ekonomik ve siyasi göçün ayrılması gereklidir.¹⁷¹

Türklerin Avrupa'da ilk sivil toplum örgütleri işçi dernekleri ve hemşehri oluşumları şeklindedir. Yabancı bir ülkeye ilk defa çıkmış olan ve haklarını savunmanın yanı sıra ortak değerlere sahip olunan diğer vatandaşlar ile bir arada dayanışma halinde olmayı amaçlayan bu örgütlenmeler, giderek şekil değiştirmeye başlamıştır. Küçükcan'a göre; daha sonraki yıllarda aile birleşimiyle ortaya çıkan ihtiyaçlar başta olmak üzere, çocukların dil ve din eğitim ihtiyaçları, toplu ibadet ihtiyaçlarının karşılanması gibi farklı alanlarda da birçok sivil toplum kuruluşları

¹⁷¹ Michel Bruneau, **Diaspora and Transnationalism: Concepts, Theories and Methods**. Amsterdam: Amsterdam University Press, 2010, s. 42.

oluşmuş ve kurumlaşarak günümüze gelinmiştir. O yıllarda Avrupa’da oluşan bu kurum ve kuruluşların yapılanmasında özellikle ilk on yılda, (1974-1984 yılları arası) 1980 öncesi Türkiye siyasi yapılanmasının önemli rol oynadığını ifade edilebilir. Hatta günümüzde de, Avrupa’daki birçok sivil toplum kuruluşlarında bu yapının devam ettiğini söylemek mümkündür.¹⁷² Adıgüzel’e göre dernek ve STK oluşumları içine giren Türkler bulundukları ülkede hakları için itiraz edebilecek hale gelmişlerdir. Maddi ve sosyal imkânlardan daha çok yararlanmak isteyenler için STK oluşumları güç ve destek sağlamıştır.¹⁷³

Türklerin yurt dışında çıkarlarını savunmak için neden lobileşemediği konusu sıklıkla dile getirilen bir durumdur. Yalnız Almanya’da 2750 civarı cami bulunmakta, tüm AB ülkelerinde ise Türklerin oluşturduğu derneklerin sayısı 5 bine ulaşmaktadır. Avrupa’daki Türklerin Türkiye’nin tam bir yansıması olduğu söylenebilir. Avrupalı Türkler arasında da tıpkı Türkiye’de olduğu gibi politik görüşlerde ayrıcalık vardır. Avrupa’daki Türkler gerektiği zamanlarda kendi çıkarlarını savunmakta örneğin Türkçe’nin ana dil dersi olarak kalması konusunda mücadele vermektedirler. Şen’e göre Türkiye’nin Avrupa’da bir Ermeni ya da Musevi lobisi şeklinde örgütlenmesi oldukça zordur. Bunun en büyük sebebi de Türklerin fanatizme kaçan belirli isteklerinin olmaması ve güçlü bir ülkeye sahip olmalarıdır. Bu noktada beklentiler Türkiye’ye yönelmekte ve belli adımların Türkiye tarafından atılması beklenmektedir. 95 yaşına girmek üzere olan Türkiye Cumhuriyeti Çin, İsrail ve Hindistan’dan sonra kendi sınırlarının ötesinde en fazla göçmen bulunduran ülkeler arasında 4. sırada yer almaktadır. Dünyada 6 milyondan fazla Türk kökenli vatandaş yaşamakla beraber buna ek olarak eğitim amaçlı yurt dışına giderek evlenen veya iş kuranlarla birlikte bu sayı artmaktadır.¹⁷⁴

¹⁷² Talip Küçükcan, Veyis Güngör, Hüseyin Kocabıyık, **Avrupa’daki Türklerin Türkiye-AB İlişkilerine Etkisi**, Türkevi Araştırmalar Merkezi, Amsterdam, 2006, s. 16.

¹⁷³ Yusuf Adıgüzel, “Turkish Organizations in Germany and the European Union”, **Turks in Europe Culture Identity and Religion** ed. Talip Küçükcan, Veyis Güngör, Türkevi Research Center, Amsterdam, 2009, s. 460.

¹⁷⁴ Faruk Şen, **Euro-Türkler: Avrupa’da Türk Varlığı ve Geleceği**, Günizi Yayıncılık, İstanbul, 2007, ss. 147-148.

Avrupalı Türkler siyasi alanda oldukça ilerlemiş durumdadır. Ekonomik alanda da ise sayıları giderek artan girişimciler, yaşadıkları ülkelerde büyük yatırımlar gerçekleştirmektedirler. Sosyal anlamda bakıldığında Türklerin genel olarak Avrupa’da orta sınıfı temsil ettiği görülmektedir. Her ne kadar oldukça iyi yerlere gelen üst sınıflarda yaşayan Türkler olsa da, ilerleyen teknolojiye yabancıların dışlanması çerçevesinde işsizler arasında Türklerin büyük yer kapladığı bilinmektedir.

İslam konusu son yıllarda Avrupa’nın gündemini oldukça meşgul etmektedir. 11 Eylül saldırıları sonrası yadırganmaması gereken bu durum, AB ülkelerinde çeşitli toplantılarla değerlendirilmektedir. Muhafazakâr çevreler İslam’a karşı tutumlarını günden güne sertleştirirken, kimi akılcı girişimlerle de İslam ile diyalogun ve işbirliğinin artırılması yönünde adımlar da atılmaktadır. Diğer bir gelişme de İslamofobinin Avrupa’da alanının gitgide genişlemesidir. AB’nin de tespit ettiği üzere, Birliğin özellikle önemli sayıda Müslüman barındıran Fransa, Hollanda, Avusturya ve Almanya gibi ülkelerinde İslamofobi büyük boyutlara ulaşmıştır.

3.1.1. Avrupa’da Türk Örgütlenmeleri

1970’li yıllardan itibaren eşlerin ve çocukların da aile reisi olan babalarının yanına Hollanda ve diğer Batı Avrupa ülkelerine gelişleri, Türklerin bu ülkelerde geçici olmayıp kalıcı olduklarını gösteriyordu. Bu yıllar aynı zamanda Türklerin söz konusu ülkelerde müesseseseleşme yolundaki teşebbüslerinin başlangıcıdır. Türklerin Hollanda’da karşılaştıkları problemlere çözüm yolları bulmak ve dayanışma maksadına yönelik olarak evvela şehirlerde, daha sonra ülke çapında organizasyonlar kurulmaya başlanmıştır. 1970’li yıllarda Hollanda’da Türkler tarafından kurulmuş ve ülke çapında faaliyet gösteren kuruluşlar şunlardır:

- Hollanda Türkiyeli İşçiler Birliği
- Hollanda İslâm Merkezi
- Hollanda Ülkücü İşçiler Derneği
- Hollanda Türkiyeli Öğretmenler Birliği
- Hollanda Türkiyeli Kadınlar Birliği

- Hollanda Türk-İslâm Kùltür Dernekleri Federasyonu
- Hollanda Türk Spor Kulüpleri Federasyonu

Bunların kuruluş amaçları ve fonksiyonları incelendiğinde dini kuruluşlar, Türkiye endeksli kuruluşlar, sosyal ve kültürel kuruluşlar ve diğerkleri olarak dört sahada faaliyet gösterdikleri sonucuna varılabilir. Ayrıca yakından bakıldığında işçi kuruluşu ismiyle ortaya çıkan derneklerin/birliklerin çoğunun Türkiye'deki siyasi, dini ve ideolojik müesseselerin bir devamından ibaret olduğunu söylemek mümkündür. Hatta 12 Eylül 1980'deki askeri harekât ile Türkiye' deki söz konusu müesseseler kapatıldığı halde, Hollanda'daki -Avrupa'daki- uzantıları faaliyetlerini sürdürmüş, onlara moral ve finans kaynağı olmuşlardır. 1980'den sonraki yıllarda ise Türkiye'deki söz konusu kuruluşlardaki iç çekişmelere paralel olarak parçalanmalar ve değişiklikler de aynen Hollanda'daki uzantılarına yansımıştır.

1980-1990 yılları arasında Hollanda'da kurulup, ülke çapında faaliyet gösteren Türk kuruluşları şunlardır:

- Hollanda İslâm Federasyonu (Milli Görüş)
- Hollanda Türk Dernekleri Federasyonu
- Demokratik İşçi Dernekleri Federasyonu
- Demokratik Sosyal Dernekler Federasyonu
- Hollanda Diyanet Vakfı
- Sosyal ve Kültürel Gençlik Merkezleri Vakfı
- Hacı Bektaş Vakfı
- Türk-İslâm Kuruluşları Birliği
- Akyazılı Vakfı
- Kültür ve Sanat Vakfı
- Türkiyeli Öğrenciler Birliği
- Hollanda Türk Akademisyenler Birliği Vakfı

Hollanda’da Türkleri temsil eden grupların sayısının artarak birçok yeni grubun doğması da bireysel sosyalleşme sürecinin başladığını göstermektedir.¹⁷⁵

Türk Hükümetinin AB ülkelerinde bir lobi oluşturma girişimleri farklı siyasi yapıda ve ideolojik görüşte birçok grubun ortaya çıkmasıyla sonuçlanmıştır. Bu gruplar birbirlerine rakip hale gelerek Avrupa’daki Türkleri temsil konusunu üzerlerine almaya çalışmışlardır. Bu etnik organizasyonlar veya kişiler motivasyonlarını ana vatanlarına yönlendirerek, ana vatanın ekonomik ve siyasi çıkarları için çalışır hale gelmişlerdir. Bu transnasyonal siyasi ağlar Türk azınlık organizasyonlarının Türk eksenini Türk devletinin direk hegemonik ideolojisinin sonucu şeklinde vurgulamaktadır.¹⁷⁶

Hollanda’daki Türk göçmenlerin yaşadıkları aslında etnik ve dini kimliklerin yanı sıra ana vatanlarından gelen çeşitli dini oluşumların da bir arada bulunmasının bir karmaşıklık hali olmuştur.¹⁷⁷ Diyanet ve Milli Görüş gibi yapılanmaların başı çektiği Avrupa’daki İslami organizasyonlar Hollanda’da da günlük yaşamda kendi kimliklerini kaybetmeden var olma çabası içinde olmuşlardır. Bir sonraki adım ise Hollanda özelinde bir Türk-Müslüman kimliği oluşturmaktır. Azak’a göre bu Euro-Türkler bu kimliği şu üç farklı grupla ilişkilendirerek kurmaya çalışmışlardır: Müslüman olmayan çoğunluk, Fashılar gibi farklı etnik görüşten Müslümanlar ile Türkiye’nin eski ve ideolojik diğer Türk-Müslüman bölünmeleri yansıtmaya devam eden Türk-Müslüman toplulukları gibi. Bu ilişki onları demokratik değerleri benimseyen, İslam’ın hem Avrupa hem Hollanda özelinde çoğunluğunu tanıyan ve Müslümanları homojen bir çoğunluk olarak tasvir etme girişimlerini engellemeye izin vermektedir.¹⁷⁸

¹⁷⁵ Veyis Güngör, **Hollanda’da Türk Toplumu Batı Avrupa Türkleri**, Hollanda Türk Akademisyenler Birliği Yayınları, Amsterdam, 1992, ss. 57-60.

¹⁷⁶ Ayhan Kaya, Ferhat Kentel, **Belgian-Turks. A Bridge or a Breach between Turkey and the European Union**, King Baudouin Foundation Brussels, 2007, p. 40.

¹⁷⁷ Umut Azak; “İslam and Turkish Immigrants in the Netherlands”, **Turkish Studies**, Vol. 3, No. 7, 2008, pp. 136-162.

¹⁷⁸ Umut Azak, **a.g.m.**, p. 159.

3.1.2. Hollanda’da Türk Diasporası

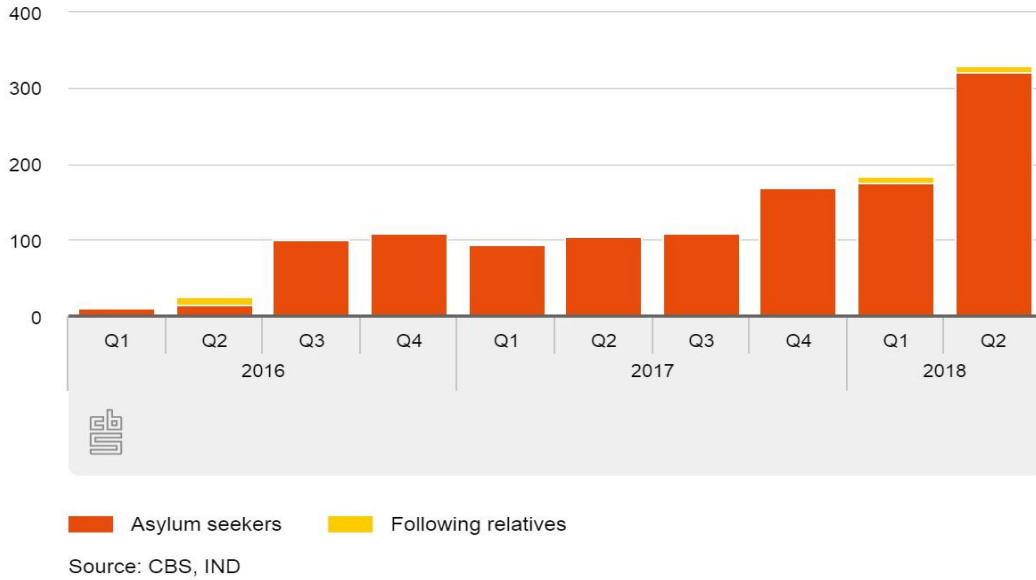
Avrupa’da Türk Diasporası konusunda örnek ülke olarak Hollanda’nın ele alınmasının birkaç sebebi vardır. İlk olarak Hollanda AB’nin kurucu ülkelerinden biri olup, küçük bir ülke olması açısından akademik açıdan incelemesi görece kolaydır. Ayrıca Türk nüfusunun yoğun yaşadığı ülkelere biri olması saha çalışması kısmında kolaylık sağlamıştır. Hollanda politikaları AB politikalarını yansıtmaktadır.

İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra iş gücüne ihtiyaç duyan Avrupa ülkelerinden biri de Hollanda idi. O dönemde işgücü açığı daha çok tekstil ve metal sektöründe olduğundan, misafir işçi olarak gelen Türklerin de yerleşimleri buna göre olmuştur. İlk gelen Türkler tekstil, inşaat, gemi vb. sektörlerin yaygın olduğu Amsterdam, Rotterdam, Utrecht ve Twente-Midden-Brabant bölgelerine yerleşmişlerdir. 1964 yılında Ankara’da Hollanda İş Bulma ve Yerleştirme Bürosu aracılığıyla seçilip gelen Türkler, daha sonraki yıllarda hemşerilerinin, köylülerinin ve akrabalarının da Hollanda’ya gelmesini sağlamışlardır.

Bu sırada yasal yollardan çalışma izni ile gelenlerden çok daha fazla sayıda turist olarak gelen olmuştur. 1960 yılında çalışma izni ile ülkede bulunan 22 Türk varken, 1964 yılında ülkedeki Türklerin sayısı 4300’e yükselmiştir. 1974 yılına kadar süren yükselişte olan göç hareketinde 1964 yılında Türkiye Hollanda arasında imzalanan iç göçü anlaşmasının önemli rolü olmuştur. 1976-1981 arası dönem göçün ikinci dalgası olarak bilinen dönem olup kadınların ve gençlerin yoğun şekilde Hollanda’ya geldikleri görülmektedir.

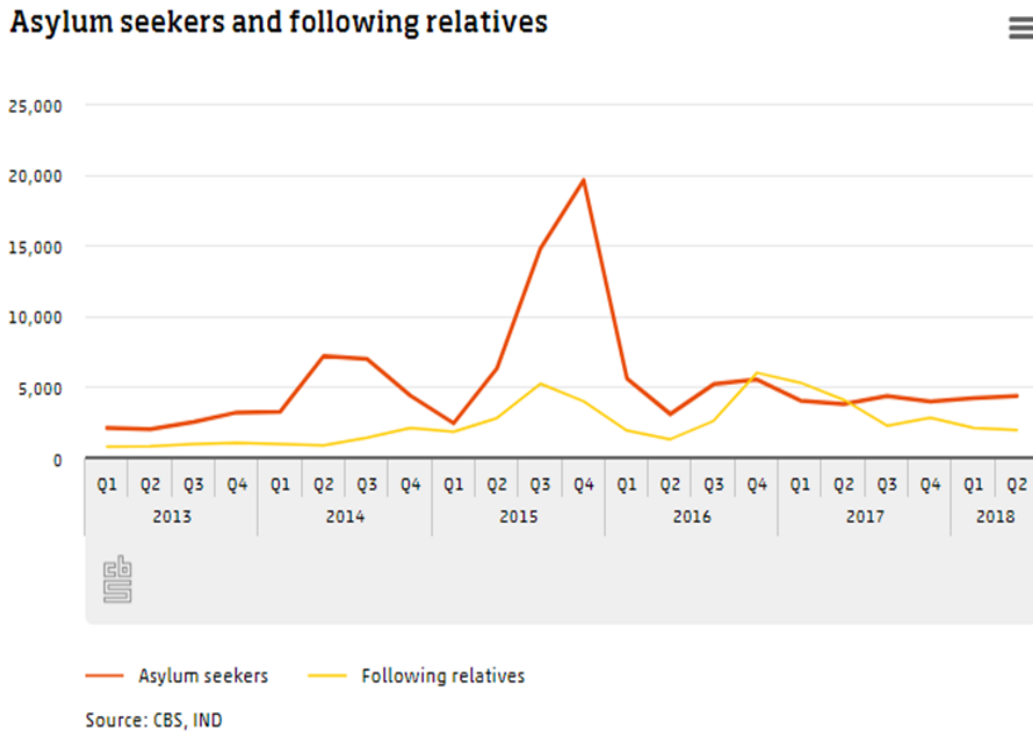
Tablo 1: Türk Sığınmacı ve Akrabaları¹⁷⁹

Asylum seekers and following relatives of Turkish nationality

Tablo 1 Hollanda Merkezi İstatistiki Büro verilerine göre Hollanda 2018 yılının ilk çeyreğinde 185, ikinci çeyreğinde ise 330 Türk sığınmacı ve akrabalarını kabul etmiştir. 15 Temmuz 2016'da yaşanan başarısız darbe girişimi sonrası Türkiye'den Hollanda'ya gelen sığınmacı sayısının arttığı görülmüştür. 2018'in ikinci çeyreğinde Türkiye Suriye ve Eritre'den sonra en fazla sığınmacı talebinde bulunan ülke olmuştur. 2016 Temmuz ayından bu yana 30 bin civarında Türk, AB ülkelerinde sığınma talep etmiştir. Bu sığınmacıların büyük çoğunluğu Almanya, Yunanistan ve Fransa'ya başvururken, 1200 kadarı Hollanda'ya başvuruda bulunmuştur. Tüm AB için sığınmacı sayısı 2017 sonbaharında zirveye ulaşmıştır.

¹⁷⁹ Further increase in number of Turkish asylum seekers, <https://www.cbs.nl/en-gb/news/2018/30/further-increase-in-number-of-turkish-asylum-seekers> (24.08.2018)

Tablo 2: Genel Sığınmacı Rakamları¹⁸⁰

Tablo 2'ye göre toplam 6,315 sığınmacı ve akrabaları 2018'in ikinci çeyreğinde Hollanda'ya ulaşmıştır. 2015'in ikinci yarısında bir zirve yaptıktan sonra 2016'nın sonu ve 2017'nin başlarında aile birleşmesi rakamlarında yeni bir zirve görülmüştür. Son 4 çeyrekte ise rakamların sabit olduğu görülmektedir.

1980'lerin ortalarında Hollanda hükümeti, vatandaşlık uygulamasının göçmenlerin Hollanda toplumuna entegrasyonunu kolaylaştıracağı varsayımına dayanarak "azınlık politikasını" formüle etmiştir. Uyuşu belirlemek için iki ilke vardır: Ebeveynin uyruğunun çocuklara aktarıldığı kan hakkı ve milliyetin doğum yeri ile belirlendiği toprak hakkı. Şu anki Hollanda hukuku iki ilke arasında bir pozisyon alır: Hollanda vatandaşı olarak doğan tüm çocukların, doğum sırasında bir ebeveyni Hollanda'da daimi ikamet ettiğinde, milliyet otomatik olarak verilir; bu ebeveyn aynı kurallara göre Hollanda vatandaşı olmalıdır. İlk kuşak sadece

¹⁸⁰ Further increase in number of Turkish asylum seekers, <https://www.cbs.nl/en-gb/news/2018/30/further-increase-in-number-of-turkish-asylum-seekers> (24.08.2018)

vatandaşlığı yoluyla Hollanda vatandaşlığını kazanabilir. İkinci kuşak 18 ve 25 yaşları arasında bir milliyeti seçebilirken, üçüncü kuşak otomatik olarak doğumda Hollanda vatandaşı sayılmaktadır.¹⁸¹

Hollanda vatandaşlığını elde etmek 1980’lerde daha kolay hale getirilmiş olsa da, bu durum Hollanda hükümetinin umduğu şekilde doğallaşmaların sayısını arttırmamıştır. Türkler, özellikle, Hollandalı vatandaşlar olarak Türkiye’deki miras haklarını kaybetmekten korkmuşlardır. Bu, Türklerin 1993 yılında çifte vatandaşlığa sahip olmalarına izin vermenin temel bir nedenidir ve bu da daha fazla doğallaşmaya yol açmıştır.¹⁸²

Bununla birlikte vatandaşlık kimlik ve “sadakat” e bağlı kalmıştır. Türkler arasındaki doğallaşmanın hızla artmasıyla, milletvekilleri sürecin çok kolaylaştığından ve Hollanda vatandaşı olmanın, kendi ülkelerine daha fazla bağlı kalan insanlar için bir pragmatizm sorunu haline gelmesinden endişe etmişlerdir.¹⁸³ Böylece yasa 1998’de eski haline geri dönmüştür, buna göre bir göçmen artık kendisinin veya köken ülkesinin vatandaşlığından feragat etmeden Hollandalı olamaz. Ancak istisnalar yapılmıştır. Bazı göçmenler, örneğin Faslılar, gönderen ülke yasaları uyarınca eski uyruklarından vazgeçemezlerdi. İkinci kuşak üyeleri için (yabancı bir ülkede doğmuş bir veli olan kişiler olarak resmen tanımlanmıştır), yaşlılar uzun süreli ikamet edenler, karma evliliklerde ve mültecilerdeki kişiler için de istisnalar yapılmıştır. Sonuç olarak Türkiye’den gelen göçmenlerin çoğu çifte vatandaşlığını korumuştur.

1974 ve sonrası dönemde Hollanda ve Avrupa genelinde yaşanan ekonomik kriz sebebiyle göç konusunda bir takım sıkıntılar yaşanmış ve göç oranında azalma görülmüştür. Daha sonraki yıllarda ise göç devam etmiştir; önceden göç edenlerin aileleri ve evlilik sebebiyle sayı artmıştır. 1964’te yapılan iş gücü anlaşmasından bu yana Hollanda’da yaşayan Türk profilinde aradan geçen 50 yılı aşkın süre sonrası

¹⁸¹ Heijs, E., **Van Vreemdeling tot Nederlander. De verlening van het Nederlanderschap aan vreemdelingen 1813-1992**, Nijmegen: Radboud University, Unpublished PhD thesis, 1995.

¹⁸² Driouchi, F., **De Casus Inburgering en Nationaliteitswetgeving. Iconen van nationale identiteit**, Amsterdam: Amsterdam University Press, 2007.

¹⁸³ Liza Mügge, “Dual Nationality and Transnational Politics”, **Journal of Ethnic and Migration Studies**, Vol. 38, No.1, 2012, pp. 1-19.

büyük değişimler olmuştur. Türkler günümüzde Hollanda siyasetinde söz sahibi olup; yerel yönetimler, eyalet yönetimleri, ulusal parlamento ve Avrupa Parlamentosu'nda temsil edilmektedir. Girişimcilik konusunda da Hollanda'daki Türkler diğer azınlıklara göre en girişimci grup olarak değerlendirilmektedir. Oldukça iyi organize olmuş olan Türkler, özellikle 2. ve 3. nesil ile birlikte iyileşen ekonomik durumun da etkisiyle ev sahibi olmaya başlamışlardır. 2015 yılı itibariyle sayıları 400 bine ulaşan Türklerin yarısının Hollanda vatandaşlığı vardır.¹⁸⁴ Hollanda'ya göçün 60. yılının kutlanmasına yakın olunan bu dönemde göç eden Türklerin üçüncü nesli yetişmekte olup, artık örgütlü ve söz sahibi bir topluluk olarak karşımıza çıkmaktadır. Vatandaşlık alınması ve sahibi olunmasıyla yerleşik hayata geçtiklerini söylemek mümkün olup, Avrupalı Türkler olarak aynı zamanda sosyal bir sermaye oluşturmaktadır.

Göçün ilk yıllarında geri dönüş ümidinin de etkisiyle bir süre Avrupa'daki Türklerin fazla bir örgütlenme isteği içinde olmadıkları görülmektedir. 1980'lerin ortasından itibaren, Türkiye'nin de AB'ye tam üyelik başvuru yapması sonrası filizlenmeye başlayan örgütlenme isteği, Hollanda'da da kendisini kurulan sivil toplum örgütleriyle göstermiştir. En çok dernek ve vakıf ismi altında kurulan bu örgütlenmeler ayrıca dini ve siyasi kuruluş olarak da kendini göstermiştir. Hollanda'da yaşayan eğitimli gençlerin sayısının artmasıyla ihtiyaçlar artmış ve sivil inisiyatifin kullanılmasını gerektiren kurumların açılması ihtiyacı artmıştır. Araştırma sonuçlarına göre Türkler Hollanda siyasetine de ilgi göstermekte olup siyasi katılım ve temsil konularında söz sahibi olma yolunda başarılıdırlar. Bunun bir sonucu olarak da Türkiye'deki siyasi olaylara odaklanan siyasi kuruluşlardansa, Hollanda siyasetiyle ilgili olan siyasi kuruluşlar Türkler için daha ön plandadır. Ayrıca bu durum Türklerin Hollanda toplumu ile uyumlu bir yaşam sürme isteğini de göstermektedir.

Mügge'ye göre, misafir olunan ülkenin göç politikası ancak net bir ana vatan ya da diaspora bileşeni olursa uluslararasıdır. Bu durum da ancak ana vatan aktörleri

¹⁸⁴ Veyis Güngör, **Avrupa'daki Türklerin Türkiye- Avrupa Birliği İlişkilerine Etkileri: Hollanda Örneği**, Türkevi Araştırmalar Merkezi, Amsterdam, 2004, ss. 15-16.

direk veya dolaylı olarak ana vatan konuları ile ilgilenirse mümkün olacaktır. Gönderen devlet için, ulus-ötesi siyaset, kendi yurttaşlarının ve yurt dışındaki yabancıların doğrudan ya da dolaylı olarak dâhil olduğu ve/veya çıkarların ev sahibi ülkede bir konuya işaret ettiği bir ev sahibi ülke bileşenini gerektirmektedir. Almanya'daki Türk dernekleri seçimlerde bir siyasi partiyi desteklemek için harekete geçince yurt dışındaki vatandaşlar uluslararası politikaya dâhil olmaktadır. Gönderen ülkelerin konuya dâhil olmasına bir örnek de, Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan'ın 2008 yılında Almanya'da yaptığı konuşmada "entegrasyona evet asimilasyona hayır" konuşmasında, Türklerin kültüründen, dininden ve dilinden taviz veremeyeceğini belirtmesidir.¹⁸⁵ Eğer supranasjonal politikalar, ev sahibi ve memleket ülkede bu bileşenlerden hiçbirisi yoksa uluslararası ilişkiler alanında uluslararası olabilir ancak göç çalışmalarında bu mümkün değildir.¹⁸⁶

Hollanda yıllardır bir göçmen ülkesi olmayacağı yönünde fikir beyan etse de, güncel nüfus verilerine göre toplam nüfus olan 17 milyon 162 bin 724 kişinin 3 milyon 862 bin 752'sinin yabancı olduğu¹⁸⁷ göz önünde alındığında politik kararların göçmenlere göre şekillenmesi gerektiği aşikârdır. Bu yabancıların 400.367'si Türk, 391.088'si Faslı, 349.978'si Surinamlı, 153.469'si Hollanda Antilleri, 356.875' Alman ve 161.158'si Polonyalıdır. Görüldüğü üzere AB ülkeleri hariç tutulursa toplam yabancı nüfus 1.141.433 kişidir.

15 Mart 2017 seçimleri itibariyle Hollanda Temsilciler Meclisi'nde 7 Türk Milletvekili bulunmaktadır.¹⁸⁸ Seçimlerde meclise girebilmek için 20 Türk aday yarışmıştır. Başbakan Mark Rutte'nin Halk Özgürlük ve Demokrasi Partisi'nden (VVD) Dilan Yeşilgöz, Yeşil Sol'dan Nevin Özütok ve Zihni Özdil, Sosyalist

¹⁸⁵ "Erdoğan Almanya'da Olay Çıkararak Sözü Tutar: Entegrasyona Evet, Asimilasyona Hayır", <http://www.milliyet.com.tr/erdogan-almanya-da-olay-yaratan-siyaset-1887306/> (30.04.2018)

¹⁸⁶ Liza Mügge, **Beyond Dutch Borders Transnational Politics Among Colonial Migrants, Guest Workers and Second Generation**, IMISCOE Research, Amsterdam University Press, 2009, p. 25.

¹⁸⁷ "Hollanda'da 3,8 Milyon Yabancı Yaşıyor", <https://www.turkinfol.nl/hollanda-da-3-8-milyon-yabanci-yasiyor/21840> (30.06.2018)

¹⁸⁸ "Members of Parliament", https://www.houseofrepresentatives.nl/members_of_parliament (12.05.2018)

Parti'den Saadet Karabulut ile Cem Laçın ve DENK Partisi'nden Tunahan Kuzu ve Selçuk Öztürk mecliste göreve başlamıştır.¹⁸⁹

Tunahan Kuzu'ya göre Hollanda'daki Türk STK'lar oldukça zayıf durumdadır. Binlerce STK'nın tam olarak ne için örgütlendiği ve amaçları meçhuldür. Hollanda'daki yabancı lobisinin hayvan hakları lobisinden bile fazla olduğunu savunan Kuzu'nun eleştirileri lobicilik anlayışının uzun vadede değil kısa vadede planlanmasıdır. Bir başka sorun ise sayıca fazla olan STK'ların amaçlarının da ayrı ve dağınık olmasıdır. Sayısı 400 bini geçen Türk nüfusunun yanı sıra sayısı 1 milyonu geçen Müslüman nüfusun bir şekilde ortak bir amaç etrafında birleşmemesi söz konusudur.¹⁹⁰

Türk STK'larına Hollanda'nın bakışı ile ilgili yapılmış olan çalışma hakkında ise Kuzu şunları ifade etmiştir: Hollanda'da 2013 yılında 4 İslami kuruluş (Diyanet Vakfı, Milli Görüş Hareketi, Süleyman Efendi Cemaati ve Gülen Hareketi) hakkında araştırma yapılmıştır. Araştırma sorusu bu kuruluşların Hollanda'da yaşayan Türk toplumunun entegrasyonuna engel mi olduğu yoksa katkı mı sağladığı şeklindeydi. 1 yıl süren bu araştırma neticesinde bu kuruluşların Hollanda'daki Türk toplumunun entegrasyonu ve katılımına katkı sağladığı ancak yeterince şeffaf olmadığı sonucu elde edilmiştir. Bakanlığın şikâyeti üzerine araştırmayı takip eden 5 yıl süre boyunca zaten inceleme yapılmış olan bu kuruluşlardan tekrar şeffaflık istenerek üzerlerine gidilmesi mantıklı değildir. Kuzu'ya göre Hollanda'da 150 civarında camisi olan Diyanet Vakfı aktif, hareketli ancak bir o kadar da içine kapanıktır. Sorun Türklerin sorunlarını sadece birbirleriyle paylaşarak cami lokallerinde veya kıraathanelerde çözmeye çalışmasıdır.¹⁹¹

Görüldüğü üzere Avrupa geneli ve Hollanda özelinde farklı sosyo-ekonomik grupların temsilcileri tarafından dile getirilen ortak sorun Türklerin içine kapanıklığı ve sorunlarını sadece kendi aralarında çözmeye çalışmasıdır. Kendi aralarında bile

¹⁸⁹ "Hollanda'da Meclise Giren 7 Türk Milletvekili Yemin Etti", <http://www.milliyet.com.tr/hollanda-da-meclise-giren-7-turk-dunya-2420252> (12.05.2018).

¹⁹⁰ Tolga Sakman, **Türk Diasporasının Avrupa Siyasal Sistemine Katılımı**, Çizgi Kitabevi, Mart 2015, s. 84.

¹⁹¹ Sakman, **a.g.e.**, s. 87.

fazla sayıda gruba ayrıldıkları değerlendirildiğinde örneğin Türk-Kürt, sağcı-solcu, şeriatçı, ırkçı veya Alevi federasyonları gibi, kendilerini yeterince iyi ifade edememelerinin normal olduğunu söylemek mümkündür. Genel inanış, eğer iletişime geçilirse Hollanda devleti ile Türkler arasında iyi bir ilişki kurulabileceği yönündedir.

3.1.3. Hollanda Türk Sivil Toplum Kuruluşlarının Amaçları ve Yapısı

Batı Avrupa'ya işçi göçü ile başlayan Avrupa'daki Türk örgütlenmelerinin genel yapısının Türkiye'deki siyasi yapıya endeksli olduğunu söylemek mümkündür. Avrupa'nın önde gelen dernekleri, dini odaklıdır.¹⁹² Örgütlerin kuruluş yapısı ve amaçları incelendiğinde hepsinin farklı özelliklere sahip olduğu gözlemlenmektedir. Örgütlerin amaçları arasında Türk kültür ve değerlerini tanıtmak amacıyla kurulanlar olup, asıl önemli yüzdeyi oluşturan amaçların ise Hollanda'da azınlık olarak yaşamakla ilgili kendilerine tanınabilecek ayrıcalıklara ilişkin hedefler olduğu görülmektedir.

Bunun da altında Türklerin; yaşadıkları ülkede oluşabilecek kimlik krizlerine engel olma ve yaşadıkları veya yaşayabilecekleri sorunlara karşı Hollanda'dan yardım alma isteği ve ihtiyacı yatmaktadır. Kendi kimliklerini kaybetmeden Hollanda toplumu ile bütünleşme durumu Türkler için oldukça önemlidir. Bir başka önemli nokta da dini ihtiyaçları karşılama konusudur. Türk kuruluşları kültürel asimilasyona ve kimliksel çözülmeye engel olmaya çalışarak kültürel değerleri ile dini inançları yaşatmaya çalışmaktadırlar. Hollanda'daki Türk sivil kuruluşlarının üyelik sistemine dayalı yapıları vardır. Bu sayede kuruluşların meşruiyeti olup, aynı zamanda ekonomik gelir de sağlanmaktadır.

Sivil toplum kuruluşlarının toplumsal amaçlarına bakıldığında en üst sırada Türk toplumunu hakları konusunda bilinçlendirme olduğu görülmektedir. İkinci sırada Türk sanatı, kültürü ve etkinliklerini yürütme ve bu alanlarda eğitim düzenleme konusu ön plana çıkmaktadır. Ayrıca dini toplantılar düzenleme ve Hollanda toplumuyla entegrasyon konuları önemli toplumsal amaçlar arasındadır.

¹⁹² Gamze Avcı, "Religion, Transnationalism and Turks in Europe", **Turkish Studies**, Vol. 6, No. 2, 2005, p. 205.

Fonlarını genel olarak üyelerden ve etkinliklere katılanların kişisel bağışlarıyla sağlayan kuruluşlar ayrıca yerel yönetimler, çeşitli bakanlıklar ve kamu kuruluşlarından da fon sağlamaktadır.

Bu kuruluşlardan bazıları dışarıdan destek istememelerinin sebebi olarak bunun bağımsızlıklarına gölge düşürebileceği ihtimalini göstermiştir. Ayrıca, kuruluşun kendi kaynakları dışında fon sağlaması durumunun da ancak yerel ve ulusal düzeyde Hollanda kurumları ile iletişim kurabilen kişilerin elinde olması şartına bağlıdır. Bu da demektir ki Türk sivil toplum kuruluşlarının profesyonel yönetimde bulunmaları kendilerine fayda sağlayacaktır. Kuruluşların hepsinin yayın organları olmamakla birlikte, iletişim aracı olarak en fazla internet ve sonrasında dergi kullanıldığı görülmektedir.

Hollanda'daki Türk sivil toplum kuruluşlarının büyük çoğunluğu Hollandalı kuruluşlarla ortak çalışma yaparken, azınlık olan bir kısım ise iletişim sorunları, içişlerine müdahale ihtimalinin verdiği isteksizlik sebebiyle ortak çalışmadan kaçınmaktadırlar. Kendilerini tanımlama noktasında çoğunluk olarak Hollanda-Türk sivil toplum kuruluşları kullanılırken, sonrasında Türk sivil toplum kuruluşu, Hollandalı Müslüman-Türk ve Müslüman-Türk sivil toplum kuruluşu kullanılmaktadır. Benzer kuruluşlarla yakın ilişkiler kurma oranının yüksekliği ve sınırlı da olsa ilişkilerin sürmesi ortak aklın bulunduğunu, görüş ayrılıklarının gittikçe azaldığını ve toplumsal dayanışma konusunda önemli adımlar atıldığını göstermesi açısından önemlidir.

Diğer Avrupa ülkelerinde olduğu gibi Hollanda'daki Türkler de uzun süre Türkiye'deki sorunları Hollanda'ya taşımış, Türkiye'deki fikir ayrılıklarının etkisinde kalmış ve gereksiz vakit kaybetmiştir. Ancak son yıllarda hem Türk toplumunun hem de Türk sivil toplum kuruluşları Hollanda'yı ilgi odağı yapmaları sayesinde ortak akıl etrafında hareket etme ve dayanışma oranı artmıştır. Bu dayanışma ortamına olanak sağlayan ise Türk sivil toplum kuruluşlarının büyük çoğunluğunun artık sadece Hollanda sivil toplum örgütleri ile değil aynı zamanda Hollandalı yerel ve ulusal medya kuruluşları ve siyasi partilerle yakın ilişki kurma konusundaki istekleridir.

Hollanda Yabancılar Merkezi Müdürü'nün yaptığı açıklama ise Türk sivil toplum kuruluşlarının henüz yeterli düzeyde ilişki geliştiremediğini şu şekilde açıklamıştır:

“Hollanda-Türk sivil toplum kuruluşlarının medya ile ilişkileri zayıf görünmekte ve etkin sonuçlar alınması için güçlendirilmesi gerekmektedir. Bunun için büyük bir sermaye altyapı ve insan gücüne de gerek yoktur. Bir bilgisayar, bir faks bir e-mail bağlantısı ve biraz Hollandaca bilmek ile medyada karşıt görüşlere cevap vermek mümkündür. Ancak Türkler olarak bu konuda oldukça eksiktir. Buradaki sivil toplum kuruluşlarının her ne amaçla kurulmuş olursa olsunlar medyayla ilişkilerini iyi bir şekilde planlamaları gerekmektedir.”¹⁹³

Avrupa’da yaşayan Türkler arasında sivil bilinçlenme 1985 sonrasında belirgin şekilde hız kazanmıştır. Türklerin kurduğu sivil kuruluşların üye sayılarına, etkinlik alanlarına, diğer kuruluşlarla ilişkilerine bakıldığında Türklerin sivil bilinci ve sivil toplum değerlerini benimsediklerini, yani Hollanda toplumu ile bu anlamda bütünleştiklerini söylemek mümkündür. Bir bütünleşme ve uyum göstergesi olarak Türklerin siyasi ilgilerinin odak noktası da buna işaret etmektedir. Araştırma sonuçları Türklerin siyasi ilgilerinin Hollanda olduğunu, siyasi katılım ve temsil konularında istekli olduklarını yani Hollanda toplumu ile uyumlu bir yaşam sürmek istediklerini ortaya koymaktadır.

Türk kuruluşlarının etkinliklerinde Hollanda’nın önemli bir yeri vardır. Hollandalı Türkler kültürel azınlık şeklinde yaşamak istemediklerini ve Hollanda toplumundan soyutlanmadan ancak kendi kimliklerini de kaybetmeden yaşamak istediklerini belirtmektedirler. Dolayısıyla Hollandalı Türkler etkinliklerini herkese açık düzenlemeyi tercih etmektedirler. Ancak buna rağmen Türklerin Hollanda’da pozitif bir imaja sahip olduğunu söylemek mümkün değildir.

Türkiye ve Hollandalı Türklere ilişkin imajların inşası sürecinde bu ülkeye göç etmiş ve yerleşmiş Türklerin sosyo-ekonomik yapılarının ve eğitim düzeylerinin önemli rol oynadığı görülmektedir. Hollandalılar kendi aralarında yaşayan ve gözlemlene imkânı buldukları Türkler üzerinden Türkiye’yi ve Türk kültürünü değerlendirmektedir. Araştırma verileri Türkiye’nin zenginliklerini anlatabilmesi ve birikimlerini tanıtabilmesi için bir marka olma projesi yürütmesi gerektiğini ve

¹⁹³ Güngör, a.g.e., s. 48.

bunun yapılması durumunda Avrupalı Türklerin Türkiye imajını geliştirme konusunda daha hızlı ve verimli çalışabileceklerini ortaya koymuştur.

Türkiye'nin Avrupa kamuoyunda daha iyi bilinmesi ve modern birikimlerini tanıtabilmesi için Almanların Goethe Enstitüsü, Fransızların Fransız Enstitüsü ve İngilizlerin İngiliz Kültür Merkezi gibi Avrupa'nın büyük kentlerinde kültür merkezleri açmaları faydalı olabilir.

3.2. Hollanda'nın Avrupa'daki Türk Diasporasına Bakışı

Tez çalışması kapsamında Hollanda ve Türkiye'de yürütülen saha araştırması Hollanda'nın Avrupa'daki Türk Diasporasına bakışını yansıtan ilginç sonuçlar ortaya çıkarmıştır. Saha çalışmasının Türkiye ayağı Şubat 2018 tarihinde başlamış ve Temmuz 2018 tarihinde sona ermiştir. Çalışmanın Hollanda ayağı ise 3-9 Haziran 2018 tarihinde gerçekleştirilen mülakatlar ile tamamlanmıştır. Türkiye'den Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dekanı Prof. Dr. Kudret Bülbül, AK Parti İstanbul Milletvekili Mustafa Yeneroğlu, Koç Üniversitesi Göç Araştırmaları Merkezi Koordinatörü Dr. Damla Bayraktar Aksel, Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Öğretim Üyesi Prof. Dr. Murat Önder ile mülakatlar gerçekleştirilmiştir. Hollanda'dan Türkevi Derneği Başkanı Veyis Güngör, Dil ve Eğitim Bilimci Jeroen Aarssen, Hollanda Türkiyeli İşçiler Birliği temsilcisi Mustafa Ayrancı, Uluslararası Demokratlar Birliği (UID) Hollanda temsilcileri Turan Atmaca ve Mustafa Aslan ve Hollandalı Türk Partisi DENK'in Amsterdam belediye meclis üyesi Numan Yılmaz ile mülakatlar gerçekleştirilmiştir. Bu görüşler mülakat yapılan kişilerin görüşleri olarak aşağıda sıralanmıştır.

3.2.1. Hollanda'da Faaliyet Gösteren Türk Sivil Toplum Kuruluşları Konusu

Hollanda Türkiyeli İşçiler Birliği (HTİB) 1974'te kurulmuş olup Türk kökenli ilk Sivil Toplum Kuruluşudur. Kuruluş nedeni, Türkiye'deki demokrasi güçleri ile dayanışma ve Hollanda içtihidıdır. Eşit haklar konusunda çalışılmıştır. İlk başta ya kamplarda ya da sağlıksız şartlarda kalan işçilerin konut sorunun çözülmesi için çalışmalar yapılmıştır. 1975'te kaçak işçi affı çıkarılmış ve oturum hakkı alınmıştır. 1909'da yapılan Hollanda anayasası hala geçerli olduğundan göçmenlere göre

değişiklik yapılması gerekmiştir. 1 Kasım 1979'da anayasada göçmen çocukların okula gitmesine yönelik değişiklik yapılmıştır. 1982'de belediye seçimlerine aday olma ve yönetileni seçme hakkı elde edilmiştir. 1996'da çifte vatandaşlık hakkı elde edilmiştir. Bu Avrupa'da ilktir. 1985'te Türkler için danışma kurulu oluşturulmuştur. Devletin resmi danışma kurulu sayısı 9'a çıkmıştır.¹⁹⁴

Avrupa'daki Türk STK'ları konusuna değinmeden önce bu STK'ların azlığından bahsetmek gereklidir. Bugün Türk Diasporasının STK'ları diğer ülkelere göre sayıca az bulunmaktadır. Kendisine göre iyi örgütlenmiş olsa da yaşanan ülkenin yerli halkına göre yapılanma olarak sayılarının az olduğunu belirtmekte fayda vardır. Örnek vermek gerekirse bugün Hollanda'da 350'ye yakın cami derneği olup bunların hepsi STK yani dernek üzerine kurulmuştur. Bunun yanında hemşehri dernekleri ve siyasi görüşlü dernekler vardır. Hollanda küçük bir ülke olduğu için diğer ülkelerden ayrı tutmakta fayda vardır. Örneğin cami dernekleri denildiğinde sayı fazla da olsa hepsinin iç içe olduğu görülmektedir.¹⁹⁵

Hollanda STK'larının geçmişi, Avrupa'ya Türk Göç tarihinin 10. yılına rastlamaktadır. 1974'te kurulmaya başlanan ilk STK örneği Türk İslam Birliği olarak tarihe geçer, ardından kurulan HTİB ise siyasi bir kuruluştur. İlk yıllarda daha çok işçi ve hakları etrafında faaliyet gösterirken daha sonra dini ve siyasi oluşumlar olarak göze çarpmış, 1980 ve sonrasında aile birleşimiyle birlikte daha farklı STK'lar oluşmaya başlamıştır. Bugün hemen hemen her alanda başta siyaset, sanat, kültür, hemşehrilik, eğitim olmak üzere STK'lar oluşmuş durumdadır. Elbette siyasi ve dini yapılar ön plandadır. Camiler de 2., 3. dereceden STK sayılabilir. Yerel sorunlara cevap verebilmek için son yıllarda daha çok trend haline gelen ise hemşehricilik yanı dayanışma alanıdır. Bundan sonra da yeni STK modelleri ortaya çıkacaktır, örneğin insan hakları ve çevre konusunda, İslamofobi konusunda ayrı bir STK'ya rastlanmamaktadır. Bu da bir eksiklik durumudur.¹⁹⁶

¹⁹⁴ Hollanda Türk İşçileri Derneği (HTİB) Başkanı Mustafa Ayrancı ile 04.06.2018 tarihinde Amsterdam'da gerçekleştirilen mülakat.

¹⁹⁵ UID Hollanda Temsilcisi Turan Atmaca ve bölge sorumlusu Mustafa Aslan ile 05.06.2018 tarihinde Rotterdam'da gerçekleştirilen mülakat.

¹⁹⁶ Hollanda Türkevi Başkanı Veyis Güngör ile 06.06.2018 tarihinde Amsterdam'da gerçekleştirilen Mülakat.

Türk Diasporası olarak Hollanda ve Avrupa’da eskiden beri oldukça iyi örgütlenmiştir. Diğer azınlıklara bakıldığında onların böyle bir birlik halinde olmadıkları görülmektedir. Burada STK’ların rolü çok büyüktür. Türklerin hem Türklük ile gurur duyup hem de gereğince yaşama imkânları olmuştur.¹⁹⁷ Hollanda’daki Türk topluluğu oldukça içine kapanıktır. Faslılardan bile daha çok içlerine kapanık oldukları söylenebilir. Oldukça tek kültürlü şekilde yaşayan Türkler alışkanlıklarını korumuşlardır örneğin hep aynı Türk restoranlarında yemek yiyip, Türk mağazalarından alışveriş yapmaktadırlar. İlkokul çocukları için ev ödevi sınıflarından Hollanda Türk Kadınları Derneği’ne, Türk Öğrenci Birliği’nden Diyanetin Kuran Kurslarına kadar birçok Türk organizasyonu bulunmaktadır. Bu organizasyonların çoğu siyasi ve dini görüşler etrafındadır. Gülen ev ödevi sınıfları, Marksist siyasi hareketler, AK Parti-ilişkili siyasi partiler, milliyetçi çay evleri gibi.¹⁹⁸

3.2.2. Hollanda’da Faaliyet Gösteren Türk Diasporası ve Bağlı Kuruluşlar Konusu

Hollanda’da bulunan 500 bin Türk vatandaşı arasında 28000 iş adamı, 21000 öğrenci ve kamuda çalışan binlerce personel olup bu noktada artık Hollandalı Türklerden bahsetmek mümkündür. Türklerin Hollanda toplumuna yük değil bir katma değer olduğunu söylemek yanlış değildir. Türkiye Avrupa’daki Türkler için ana vatan iken Hollanda’nın ise baba vatan olduğunu söylemek mümkündür.¹⁹⁹ Türk Diasporası, kavram olarak sorunlu durumdadır. Bu kavram kullanılıyor olsa da, literatürde Ermeni ve Yahudi diasporalarıyla birlikte kullanıldığı için yanlış anlaşılmaktadır. Günümüzde anlamı değişen kavram daha iyi anlaşılmaya başlanmıştır. Önceleri zorla sürgün edilenler olarak tanımlansa da, ana vatanından uzak bir ülkede ailesi sebebiyle yaşayan ve yine ailesi aracılığı ile de ana vatanı ile ilişkileri devam eden bir topluluk ifade edilmektedir. Diasporik faaliyetleri ise yoktur. Avrupa’da diaspora bilinci maalesef Türkler arasında hala yeteri kadar

¹⁹⁷ DENK Partisi Amsterdam Belediye Meclis Üyesi Numan Yılmaz ile 08.06.2018 tarihinde Amsterdam’da gerçekleştirilen mülakat.

¹⁹⁸ Hollandalı dil ve eğitim bilimci Jeroen Aarssen ile 05.06.2018 tarihinde Rotterdam’da gerçekleştirilen mülakat.

¹⁹⁹ UID Hollanda Temsilcisi Turan Atmaca ve bölge sorumlusu Mustafa Aslan ile 05.06.2018 tarihinde Rotterdam’da gerçekleştirilen mülakat.

gelişmemiş durumdadır. Avrupa Türk Diasporası kavramının tanımı hala yapılmaya çalışılmaktadır. Avrupa'daki Türkler bilerek veya bilmeyerek diasporik faaliyeti olan ülkelerle ilişki içinde olduklarından tanım daha geniş bir kavram halindedir.²⁰⁰

Diğer göçmen gruplara kıyaslandığında Türk vatandaşları Hollanda'da daha iyi örgütlenmiştir. Kendi aralarında çalışma grupları, sosyal ortamlar vb. açısından oldukça iyi gruplanmışlardır. Bunlardan bazıları daha görünür ve ön planda iken bazılarının daha sessiz olduğunu söylemek mümkündür. Türk Diasporası olarak değil de daha dar bir çerçeveden bakılacak olursa, örneğin öğrenci grupları veya ev hanımları gruplanmaları gibi; bunlar Hollanda hükümetinden az da olsa bir ekonomik destek de almaktadırlar. Hollanda'daki Türklerin büyük bir kısmının Türkiye'deki iktidar partisine oy verdiği bilinmektedir, bu rakam da Türkiye'deki iktidarın aldığı oy oranından fazladır.

3.2.3. Hollanda Kamuoyunda Türk Diasporası ve Bağlı Kuruluşlar Hakkında Çıkan Haberlerin Hangi Kitle İletişim Araçlarıyla Hangi Sıklıkla Takip Edildiği

Hollandalı Türkler tarafından Türk Diasporası ve bağlı kuruluşlar hakkında çıkan haberler genel olarak gazeteler aracılığıyla takip edilmektedir. UID Hollanda temsilcisi Atmaca ise Hollanda kamuoyunda Türk Diasporası ve bağlı kuruluşlar hakkında çıkan haberleri günlük olarak hatta saatlik olarak Hollanda ve Türk basınıni tarayarak takip ettiğini belirtmiştir.²⁰¹ Güngör ise Hollanda kamuoyunda Türk Diasporası ve bağlı kuruluşlar hakkında çıkan haberleri abone olmuş olduğu Hollandalı Trouw Gazetesi ile takip etmektedir. Bu vesile ile hem Avrupa hem Hollanda gündemini takip etmek mümkündür.²⁰² Yılmaz, Hollanda kamuoyunda Türk Diasporası ve bağlı kuruluşlar hakkında çıkan haberleri gazete ve sosyal medya yolu ile takip ettiğini belirtmiştir. Siyasetle ilgilenen biri olarak özellikle güncel

²⁰⁰ Hollanda Türkiye Başkanı Veyis Güngör ile 06.06.2018 tarihinde Amsterdam'da gerçekleştirilen mülakat.

²⁰¹ UID Hollanda Temsilcisi Turan Atmaca ve bölge sorumlusu Mustafa Aslan ile 05.06.2018 tarihinde Rotterdam'da gerçekleştirilen mülakat.

²⁰² Hollanda Türkiye Başkanı Veyis Güngör ile 06.06.2018 tarihinde Amsterdam'da gerçekleştirilen mülakat.

haberler ile daha fazla ilgili olduğunu ve her şekilde gündemi takip ettiğini ifade etmiştir.²⁰³

3.2.4. Hollanda’da Türk Diasporasının Örgütlenmesi ve Öneriler

Hollandalı Türklere göre oldukça geniş bir STK ve dernek sayısı olmasına rağmen Türklerin Avrupa’da ve Hollanda genelinde örgütlenmesinde hala eksiklikler bulunmaktadır. Son genel kurul ile birlikte birliklerinin ismi ve başkanı değişen Avrupalı Türk Demokratlar Birliği (UETD) yerine bundan böyle Uluslararası Demokratlar Birliği (UID) ismini kullanacaktır. Atmaca’ya göre şu an Avrupa ülkeleri arasında siyasal katılımın en fazla olduğu ülke Hollanda’dır. Avrupa genelinde %48’lik bir katılım oranı varken Hollanda’da %60’lık bir oran vardır. Hollandalı Türkler için iyi bir siyasi örgütlenme oldu demek mümkündür. Türk milletvekili sayılarının artması da bunu göstermektedir. 150 milletvekili olan bir parlamentoda 7 milletvekili ile temsil edilmek büyük başarıdır. Güngör’e göre Hollanda’da siyasi açıdan örgütlü bir Türk toplumundan bahsetmek mümkün değildir. Türkiye’deki siyasi partilerin uzantıları mevcut ancak Türklerin katılımı iki yönlü olmalıdır. İlki siyasi katılım yönündedir. Avrupa’daki Türk STK’ları Türkiye’deki siyasi durumla çok fazla alakalı ve politize edilmiş durumdadır. Beden olarak burada olsalar da akıllarının Türkiye’de olduğunu söylemek mümkündür. Türkiye’ye duyulan siyasi ilgiyi yaşadıkları ülkeye karşı fazla gösterememektedirler. Siyasi katılım ve siyasallaşma sadece siyasi parti ile ölçülemeyeceğinden, mevcut kurulan Denk partisi gibi Türk siyasi partiler yeterli gelmemektedir.²⁰⁴

Yılmaz’a göre Hollanda’da Türk Diasporasının çok iyi örgütlendiğini söylemek zordur. Örneğin 3 yıl önce kurulan DENK partisi, medyada Türkiye’nin uzantısı olarak lanse edilmeye çalışılmaktadır. Oysa parti sadece Türklerin değil tüm Hollanda’nın ve azınlıkların partisidir.²⁰⁵ Bir Hollandalı bakış açısıyla Aarssen’e göre hali hazırda Türk vatandaşları oldukça iyi şekilde örgütlenmiş durumdadırlar ki

²⁰³ DENK Partisi Amsterdam Belediye Meclis Üyesi Numan Yılmaz ile 08.06.2018 tarihinde Amsterdam’da gerçekleştirilen mülakat.

²⁰⁴ Hollanda Türkiye Başkanı Veyis Güngör ile 06.06.2018 tarihinde Amsterdam’da gerçekleştirilen mülakat.

²⁰⁵ DENK Partisi Amsterdam Belediye Meclis Üyesi Numan Yılmaz ile 08.06.2018 tarihinde Amsterdam’da gerçekleştirilen mülakat.

bunlara Kürt organizasyonları da dâhildir. Çeşitli siyasi partiler de Türk asıllı parlamenterler bulunmaktadır. Hollanda Parlamentosu'nda AK Parti ile çok yakın bağları olan bir parti vardır. Bu partinin lideri yakın zamanda Türk medyasında bir röportaj vererek parlamentodaki diğer Türk vekilleri sözde Ermeni Soykırımı konusundaki görüşlerinden dolayı vatan hainliği ile suçlamışlardır.²⁰⁶

3.2.5. Avrupa'da (Olası veya Mevcut) Ekonomik Krizin Türk Diasporasına Etkileri

Avrupa'da bir ekonomik kriz olmadığı düşünülmemektedir. Ayrancı'ya göre hem Avrupa'da hem de Hollanda gibi 18 milyonluk bir nüfusun yaşadığı ülkede 9 milyar Euro bütçe fazlası veren bir ülke için, ekonomik krizden bahsedilemez. Atmaca'ya göre de Avrupa'da yaşanan 2008 krizinde bocalanma olmuş ancak 2015'ten sonra bu durum ortadan kalkmıştır. Ekonomi ilerleme halinde olup ve 1 milyondan fazla işçi ihtiyacı vardır yatırımlar ancak işçi azlığından dolayı işler ertelenmektedir. Hollanda oldukça iyi ilerleyen bir ekonomi halindedir. Saha çalışmasının bu konusunda iyiye giden ekonominin Türk Diasporasına pozitif etkisi yönünde ortak fikir beyan edilmiştir. Aarssen'e göre ise Hollanda'da ekonomi oldukça iyiye gitmekle birlikte insanlar hep tasarrufa meyillidir.²⁰⁷

3.2.6. Avrupa'da Yükselen bir Olgu Olarak Irkçılık/Milliyetçilik ve Yabancı Düşmanlığının Türk Diasporasına Siyasal Etkisi

Avrupa'da ırkçı söylemlerin artması konusunda Türkiye ve Hollanda tarafı hemfikirdir. Atmaca'ya göre Avrupa'da yükselen bir olgu olarak ırkçılık/milliyetçilik ve yabancı düşmanlığı, camiler önündeki protestolar artış göstermiştir. 11 Eylül'de İkiz Kulelerin vurulması olayıyla başlayan ve her gün büyüyen bir İslam düşmanlığı ile karşı karşıya kalınmıştır. Türkler olarak hep entegre olunup asimile olunmayacağı söylenmiş ancak bunun da ölçüsü bir miktar kaçmıştır. Türkler çok

²⁰⁶ Hollandalı dil ve eğitim bilimci Jeroen Aarssen ile 05.06.2018 tarihinde Rotterdam'da gerçekleştirilen mülakat.

²⁰⁷ Hollandalı dil ve eğitim bilimci Jeroen Aarssen ile 05.06.2018 tarihinde Rotterdam'da gerçekleştirilen mülakat.

fazla içlerine kapanmış ve kendi küçük Türkiyelerini oluşturmuştur. Oysa iletişime geçilse Hollandalılarla da anlaşabilmek mümkündür.²⁰⁸

Güngör'e göre ise Avrupa'da yükselen yeni sağ ve popülizm üzerine yapılan yeni araştırmaların da gösterdiği gibi, ırkçılık Türkleri ciddi anlamda etkilemektedir. Aynı zamanda var olan geleneksel siyasi partilerde de bu olgular söylenmeye başlamaktadır. 25 yıl önce ön plana çıkan ırkçılık %25 oranında artmıştır. Bu durum yarın Avrupa Parlamentosu'na yansiyacaktır.²⁰⁹ Bu konudaki genel görüş 2001 olaylarından sonra ırkçılık/ milliyetçilik ve yabancı düşmanlığının daha da arttığı şeklindedir. Burada da oldukça aktif şekilde çalışan Türk ve İslam düşmanı örgütler bulunmaktadır. Bunlara karşı Türklerin ve Müslümanların yaklaşması sağlanmalıdır. Avrupa'da artan bir ırkçılık söz konusudur, ancak bu durum sadece Hollandalılardan kaynaklanmamaktadır. 2016'da önemli sayıda bir Suriyeli nüfus ülkeye giriş yapınca örneğin, Lahey bölgesindeki Türkler Suriyelere oldukça dışlayıcı ve ırkçı davranmışlardır.

3.2.7. Avrupa'da Faaliyet Gösteren Türk Diasporasının Siyasal Olarak Etkinliğini ve Lobi Gücünü Artırabilmesi için Öneriler

Bu konuda genel görüş Türkiye'den daha fazla destek alınmaksızın lobi gücünü artırmanın mümkün olmadığı yönündedir. Atmaca'ya göre Avrupa'da faaliyet gösteren Türk Diasporasının siyasal olarak etkinliğini ve lobi gücünü nasıl artırabileceği konusunda toplum olarak kopuk yaşanıldığı için bunun yapılması çok önemlidir. Türklerin öncelikle kendilerini anlatabilmeleri lazımdır. Hollanda, %80-85 oranında sağ eğilimli ve muhafazakârdır. Öte yandan terör örgütleri daha çok lobi gücüne sahiptir. Çünkü Hollandalılar onları daha çok kucaklamaktadır. Geçen sene başbakan Ruth AK Parti'ye oy verenler ülkemden gitsin şeklinde bir söylemde bulunmuştur. Bu durum da Türklerin kendilerini daha iyi anlatması gerektiğini göstermektedir. Güngör ise, Mevcut STK'ların Avrupa'da faaliyet gösteren Türk Diasporasının siyasal olarak etkinliğini ve lobi gücünü artırmak gibi bir misyonu olmadığını ve onlardan da bunu beklemenin doğru olmadığını ifade etmektedir.

²⁰⁸ UID Hollanda Temsilcisi Turan Atmaca ve bölge sorumlusu Mustafa Aslan ile 05.06.2018 tarihinde Rotterdam'da gerçekleştirilen mülakat.

²⁰⁹ Hollanda Türkiyesi Başkanı Veyis Güngör ile 06.06.2018 tarihinde Amsterdam'da gerçekleştirilen mülakat.

Ancak maddi ve herhangi başka bir sıkıntısı olmayan lobi yapmaya aday grubun çoğalmasıyla lobinin gücü ortaya çıkar, Türkiye ise bu işin başında ve örneğin Türkevi Derneği gibi kurumların da böyle bir misyonu yoktur.²¹⁰

Avrupa’da faaliyet gösteren Türk Diasporasının siyasal olarak etkinliği özellikle DENK partisinin yükselişi ile artmıştır. Oy kullanma oranının yükselmesi bu konuda faydalı olacaktır. Aarssen’e göre ise Hollanda’daki Türklerin Türkiye’deki Türklere göre oldukça farklı bir havaları olduğunu söylemek mümkündür. Son seçimde AK Parti desteği %78 gibi yüksek bir orandaydı. Buradaki Türk nüfusu oldukça muhafazakârdır (özellikle Emirdağ gibi kırsal bölge kökenli olanlar). Genel eğilim mevcut hükümete destek yönündedir. Hükümetin icraatlarına ve aile bakanının ziyareti konusu gibi siyasi meselelerde bu desteğin daha da arttığı görülmektedir.²¹¹

3.2.8. TBMM’de Yakın Zamanda Kurulması Planlanan Göç ve Diaspora Komisyonu’nun Avrupa Özelinde Türk Diasporası ve Bağlı STK’lara Etkisi

Bu konuda genel görüş hükümetin etkili şekilde bir temsil için ülkeyi gerçek anlamda tanıyan kişilerle anlaşması gerekliliğidir. Geç kalınmış fakat faydalı olacağı düşünülen bu adım ile birlikte STK’ların Türklerin tek temsilcisi olma yönündeki yükünün de hafifleyeceğine inanılmaktadır. Avrupa genelinde ve Hollanda özelinde Türkler sahiplenilmekle birlikte, sorunlarını iletecek üst mercilere ihtiyaçları vardır. Güngör’e göre Türk Diasporasının Ankara’da temsilcisi yok denecek kadar azdır. Ankara’nın Avrupa Türklerini anlama konusunda ciddi sıkıntısı vardır. Hala gurbetçi algısı devam etmektedir. Halen 1960-1970’lerdeki bakış açısıyla yaklaşıldığı için bunun anlaşılması konusunda STK’lar yetersiz kalmaktadır. Türkiye bu sebeple çok önemli bir potansiyel olan diasporasını yeteri kadar iyi, ne yazık ki, kullanamamaktadır.²¹² Aarssen’e göre her ne kadar Hollanda’daki Türklerin çoğu AK Parti’yi destekleseler de, bu ülkede Devrimci Halk Kurtuluş Partisi’nin

²¹⁰ Hollanda Türkevi Başkanı Veyis Güngör ile 06.06.2018 tarihinde Amsterdam’da gerçekleştirilen mülakat.

²¹¹ Hollandalı dil ve eğitim bilimci Jeroen Aarssen ile 05.06.2018 tarihinde Rotterdam’da gerçekleştirilen mülakat.

²¹² Hollanda Türkevi Başkanı Veyis Güngör ile 06.06.2018 tarihinde Amsterdam’da gerçekleştirilen mülakat.

toplantıları yapılmaya devam edilmektedir. (Türkiye’de böyle bir şey düşünülemez.) Ayrıca, Gülen hareketi olarak bilinen yapılanma, AK Parti’yi destekleyenlerin karşıt tavırlarına rağmen gücünü hala korumaktadır. Hollanda’da oldukça farklı kategoride ve çeşitlilikte siyasi grup bulunduğu halde bu grupların birçoğu hala anavatanı idare edilmektedirler.²¹³

3.2.9. Hollanda’da Faaliyet Gösteren Türk Diasporasının Türkiye-AB İlişkilerine Etkisi

Atmaca’ya göre Hollanda’da faaliyet gösteren Türk Diasporasının Türkiye-AB ilişkilerine etkisinin halktan öte işadamlarının ağırlığıyla olabilir. Türklerin inkâr edilemez ciddi bir ekonomik gücü vardır. Örneğin Tansu Çiller zamanında, gurbetçilerin Almanya’daki paralarını çekip getirme konusu gündemdeydi (50 milyar Euroluk bir para). Genel bildirilen görüş Hollanda’da faaliyet gösteren Türk Diasporasının Türkiye-AB ilişkilerine etkisi 10 yıl kadar önce bu anlamda girişimler olsa da ciddi anlamda muhatap bulunamadığı, AB-Türkiye ilişkilerinin sadece Ankara-Brüksel hattında kaldığı ve STK’ların gücünün kullanılamadığıdır. Hala bu konuda geç kalınmış olmayıp siyasilerin ulaşamadığı bazı alanlara STK’lar aracılığı ile ulaşılabilir. Zaten hali hazırda yeterince ilişkiler var olup buradaki 5 milyon Türk vatandaşı Türkiye’de 20 milyon kişi ile iletişimde bulunmaktadır. Yılmaz’a göre buradaki Türklerin lobi çalışmalarının Türkiye-AB ilişkilerine pozitif katkısı olacaktır. Ancak uzun vadede Fransa ve Almanya gibi ülkelerin Türkiye’nin üyeliğine karşı oldukları düşünüldüğünde üyeliğin yakın zamanda zor olduğunu düşünülmektedir. Öte taraftan Türkiye’nin de AB üyeliğine çok ihtiyacı yoktur. AB zaten Türkiye ile ilişkileri tam olarak hiçbir zaman koparmayacaktır.²¹⁴

Aarssen’e göre AB-Türkiye ilişkileri iyi olsa çifte vatandaşlık konusu daha kolay olacaktır. Her ne kadar Hollanda’da genel olarak Türkiye’nin AB üyeliğine aykırı bir düşünce hâkim olsa da, Türkiye’nin gereklilikleri yerine getirdiği sürece adaylık sürecinin olumlu şekilde devam edeceği düşünülmektedir. Türk Diasporasının üyeliğe direk bir etkisi yoktur çünkü Hollanda’daki Türk Diasporası

²¹³ Hollandalı dil ve eğitim bilimci Jeroen Aarssen ile 05.06.2018 tarihinde Rotterdam’da gerçekleştirilen mülakat.

²¹⁴ DENK Partisi Amsterdam Belediye Meclis Üyesi Numan Yılmaz ile 08.06.2018 tarihinde Amsterdam’da gerçekleştirilen mülakat

çok farklı görüşteki insanlardan oluşmaktadır. İktidardaki hükümetin görüşünün de AB'ne çok ihtiyaç olmadığı yönünde olduğu düşünülünce AB sürecinin bir süre daha sürüncemede kalabileceğini söylemek mümkündür.²¹⁵

3.2.10. Avrupa'da 3./4.Nesil Olarak Adlandırılan Neslin Avrupa'daki Türk Diasporası Faaliyetlerine İştirak Etmeleri ve Diasporanın Etkinliğini Artırabilmeleri için Öneriler

Ayrancı'ya göre 3. ve 4. Neslin Hollanda'dan koparak sadece Türkiye için çalışması önemli bir sorundur çünkü en büyük ırkçılık budur. İlk yıllarda böyle bir durum yokken, günümüzde Hollandalılara karşı yabancılık şeklinde kendini göstermiştir. Örneğin burada yaşayan yeni nesil Hollanda başbakanının ismini bilmezken Türkiye cumhurbaşkanı ve başbakanının ismini bilmektedir. Bu da burada yaşayan Türklerin Hollanda'ya uyumu açısından oldukça olumsuz hale gelmektedir.²¹⁶

Atmaca'ya göre son seçimde Hollanda'daki 70 bin seçmenden 20 bini sandığa gitmiştir. Avrupa'daki gençlerin Türk siyasetine uzak durduğu görülmektedir. 4. ve 5. neslin bu anlamda giderek uzaklaştığını söylemek mümkündür. Buradaki yeni nesil Türklere düşen görev Hollandalı Türk olsalar da dillerini ve kültürlerini unutmamalarıdır.²¹⁷ Bu konuda genel olarak ifade edilen görüşlerden biri de Türkiye'de YTB gibi kurumların daha aktif hale gelmesidir. Değişim programları veya Avrupa'daki gençlerin çeşitli programlar aracılığı ile Türkiye'ye gelerek daha çok vakit geçirmeleri ve ana vatanlarını daha iyi tanıma imkânı elde etmeleri faydalı olacaktır. Kendi aralarında Türkler zaten yeterince iyi iletişim halindedir, ancak bunu Türkiye'deki Türkler ile de sağlamak önemlidir.

3.3. Türkiye'nin Avrupa'daki Türk Diasporasına Bakışı

²¹⁵ Hollandalı dil ve eğitim bilimci Jeroen Aarssen ile 05.06.2018 tarihinde Rotterdam'da gerçekleştirilen mülakat

²¹⁶ Hollanda Türk İşçileri Derneği (HTİB) Başkanı Mustafa Ayrancı ile 04.06.2018 tarihinde Amsterdam'da gerçekleştirilen mülakat.

²¹⁷ UID Hollanda Temsilcisi Turan Atmaca ve bölge sorumlusu Mustafa Aslan ile 05.06.2018 tarihinde Rotterdam'da gerçekleştirilen mülakat.

Türkiye'nin Avrupa genelinde ve özelinde Hollanda özelinde Türk Diasporasına bakışı hakkında ilgili politikacı, akademisyen, ilgili kurum temsilcileri ve STK temsilcileri ile yapılan mülakatlar sonucu elde edilen veriler şu şekildedir.

Yeneroğlu'na göre, AK Parti hükümeti Türkiye'de 64. ve 65. Hükümet programlarında çok bilgilendirici 4 sayfalık bir metin ortaya koymuştur. Bu bir ilktir. Bugün yurt dışı vatandaşlar politikasının en öncelikli unsurlarından olan dil kültür birikiminin beslenmesi, güçlendirilmesi ana vatana olan aidiyet bilincinin geliştirilmesi aynı zamanda yaşadıkları ülkelerde hem menfaatlerinin hem haklarının korunması konusundaki girişimlerin güçlendirilmesi kurumsal kapasitelerin artırılması gibi konuları içermektedir. Hükümet programında konuyla ilgili çizilen çerçeve hükümetin çalışmalarının neticesidir. Bu konuda en büyük eksiklik ise siyasette arzu edilen kurumsallaşmanın ve uzman sayısının yeterli olmamasıdır. Aynı zamanda bu elbette lobi gerektiren bir alandır. Diaspora, bugüne kadar Türk Diasporası bağlamında konuşulmuyordu. Tam tersine Yahudi diasporası, Ermeni diasporası gibi tarihsel diasporalar olarak geçiyordu. Oysa günümüzde literatüre bakıldığında kitlesel işçi göçünün de gayet tabi diaspora olarak tanımlanabileceği hatta en uygun tanımın da bu olacağı üzerinde durulmaktadır. Hükümet programının temelinde de bu vardı: gurbetçi tasavvurunun aşılması köyünden çıktığı gibi kalmış olan, cebinde parası olan ama harcamayan ve kasabalı şeklinde karikatürize edilen bir Türk toplumu vardır. Bu topluluk Türklerin sosyolojik kültürü ile örtüşmemektedir. Bu sebeple durumu daha iyi ele alan ilmi çalışmalara, anketlere ve istatistiklere ihtiyaç vardır. Yurt dışındaki Türk toplumunun farklı ülkelerdeki boyutlarını sağlıklı bir biçimde ele alacak yeterince veri yoktur. Aynı zamanda orada oluşan farklı topluluklar bulunmaktadır örneğin Avusturya'nın Bregenz konsolosluk bölgesinde tamamen Anadolu'dan gelen Türk toplumu görülmektedir. Oradan 50 km ileride Sankt Gallen'e gidildiğinde ise Türkiye'deki siyasi hayat açısından tamamen karşıt görüşe sahip bir toplulukla karşılaşılır. Dolayısıyla diasporanın kendi heterojen yapısı itibarıyla oradaki dinamiklerle birlikte Türkiye'ye bakışının da değiştiği görülmektedir. Türk kamuoyunun zihninde statik, hiç değişmemiş homojen bir yapı vardır. Bu sebeple neden bu insanlar sokağa çıkmıyor diye hala bir döviz aracı olarak görülen kanaatler vardır. Bu da şunu göstermektedir ki Türkiye'de medyada diaspora

uzmanı yoktur, siyasette ise diaspora uzmanı az denecek kadar azdır, üniversitelerde ise araştırma merkezleri yeni yeni açılmakta olup bunların etkinleştirilmesi gerekmektedir. Çünkü Türkiye 6 milyonluk bir diasporaya sahiptir.²¹⁸

Yeneroğlu Diasporayı şu şekilde tanımlamaktadır: “Ana vatandan yurt dışına çıkmış, geldiği yer itibariyle orada dinsel, dilsel, geleneksel azami müştereklerde bilinen ana vatana bağlı ortak bir vizyon hassasiyetine sahip bir topluluk”. Bu aslında siyasal bir iddia da içermektedir. Öncelikle düzeltilmesi gereken bu topluluğun gurbetçi olmadığıdır. Gurbetçi sezonluk işçidir. Oysa 30-40 senedir yaşayanlar gurbetçi olarak isimlendirilemez. Bazı ülkelerde vatandaşlığa girenler azdır örneğin İsviçre gibi. Bu insanlar artık göçmen statüsünü bile kaybetmiş, çocukları ve torunları ile oranın asli unsuru olmuştur. Bu bilincin Türkiye’de oluşması için hükümet programında bir bölüm oluşturulmuş olmakla birlikte yine de Türkiye bu konuda daha yolun başındadır. Diasporanın dünyayı ana vatana, ana vatani dünyaya bağlayabilecek çok boyutlu ekonomik, bilimsel, Teknoloji Transfer Ofisi (TTO) konusunda olağanüstü fırsatlarının Türkiye farkında değildir.²¹⁹

3.3.1. Avrupa’da Faaliyet Gösteren Türk STK’lar ve Avrupa’daki Türk Diasporası

Bülbül’e göre Avrupa’da ilk zamanlarda kurulan STK’lar acil ihtiyaçlara yönelik olarak ortaya çıkmış olup, oldukça işlevsel fonksiyonlar üstlenmiş STK’lar Türkler Avrupa’ya vardıktan sonra kendi kimliklerini ve kültürlerini korumak ve bir dayanışma içine girmek amacıyla oluşturulan kuruluşlardır. Daha sonra çatı örgütler haline de gelmiş Milli Görüş, DİTİB gibi. Bunlar başlangıçta yeterli gibi görünse de kuşakların değişmesiyle birlikte ihtiyaçlar da farklılaşmış, STK’ların da yenilenmesi ve bugünün ihtiyaçlarına göre örgütlenmeleri gerekmiştir. Örneğin Alman İçişleri Bakanlığı verilerine göre sadece Almanya’da bu yıl Müslümanlara 950 saldırı yapılmıştır. Ne yazık ki bu konu ne Almanya’da ne dünyada yeterince duyulmamıştır. Örneğin geçenlerde Mısır’da bir kiliseye saldırı düzenlenmiş ve tüm dünyanın ilgisini çekmiştir. Bu 950 saldırı dünyanın başka bir yerinde olsa çok

²¹⁸ AK Parti İstanbul Milletvekili Mustafa Yeneroğlu ile TBMM’de 15.02.2018 tarihinde TBMM’de gerçekleştirilen mülakat.

²¹⁹ AK Parti İstanbul Milletvekili Mustafa Yeneroğlu ile TBMM’de 15.02.2018 tarihinde TBMM’de gerçekleştirilen mülakat.

önemli bir ses getirirdi. Bu da gösteriyor ki STK'ları artık daha çok insan hakları ihlallerine, hak aramaya yönelik de çalışmalar yapmalıdır. Ancak bu sadece Avrupa'nın sorunu değil Türkiye'nin de sorunudur.²²⁰

Türkiye'de bu hakları savunmaya yönelik az sayıda örgüt vardır. Aksel'e göre ise, 1960'lardaki göç hareketinden sonra kurulmaya başlanan derneklerin birçoğu birbirleriyle bağlantılı olmuştur. İlk başlarda hemşehri dernekleri şeklinde işçi haklarını savunmaya yöneliktir. 70'lerde Türkiye'deki siyasi ortam ile de birlikte Milli Görüş gibi bazı Türkiye'de kendini gösteremeyen oluşumlar görülmeye başlanmıştır. Hem araştırmacılar hem de göçmenler tarafından o dönem için devletten yeterli destek alamadıkları söylenmektedir. Kültürel haklar bakımından fazla destek alamadıklarından yabancı oldukları bu ülkelerde ciddi sıkıntı yaşadıkları söylenmektedir. 80'lerde devletin reaktif politikası başlamıştır. (Örneğin Diyanet yapılanmasını orada kurmak istemiştir). Eğitim anlamında da Milli Eğitim Bakanlığı aracılığı ile eğitim hareketi başlamıştır. Dini milliyetçi etno milliyetçi hareketler 80 darbesi ile birlikte siyasallaşmış, herkes tarafından bu hareketler bir tarafa çekilmiştir. 90'larla birlikte başka grupların göçü de başlamış örneğin Alevilerin. 2000'lere geldiğimizde devlet politikaları daha sistemli hale gelmeye başlamıştır. Diaspora kelimesi kullanılmış ve açılımlar başlamıştır (Örn Alevi açılımı, Kürt açılımı). 2000'lerin devlet politikası proaktif (daha kapsayıcı) bir politikadır. 2013-2104'ten sonra ise daha farklı bir ortam olduğu söylenebilir. Yurt dışında yaşayan Türk vatandaşlarının haklarını kullanmak istemesi oldukça anlaşılır bir durumdur. Siyasi katılım hakkı akademik araştırmalarda çok tartışılan bir konudur. Yurt dışındaki vatandaşların buradaki seçimlere katılım hakkının olup olmaması gerektiği tartışılmaktadır. Bana göre eğer vatandaş ise yurt dışında yaşasa da burada bu hakkını kullanabilmelidir. Örgütlenmelere geri dönecek olursak en önemli örgütlenmeler; Diyanet, MHP kanadındaki örgütlenmeler, sosyal demokratlar, Kemalistler, Kürtler, Aleviler, Sol örgütlenmelerdir.²²¹

Önder'e göre her ne kadar Türk STK'ların sayısı gün geçtikçe artsa da Avrupa'daki Türk Diasporasının kurumsal kapasitesi (profesyonel yönetici, bütçe,

²²⁰ Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dekanı Prof. Dr. Kudret Bülbül ile 03.04.2018 tarihinde gerçekleştirilen mülakat.

²²¹ Koç Üniversitesi Göç Araştırmaları Merkezi Koordinatörü Dr. Damla Bayraktar Aksel ile 20.04.2018 tarihinde gerçekleştirilen mülakat.

insan kaynakları bağlamında) yeterli düzeyde değildir. Öncelikle diasporanın kavramına bakarsak gönül bağlarının devamı esas alınmakta ancak Avrupa'daki Türklerin özellikle 3 ve 4. neslin bağları giderek zayıflamaktadır. Türkiye karşıtı gruplara Avrupa'nın ilgi gösterdiğini biliyoruz. Bu sebeple Türkiye YTB gibi bazı kuruluşlara daha çok destek verdiği halde ayrımcılık ile karşı karşıya kalacağını söylemek mümkündür. Artan İslamofobi genelde Müslümanlara özelde Türklere karşıdır.²²²

3.3.2. Türk Diasporası ve Bağlı Kuruluşlar Hakkında Çıkan Haberlerin Hangi Sıklıkla ve Hangi Kitle İletişim Araçları ile Takip Edildiği

Avrupa'daki Türk Diasporası ile ilgili haberleri genel olarak gazeteler, internet, sosyal medya Avrupa ziyaretleri sayesinde takip edilmektedir. Önder, Avrupa medyası Türkiye hakkında olumlu haberlere yer vermemekte ısrar edip olumsuz haberleri ön plana çıkardığından daha çok Türk medyasından Avrupa'daki Türk Diasporası ile ilgili haberleri sosyal medya ve gazete aracılığıyla takip ettiğini ifade etmiştir.²²³

3.3.3. Hollanda'da Türk Diasporasının Siyasi Açıdan Örgütlenmesi

Bülül'e göre Avrupa'daki Türk Diasporasının konumlanış şeklinde sıkıntı vardır. Avrupa'daki grubu aslında ikiye ayırmak mümkündür. Biri Türkiye'ye tepki olarak ayrılıp giden grup ki bunlar Türkiye'deki siyasete muhalif gruplardır. Bunlardan örneğin Cem Özdemir gibi siyaseten oldukça etkin olanlar da vardır. Tabi Avrupa'nın da bu kesime daha çok kapı araladığını belirtmek gerekmektedir. Bunlar Avrupa'da yaşadıkları bölgeler ile de ilişkileri oldukça iyi olan bir kesimdir. 2.grup ise daha çok kendi halinde belki birkaç sene kalıp dönmek üzere gitmiş kesimdir. Seçim sonuçlarına bakıldığında görülüyor ki kazananlar Türkiye'deki iktidar siyasi parti destekçileri örneğin AK Parti gibi. Yani toplumsal ve siyasal görünüm

²²² Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Öğretim Üyesi Prof. Dr. Murat Önder ile 18.07.2018 Tarihinde gerçekleştirilen mülakat.

²²³ Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Öğretim Üyesi Prof. Dr. Murat Önder ile 18.07.2018 tarihinde gerçekleştirilen mülakat.

örtüşmemektedir. Türkiye'ye muhalif grupların daha çok ön planda olması Türkiye-AB ilişkilerini de olumsuz etkilemektedir.²²⁴

Siyasi örgütlenme konusu değerlendirilmeden önce örgütlenmenin kime göre neye göre olduğu önce ele alınmalıdır. Kendilerine göre zaten iyi örgütlendiklerini düşünölmektedir. Hollanda örneğinden yola çıkılacak olursa Türkiye ile Hollanda'nın yaşadığı sorunlarda oradaki derneklerin, yapıların Türkiye'nin lehine davranması beklenmektedir. Yabancı düşmanlığına karşı kendi haklarını savunmaları, bunları Türkiye'den bağlantılı veya bağlantısız yapmaları iyi örgütlenmeye örnek olabilir. Bir başka açıdan bakıldığında Türkiye'deki azınlıkların yurt dışında kendilerini daha iyi ifade edecek şekilde yaşamaları onlar açısından iyi örgütlenmedir. Yani iyi örgütlenme durumu ne taraftan bakıldığında göre değişir. Ermeni, Yahudi, Rum diasporalarında da aslında tek bir söz sahibi olma durumu söz konusu değildir, onların da içinde oldukça fazla farklı yapılanmalar vardır. Türkiye'de olmadığı gibi Avrupa'da da homojen bir Türk toplumu yoktur.²²⁵

Önder'e göre Avrupa'nın desteğı sebebiyle ne yazık ki Türklere karşı örgütler Türklere göre daha iyi örgütlenmiş durumdadır. Daha iyi örgütlenme için profesyonel destek artırılmalı, YTB gibi kurumların çalışmalarına ağırlık verilmelidir. Avrupa'daki Türkler arasında siyasi katılımın da gittikçe azaldığı görölmektedir. Avrupa'da düşük kalifiye eleman boşluğunu hala Türk işçilerinin doldurduğunu söylemek mümkündür.²²⁶

3.3.4. Avrupa'da Mevcut veya Olası bir Ekonomik Krizin Türk Diasporasına Etkileri

Bölböl'e göre Avrupa'da yoğun bir kriz yaşanmaktadır. Bu durum da göçmenlerle ilişkilendirmeye çalışılmaktadır. Örneğın Avusturya'nın başbakanı seçimleri sıfır göçmen politikası ile kazanmıştır. Avusturya'nın nüfusuna göre barındırdığı göçmen sayısının da en fazla 30-35 bin olduğu düşünölünce, rakama

²²⁴ Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Siyasal Bilgiler Faköltesi Dekanı Prof. Dr. Kudret Bölböl ile 03.04.2018 tarihinde gerçekleştirilen mülakat.

²²⁵ Koç Üniversitesi Göç Araştırmaları Merkezi Koordinatörü Dr. Damla Bayraktar Aksel ile 20.04.2018 tarihinde gerçekleştirilen mülakat.

²²⁶ Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Siyasal Bilgiler Faköltesi Öğretim Üyesi Prof. Dr. Murat Önder ile 18.07.2018 tarihinde gerçekleştirilen mülakat.

göre çok daha fazla bir tepkiselliğin olduğu görülmektedir. Avrupa’da özellikle Neonazi ve Neofaşist söylemlere oldukça büyük prim verilmektedir. Merkez sağ ve merkez sol partilerin politikaları da aşırılaşmış durumdadır. Avrupa’nın krizi göçmen vb. konularla ilgili olmayıp çok daha derindir, Avrupa’nın asıl krizi küreselleşmedir. Avrupa küreselleşme sınavından başarıyla geçememiştir. Amerika ve Avrupa küreselleşmeden oldukça başarılı çıkmış gibi görünürken, bugün bakıldığında özellikle Amerika’da Trump politikalarının Soğuk Savaş dönemine dönüşü yansıttığı görülmektedir. Küreselleşmeden yeterince kazançlı çıkan ülkeler ise Çin, Hindistan, Türkiye, Brezilya olmuştur. Bu ülkeler milli gelirlerini arttırırken Avrupa ve Amerika’nın bu anlamda daha çok yerinde saydığı söylenebilir. Bir başka neden ise küreselleşme ile birlikte Avrupa’daki farklılıkların daha görünür hale gelmesidir. Bu önemlidir çünkü farklılıklara anlayış, hoşgörü yoksa farklı görüşlere pozitif yaklaşmak mümkün değildir. Küreselleşme ile birlikte Avrupa’da örneğin zenci bir kişiyle kapı komşusu olmak veya başörtülü bir bayanla aynı işyerinde çalışmak tepkisellik yaratmıştır. Bu yüzden Türkiye gibi açık sınır kapısı politikası benimserken, Avrupa’da sıfır göçmen politikası ile bir parti iktidara gelebilmektedir. Bunu Türkiye-AB ilişkileri açısından Avrupa’nın 28 Şubat’ı olarak yorumlamak mümkündür. 2000 öncesi bizim farklılıklara daha çekinerek yaklaştığımız bir dönem iken Avrupa daha dışa dönüktür ve bu Avrupa Türkiye’yi olumlu etkilemiştir, Türkiye’nin 28 Şubat’tan çıkmasında Avrupa’nın yardımı büyüktür. Ancak 2000’li yıllardan sonra durum tersine dönmüş ve güncel olan saldırılar vb. insan hakları ihlalleri ile Avrupa 28 Şubat’a doğru evirilmektedir. Bu anlamda Avrupa’nın geleceği olumsuz görünmekte olup ve Avrupa’nın bu krizi aşıp aşamayacağını zaman gösterecektir.²²⁷

Aksel’e göre²²⁸ Avrupa’daki ekonomik krizin bazı ülkelerde var olduğu söylenebilir. Yabancı düşmanlığı 80’lerden beri mevcuttur. Son zamanlarda da görülmektedir. Bu da oradaki göçmenler için sıkıntılı bir durumdur. Türkiye’deki Suriye meselesi örnek alınacak olursa çok hatalı politikalar olsa da durum oldukça

²²⁷ Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dekanı Prof. Dr. Kudret Bülbül ile 03.04.2018 tarihinde gerçekleştirilen mülakat.

²²⁸ Koç Üniversitesi Göç Araştırmaları Merkezi Koordinatörü Dr. Damla Bayraktar Aksel ile 20.04.2018 tarihinde gerçekleştirilen mülakat.

iyi yönetilmiştir. Ancak son zamanlarda Türkiye’de de söylemler değişmeye başlamış olup, bu da sıkıntılar yaratabilir.

3.3.5. Avrupa’da Yükselen bir Olgı Olarak Irkçılık ve Yabancı Düşmanlığının Türk Diasporasına Siyasal Etkisi

Irkçılık ve yabancı düşmanlığı oldukça yükseliştir. Örneğin yapılan anket ve araştırmalarda ayrımcılığa uğradığını söyleyenlere göre ayrımcılık yapıldığını duyan kişilerin sayısı daha fazladır. Toplumda bu şekilde bir algı oluşturulmaktadır. Camilere yapılan saldırılara sessiz kalınması bunun bir göstergesidir. Lobi gücünün artırılması için maddi gücün yanı sıra bu konudaki eğitim ve bilincin de artırılması gerekli ve önemlidir. Devletin kurumlarının politikaları da bu yönde güncellenmelidir. Mecliste Göç ve Diaspora konusunda bir meclis komisyonunun kurulması bu kavramın sahiplenilmesi açısından önemlidir. STK kapasitesinin artırılması önemlidir, uygulanacak her politika adımını devletten beklemek yanlıştır. Türkiye-AB İlişkileri kapsamında değerlendirildiğinde Türkiye’nin olumsuz bir imajı vardır. Avrupa basınında bu konuda manipülasyon var. 3 ve 4. neslin diasporanın siyasi örgütlenmesine katılım anlamında ortak akademik çalışmalar yapılabilir. Üniversiteler aracılığı ile değişim programları yaygınlaştırılabilir. YTB daha aktif rol alabilir. Ancak yeni nesilde oldukça büyük bir kopma olduğunu söylemek mümkündür.

3.3.6. Avrupa’da Faaliyet Gösteren Türk Diasporasının Siyasal Olarak Etkinliğini ve Lobi Gücünü Artırabilmesi için Öneriler

Türklerin siyasi etkinliği ile lobi gücünü artırma yolları konusunda vizyon ve lider eksikliği önemli bir sorundur. Yine en sağduyulu liderin Merkel olduğu düşünüldüğünde ilerisi kaygı vericidir. Göçmenlerin içe kapanması krizi daha da derinleştirir. Krizin kendilerinden kaynaklanan değil Avrupa’nın krizi olduğunu bilerek hareket etmek durumu kolaylaştıracaktır.

3.3.7. TBMM’de Göç ve Diaspora Konusunda İhtisaslaşacak Bir Meclis Komisyonunun Kurulmasının Avrupa Özelinde Türk Diasporası ve Bağlı STK’lara Etkisi

Mecliste yakın zamanda göreve başlaması planlanan Göç ve Diaspora Komisyonu hakkında genel düşünce bu tür komisyonların kısa süreli komisyonlar olduğudur. Bu konu böyle komisyonların kapasitesini aşacak durumdadır. Türkiye hali hazırda bu konu ile ilgili kurumlar kurmuştur (YTB, Yunus Emre Enstitüsü, TİKA, Dışişleri Bak.) Burada sorun tüm bu kurumların daha koordine çalışması gerekliliğidir. Şu aşamada çok da koordineli çalışmaları şart değildir. Çünkü Türkiye’nin 200 yıllık bir durağanlığı var olup, buradan karlı veya zararlı çıkmak mümkündür. Zaten bireysel olarak çok iş olduğu için kurumların bütünleşmiş çalışmaları hali hazırda bir sorun yaratmayacaktır. Ancak bir makro diaspora stratejisi elzemdir. TBMM’de faaliyete geçecek olan Göç ve Diaspora Komisyonu’nun işlevsel olabilmesi için Meclisin etkinliği ve konuya bakış açısı oldukça önemlidir.

3.3.8. Avrupa’da Faaliyet Gösteren Türk Diasporasının Türkiye-AB İlişkilerine Etkisi

Avrupa’da çalışan vatandaşlarımızın Türkiye-AB ilişkileri konusunda oldukça büyük ekonomik katkıları vardır. Bu katkının daha iyi görülebilmesi için özellikle Türkiye yanlısı kişilerin Avrupa siyasetinde daha etkin olması gereklidir. Türk Diasporasının Türkiye-AB ilişkilerine bulunduğu noktada çok fazla bir etkisi olacağı düşünülmemektedir.²²⁹

3.3.9. Avrupa’da “3./4.Nesil” Olarak Adlandırılan Neslin Avrupa’daki Türk Diasporası Faaliyetlerine İştirak Etmeleri ve Diasporanın Etkinliğini Artırabilmeleri için Öneriler

3.ve 4. neslin diasporanın siyasi etkinliğine katılımı konusunu iki şekilde değerlendirmek gerekir. Sadece bir ev ya da araba alma hayaliyle Avrupa’ya giden 1.nesil ile günümüzdeki 3. ve 4. neslin durumu oldukça farklıdır. Türkiye’ye düşen bu ilişkiyi olabildiğince canlı tutmaktır. Özellikle dil konusu oldukça önemlidir.

²²⁹ Koç Üniversitesi Göç Araştırmaları Merkezi Koordinatörü Dr. Damla Bayraktar Aksel ile 20.04.2018 tarihinde gerçekleştirilen mülakat.

Bugün dünyanın karşı karşıya kaldığı iç temel sorunlardan ilki adaletsizlik ikincisi paylaşımsızlık, sonuncusu da birlikte yaşayamamaktır. Tüm bunlar sıralansa ilk sırada Batı medeniyeti gelmez çünkü batının böyle bir geleneği yoktur. Birlikte yaşama batıda son 100 yıldır vardır ki 100 yıl da tarihçiler için bir gün gibidir. Buradan da çok kültürlülük çıkmaz ancak Osmanlı'dan bu yana özellikle Balkanlar bunun en güzel örneğidir. Türkler çekildikten sonra oradaki durum Balkanlaşmadır. Fakat burada şunu söylemek gereklidir. Türkiye de 200 yıldır bu birikimden uzaktır. Bizim kültürümüz daha çok sözlü kültür olup yazılı değildir. Bu sebeple örneğin deniz fenerlerinden ve tarihsel birlikteliklerden çok fazla yeni çalışmalar yapılmalıdır. Avrupa'daki insanımız dilini kaybettiğinde sadece atasını memleketini kaybetmiş olmamakta aynı zamanda Türkçe ile yapılabilecek bir rasyonaliteyi de kaybetmiş olmaktadır.²³⁰

Sonuç olarak, bu bölümde öncelikle Avrupa'daki Türk örgütlenmelerinin tarihsel gelişimi ele alınmıştır. Ardından Hollanda özelinde Türk Diasporası ve Türk STK'larının amaçları ve yapıları incelenmiş, saha çalışmaları ile birlikte Hollanda'nın Türk Diasporasına bakışı irdelenmiştir. Hollanda'daki saha çalışması Türkiye'nin Avrupa'daki Türk Diasporasına bakışın ele alındığı saha çalışmaları ile karşılaştırılarak değerlendirilmiştir. Bu kapsamda Hollanda özelinde Türk Diasporasının siyasal olarak daha iyi örgütlenmesi için çözüm önerileri sunulmuştur. Bu kapsamda sunulan genel öneriler Avrupa'daki Türklerin sorun ve şikâyetlerinin Türkiye tarafından daha ciddi ele alınarak YTB ve benzeri kurumların daha aktif şekilde çalışmasını sağlamak yönünde olmuştur. Türkiye tarafından da genel çözüm önerilerinin, AK Parti hükümeti ile birlikte daha yoğun şekilde oluşturulmaya başlanan Türkiye'nin Yeni Diaspora Politikası çalışmalarının yoğun şekilde devam etmesi yönünde olmuştur. Ayrıca TBMM'de kurulması gündemde olan Yurt dışı Türkler Komisyonu ile yurt dışında yaşayan Türk vatandaşlarının Türkiye ile bağları güçlendirilmiş olacaktır. Türkiye'nin yurt dışında açacağı kültür merkezleri aracılığı ile Türk dili ve kültürünü hem kendi vatandaşlarına hem de dünyaya tanıtması, Türk diasporası için atılacak diğer önemli adımlardır.

²³⁰ Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dekanı Prof. Dr. Kudret Bülbül ile 03.04.2018 tarihinde gerçekleştirilen mülakat.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TÜRK DİASPORASININ GELİŞMESİ İÇİN ÖNERİLER

Türk Diasporasının yurt dışında etkin bir lobi gücüne sahip olarak siyasi anlamda 5 milyonu geçen nüfusuna uygun bir söz hakkı olmasını sağlama sorumluluğu öncelikle ana vatan olarak Türkiye'ye düşmektedir. Diasporanın Türkiye'den beklentisi daha fazla muhatap bulabilmek, STK'lara destek olunması ve güçlendirilmesi konusunda yardımın yanı sıra sadece siyasi seçim zamanları değil her zaman hatırlanmaktır. Türklerin Avrupa'ya göç ettiği ilk yıllarda geri dönüş planları olduğu için Türkiye bu vatandaşları ile ilgili etkin bir politika geliştirmemiş, sonrasında ise bu kişilerin Avrupa'da artık güçlü bir hale geldiği ve dördüncü neslin de yetişmekte olduğu günümüze kadar yeterli politikayı geliştirmekte ne yazık ki geç kalmıştır. Bu bölümde ise bu konuda yapılabilecekler ve öneriler değerlendirilecektir.

4.1. Dünya Diasporalarından Çıkarılabilecek Dersler

Dünyada bilinen en önemli diasporalardan olan Ermenilerin yerlerinden edilme sebepleri birkaç grupta toplanabilir. Ermeni toplumunun temellerini zayıflatarak tarihine olumsuz faktörler ile etki eden durumlar istila ve fetih, dini zulümler, kalıcı siyasi istikrarsızlık, sürgün ve katliamdır. Bu ekonomik ve siyasi istikrarsızlıklar karşısında Ermeniler, sadece sığınma değil yurt dışında yerleşme fırsatlarını da aramaya başlamışlardır. Uluslararası rota arayanların ilk tercihi ticaret idi. İkinci gruptakiler ise eğitim, bilgi ve idari hizmet arayışında olmuşlardır. Ermeni diasporası yüzyıllar boyunca bireysel ve kitle hareketleri ile şekillenmiştir. Yerlerinden edilmiş insanların tarihçisi olan Hrachya Ajarian, diaspora oluşum sürecinde bireyselliğin kısa vadeli oluşundan dolayı çokta gerekli olmadığını savunmuştur. Devlet çıpasının bulunmaması coğrafi açıdan Ermeni diasporasının, yeni yerleştikleri bölgelerde kalıcı olabilecekleri anlamına da gelmektedir, her yeniden yerleşme diaspora tarihinde yeni bir sayfa açmıştır.²³¹

²³¹ Armen Baibourtian, "The Emergence of the Armenian Diaspora and Genesis of the Indo-Armenian Community", **Diaspora Studies**, Vol. 2, No. 1, 2009, p. 94.

Diaspora topluluklarının yaşam döngüleri-oluşum, gelişim ve bazen yok olma-olaylar ve küresel, bölgesel ve yerel çevrelerle hareket eden sosyal güçlerden etkilenmektedir. Ermeni diasporasının kökeni 11.yy'a dayanır. Her ne kadar Ermeniler 4-5.yy'dan itibaren Ermenistan sınırları dışına çıkmaya başlamış olsalar da, deprem niteliğindeki büyük sayılarla yer değiştirmenin 1045 yılında başladığını söylemek mümkündür.

Selçuklu Türklerinin İran ve Kafkasya üzerinden Doğu Anadolu'ya girip 1064'te Kars ve Ani'yi zapt edip, 1071 'de Malazgirt Savaşı ile Bizans'ı mağlup etmesinden sonra Ermeni krallıkları Bizans tarafından tamamen dağıtılmış, hâkimiyetlerini kaybetmişlerdir. Bunun üzerine Ermenilerin büyük bir kısmı Kilikya bölgesine göç etmişlerdir. Büyük Ermenistan parçalanmış, Lori ve Kapan Krallıkları ile Artsalı ve Sasun beylikleri mücadelelerine devam etmiştir.²³² Kaçan Ermeniler Ermeni platosundan kuzey-batı yönüne doğru ilerleyerek doğu Akdeniz bölgesinde Kilikya'yı oluşturmuşlardır.

Ermeni diasporası ile Ermenistan dışında ve dünyanın birçok ülkesinde o ülkelerin vatandaşları olarak yaşayan Ermeniler kast edilmektedir. 1980'li yılların sonlarından itibaren özellikle Avrupa ülkelerinde ve ABD'de yapılan bütün yayınlarda Ermeni diasporası kavramının kullanıldığı görülmektedir. Büyük bir çoğunluğunu Ermeni asıllı yazarların hazırlayıp yayınladığı ve yayınlattığı bu kitaplarda Ermeni diasporası denilen Ermenistan dışında ve dünyanın birçok ülkesinde dağınık ve o ülkelerin vatandaşları olarak yaşayan Ermeniler kastedilmekle birlikte, Ermenilerin bu kavrama bilerek iki yeni anlam yüklemeye çalıştıkları görülmektedir. Bunlardan birisi Ermeni diasporasını, Ermenistan Devleti dışında yaşayan Ermeniler olarak değil, Anadolu'dan göç ettirilen ve bir daha Anadolu'ya dönmelerine izin verilmediği için dünyanın çeşitli ülkelerine dağılan ve oralarda yaşayan Ermeniler olarak takdim etmeleridir.²³³

²³² Hülya Yazar, "Ermeniler ve Türk-Ermeni İlişkileri", **OTAM**, No. 13, 2002, ss. 35-57.

²³³ Cemalettin Taşkiran, "Ermeni Diasporası", **Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Düünden Bugüne Ermeni Meselesi Sempozyumu** (23 Mayıs 2003), <http://www.tariharastirmalari.com/ermenidiasporasi.html>.

Sözde Ermeni soykırımını tüm dünyada tanıtabilmek için büyük uğraşlar veren Ermeni diasporası, günümüz itibarıyla 29 ülkenin sözde soykırımı tanımmasını sağlamıştır.²³⁴ Yazar'a göre, Diaspora Ermenileri, konuyu tartışmak yerine kendi düşüncelerini kabul ettirmek için her türlü propaganda aracını kullanmaktadırlar. Diaspora Ermenileri bu iddiayı kullanarak kendi kimliklerini üretip, pekiştirme yoluna gitmektedirler. Kin ve nefret üzerine bir kimlik ve tarih inşa etmeye çalışmaktadırlar. Başarılarının arkasında kamuoyu diplomasisini iyi kullanma ve etkili lobi faaliyetleri yatmaktadır. Diaspora Ermenilerinin sözde soykırım iddialarını anlatan 26 bin kitap yayınladıkları bilinmektedir.²³⁵

Özocak'a göre; Diaspora Ermenileri, yaşadıkları bütün ülkelerde nüfus bakımından sayıları az olsa da lobi faaliyetleriyle, bulundukları ülkelerin yönetimlerinin kendi istedikleri yönde kararlar almalarını sağlayacak güce sahiptir. Bu gerçeği, ülke genel nüfusu içinde sayılarının az olduğu ülkelerde istedikleri yönde kararlar aldırarak ya da soykırım iddialarının tartışılmasını sağlayarak kanıtlamışlardır. Örneğin, 10.000'i bulmayan Belçika'daki Ermeni varlığı, 1998'de "soykırım" kelimesini yasama kararlarına sokmayı başarmıştır. Bu ülkede yaklaşık 140.000 Türk'ün yaşadığı ve ülkenin toplam nüfusunun 10.000.000 civarında olduğu düşünüldüğünde, bu durum 1915 Olaylarını Ermeni tezleri doğrultusunda gündeme aldırabilme becerilerini ve ne kadar aktif olduklarını göstermektedir. Ayrıca bu karar, diğer bir yönüyle de Batılı devletlerin Ermenilere verdikleri tarihi desteği de gözler önüne serer niteliktedir.²³⁶

Ermeni diasporasının, eğer memleketlerine dönmezlerse asimile olacağına dair görüşler de mevcuttur. Öyle ki artık çok uzun süredir ülkelerinden uzak yaşayıp geri dönme planları gittikçe azalan Ermenilerin sayısı arttıkça Ermeni diasporasının geleceği hakkında çeşitli senaryolar da dile getirilmektedir. Belge'ye göre Ermeni halkı kalabalık bir halk olmadığından, uzun tarihlerinin önemli bir kısmını başka toplulukların siyasi egemenliği altında geçirmişlerdir. Hindistan'da uzun süre

²³⁴ "Sözde Ermeni Soykırımını Tanıyan Ülkeler", <https://www.stratejikortak.com/2016/06/ermeni-soykirimini-taniyan-ulkeler.html>, (04.05.2018).

²³⁵ "Karar Süreçlerini Etkileme Aracı Olarak Lobicilik", <http://www.halklailiskiler.com.tr/makaleDetay.aspx?haberID=1257>, 27 Ekim 2005 (04.05.2018).

²³⁶ Özer Özocak, "Diaspora Kavramı ve Ermeni Diasporası", **Yeni Türkiye**, 2014, Sayı 60, s. 9.

yaşamış, edebiyat da yapmış Ermeni cemaat vardır. Bugün Ukrayna sınırları içinde kalan Lvov'da (veya Lviv) yaşamış bir Ermeni tüccar kolonisi vardır. Türkiye'den başka Lübnan'da, Suriye'de, İran'ın yanı sıra Amerika ve Fransa'da yaşayanlar da vardır. Bu, yaşadığı yerin koşullarına, havasına uyum göstermek bakımından olağanüstü bir yeteneğe işaret eden bir durumdur. Ancak bu ayrı ayrı toplulukların hiçbirisi genel Ermeni karakterini kaybetmiş de değildir. Asıl olağanüstü yetenek, bu iki özelliği bir arada yaşatmaktır. Onun için Ermeni diasporasında ya da diasporalarında, insanlığın geleceğine ışık tutacak bir özellik bulunmaktadır.²³⁷

Yahudi diasporası, diaspora kelimesinin çıkış noktasını oluşturmakla birlikte bugün geline nokta kavramın tek temsilcisi olmaktan çoktan çıkmış durumdadır. Tüm dünya nüfusunun 8 milyara yaklaştığı düşünülünce, 16,5 milyon Yahudinin²³⁸ nasıl olup da bu kadar etkin bir güç olduğu sorusu ön plana çıkmaktadır. Yahudiler hem birbirleri ile hem de dünya ile iletişim konusunda oldukça başarılıdırlar. Yıllar boyu yerlerinden edilmiş ve dağılmış olan Yahudiler ticaret konusunda oldukça başarılı olmalarının da etkisiyle dünyada birçok millet ile etkileşim içinde olmuşlardır. Yahudi diasporası İletişim Stratejisinin önemli bir unsuru trajediden beslenmedir. Soykırım Trajedisi, 'Yahudi İç İletişim Stratejisi'nde bir milli bütünleşme aracı olurken, Dış İletişim Stratejisi açısından da ezilmişlikten faydalanma ve mazlum duruma düşmemesi, korunup kollanması gereken, her an tekrar soykırıma uğrayabilecek bir topluluk algısı yaratılarak kullanılmaktadır. Dolayısıyla Antisemitizm ve Holokost ADL tarafından uygulanan Yahudi diasporası İletişim Stratejisinin mazlumu oynama veya bir diğer tabirle trajediden beslenme faktörünün bileşenleridir.²³⁹ Klasik anlayışa göre Yahudi diasporası bir veya birden

²³⁷ Belge, Stephane Dufoix, **Diasporalar** içinde, s. 5.

²³⁸ İsraili düşünce kuruluşu Jewish People Institute, dünyadaki Yahudi nüfusunun artarak ikinci dünya savaşı öncesi rakamlara ulaştığını açıklamıştır. Yayınladığı yıllık raporunda, dünyada 14,2 milyon Yahudi bulunduğunu, bu rakamın ebeveynleri Yahudi olan ve kendilerini kısmen Yahudi olarak tanımlayanlarla birlikte 16,5 milyona yaklaştığını kaydetti. İsrail hükümeti nüfus artış sebebi olarak kendini Yahudi olarak tanımlayanların sayısındaki artışa bağlamıştır. Bu rakamın içinde aynı zamanda Sovyetler Birliği'nden göç eden ancak İsrail'de Yahudi sayılmayan 350 bin Yahudi de bulunmaktadır. 29.06.2015 tarihli veriler, <https://www.cnnturk.com/dunya/yahudi-nufusu-artarak-soykirim-oncesi-rakamlarina-ulasti> (28.01.2018).

²³⁹ Ömer Yetkin, Yahudi Diasporası İletişim Stratejisi: ABD Örneği, T.C. **Başbakanlık Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı Uzmanlık Tezi**, 2014, s. 58.

çok topluluğun ana vatanlarından uzakta bir başka ülkede yaşamak zorunda olmasıdır. Bu zorunda olmak askeri bir güç veya bir felaketten kaynaklanabilir.²⁴⁰

Batı'ya göç 1881-1914 yılları arasında 2,7 milyon, 1915-1939 yılları arasında 860.000 olmuştur. 1933'de Almanya'da Nazilerin yönetime gelmesi, zulüm ve 2.Dünya Savaşı ile de birlikte Avrupa'daki Yahudilerin 6 milyonu Holokost'da hayatını kaybetmiştir. 1850'de Avrupa'daki Yahudiler tüm Yahudi nüfusunun %72'sini, 1939'da ise %57'sini oluşturmaktadır. İsrail Devleti'nin 1948'de kurulması, 1948'den günümüze devam eden düopolü başlatmıştır. İsrail dışı Yahudi nüfusu günümüzde ağırlıklı olarak ABD'de bulunmaktadır. ABD'li siyaset bilimci Daniel Elazar'a göre Yahudilerin 'klasik diaspora kavramını' temsil etmelerinin sebebi köken ülkelerinde herhangi bir siyasi güç olmaksızın etno-dini bir topluluk olarak bütünlüklerinin 2 bin yıldan beri sürdürebilmeleridir.²⁴¹ Ayrıca, bu iki bin yıl boyunca devam eden Yahudi göçleri paylaşılan ülkedense paylaşılan zaman ve dini ritim üzerine yoğunlaşmıştır. Yahudilerin siyasi olarak varoluşları Allah ile İsrail'in 12 kabilesi arasındaki anlaşmaya dayanmaktadır.²⁴²

Yahudi diasporasının tarihçesini 3 evrede incelemek mümkündür. İlk evrede kabile şeklinde adlandırılabilir insanlar vardır. İkinci evrede bu şekilde bir kabile hayatı manevi ve kültürel olarak uygunsuz hale gelmiştir. Öyle ki kabile diğer insanlarla sosyal, kültürel ve siyasi ilişkiler içine girmeye başlamıştır. Helenistik dönem olarak bilinen bu dönem, üçüncü dönem olan diasporik varlıkla devam eder. Boyarin'e göre Museviliğin diaspora kavramının dünyaya tanıtılmasındaki rolü reddedilemezdir. Diasporanın rolünü asimile etmek yani insanların ve ülkelerin doğal ve organik olarak bağlı olması dünyadaki barış açısından oldukça gereklidir. Diaspora, insanların farklılıklarına, birbirlerini kontrol etmeden, ülkelerinden yoksun kalmadan bir araya gelmelerinin mümkün olduğunu ifade etmektedir.²⁴³

²⁴⁰ Münz, Ohliger, **a.g.e.**, p. 59.

²⁴¹ Daniel Elazar, "The Jewish People as the Classic Diaspora: A Political Analysis" in **Modern Diasporas in International Politics**, ed. Gabriel Sheffer (London: Croom Helm, 1986), p. 212.

²⁴² Stephane Dufoix, **Diasporas**, University of California Press, California, 2008, pp.7-8.

²⁴³ Daniel Boyarin, Jonathan Boyarin, "Diaspora: Generation and the Ground of Jewish Diaspora", in eds. BRAZİEL Jana Evans ve Anita Mannur; **Theorizing Diaspora**, Blackwell Publishing, Australia, 2007, p. 110.

Yahudi örgütlenme başarısının bir başka göstergesi ise 1936 yılında Cenevre’de kurulan Dünya Yahudi Kongresi’dir (WJC). WJC Uluslararası bir organizasyon olup, dünya çapında 100 ülkedeki Yahudi topluluk ve organizasyonlarını temsil etmektedir. Kongre, Yahudilerin çoğunluğunu temsil etmekte olup siyasi olarak tarafsızdır. Kuruluşundan bu yana Holokost kurbanları ve mirasçıları savunmak amacıyla sayısız kampanya yürütmüştür. Kampanyaların içinde Naziler tarafından uğratılan zararların onarımı için ödeme yapılması Holokostun hatıralarının korunması, çalınan Yahudi mülklerine tazminat alması ve bu konuda İsviçre bankalarıyla anlaşılması, Sovyet Yahudilerinin İsrail’e göç etme hakkı için dava açılması, dinlerini özgürce yaşamak isteyenler için kampanya yürütmesi de vardır. Ayrıca Avusturya Devlet Başkanı ve eski BM Genel Sekreteri Kurt Waldheim’i savaş sonrası geçmişi hakkında yalan söylediğini belirtmek ve İsrail’deki insanları koruyarak komşuları ile barış içinde yaşamalarını sağlamaktır.²⁴⁴

Birçok Avrupa ülkesinde görüldüğü gibi Musevi, Ermeni ve Rumlar tarafından güçlü lobi faaliyetleri yürütülmektedir. Fransa’da yaklaşık 450 bin kadar Türk, 700 bin civarında Ermeni yaşamaktadır. Herkesin kabul ettiği bir gerçek de, Fransa’da yaşayan Ermenilerin bu ülkede çok güçlü bir lobi oluşturmak suretiyle birçok siyasi kararın kendi lehlerine çıkmasını sağlayabilmeleridir. Son yıllarda sıkça görüldüğü gibi, bu lobi gücü sayesinde Fransa’daki Ermeniler “Ermeni soykırımı” iddialarıyla bir yandan bu ülkedeki karar mekanizmaları üzerinde ağırlığını hissettirmek suretiyle Türkiye aleyhine kararlar alınmasını sağlamış, diğer yandan Fransa’da sivil toplum örgütleriyle sürekli işbirliği yaparak kamuoyunda Türkiye aleyhtarlığının yaygınlaşmasında önemli rol oynamışlardır. Ermeni lobisinin başarısı, kendi içlerinde farklı yapılanmalara sahip olsalar da “Ermeni soykırımı” iddialarına yönelik konularda birlik oluşturarak güçlü bir ses çıkarabilmeleridir. Buna karşın Fransa’daki Türklerin örgütlendikleri çeşitli dernekler ise temel konularda bir araya gelip güçlü bir lobi oluşturup siyasi varlıklarını hissettirmekte yetersiz kalmaktadırlar. Ermeni lobisinin faaliyetleri salt Fransa ile sınırlı olmayıp komşu ülke Hollanda’da daha çarpıcı bir şekilde tezahür etmiştir. “Ermeni soykırımı” iddialarını kabul etmeyen Türk adayların siyasi partilerin listelerinden çıkarılması,

²⁴⁴ World Jewish Congress, <http://www.worldjewishcongress.org/en/about> (28.01.2018).

Hollanda’da Ermeni lobisinin nasıl ciddi bir çalışma içerisinde bulunduğunu göstermektedir. Burada Hollanda ve Fransa’nın, Almanya’dan sonra Türklerin en yoğun yaşadığı Avrupa ülkeleri olduğunu da belirtmek gerekir.²⁴⁵

Diaspora kavramı, ‘göç’ kavramı ile eş anlamda ve göç kavramını anlamak için kullanılacak olursa, Yahudi örneği ve tarihsel gelişimi yeteri kadar donanımlı bir yönlendirme olmayacaktır. Tarih boyunca, birçok göçmen baskıcı yer değiştirmelere maruz kalmış, uzak bölgelerdeki akrabaları ile iletişimde kalmaya çalışarak evlerine dönecekleri günü hayal etmişlerdir. Dolayısıyla, diaspora konusunda araştırma yapılırken tarihsel ve kültürel boyutlarda bir analitik çerçeve kullanılabilir. Ancak burada dikkat edilmesi gereken, diasporanın anlamı fazla genişletilirse, konsept olarak tutarlılığı ve uyumunu kaybedebileceğidir.²⁴⁶ Yahudi, Ermeni ve Yunan diasporaları ve bu diasporaların temsilcileri şunu biliyorlardır ki, varlıkları ve etkileri ticaretteki rollerine bağlıdır. Bu sebeple bu topluluklar sahip oldukları etki ve gücü din, dil, akrabalık, inatçı şekilde vatan odaklı olmalarıyla ilişkilendirilemezler.²⁴⁷

Diaspora çalışmaları, çok ulusluluk, kimlik ve kültür, göç, hayali cemaatler ve bunun gibi konularda yapılacak daha sonraki akademik çalışmalara yön verecektir. Diaspora bilimi, açıkça tanımlandığı sürece; diğer tartışmalar içine dâhil olmaktan çok o tartışmalarla biçimlenebilir ve gelişebilir. Böyle tarihi bir anda çok ulusluluk gerçeği; diaspora çalışmalarına hak ettikleri yeri vermenin zamanının geldiğinin bir göstergesidir. Diaspora sürecini ve etkisini anlamaya çabalarken, dünyanın diaspora konusundaki dar görüşlülüğünün ötesine gidildiği söylenebilir. Post sömürgecilik, modernlik, dünya tarihi ve etnik çalışmalar gibi konularda karşılıklı alışveriş içinde olursa da; diaspora deneyiminin eşsiz olmasını merkez alan bir bilgi kuramı oluşturulması gerekmektedir.²⁴⁸

²⁴⁵ Mehmet Kaan Sahilyol, “Ethnic Turks in the European Union: Towards a Turkish Lobby in Europe”, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Avrupa Birliği Enstitüsü, 2008.

²⁴⁶ Kevin Kenny, **Diaspora A Very Short Introduction**, Oxford University Press, New York, 2013, p. 6.

²⁴⁷ Münz, Ohliger, **a.g.e.**, pp. 59-60.

²⁴⁸ Kim D. Butler, **Defining Diaspora, Refining a Discourse, Diaspora**, Vol. 10, No. 2, Rutgers University, **Diaspora’nın Tanımı ve İçeriği**, Çeviren: Gülgün Kozan ve Nihan Çevirgen, ORSAM Asistanları 2010, <http://www.afroturc.org/diasporanın-tanimi-ve-icerigi> (11.05.2018).

4.2. Türk Diasporasının Gelişmesi İçin Öneriler

50 seneden fazla bir göç geçmişi olan ülke olarak Türkiye yavaş fakat ilerleyen bir diaspora politikasına sahiptir. Ancak, Türkiye’de bu diaspora politikasının gelişmesi hükümetteki siyasi partinin ilerlemesi ile birlikte olmuştur. Diaspora politikası çoğunlukla pratik sorunlar ile birlikte değerlendirilmiş: işçi dövizlerini çekmek, göçmenlere geri dönmek için lojistik meseleleri düzenlemek, emekli maaşı temin eden ikili anlaşmalar imzalamak ve bürokratik konuları kolaylaştırmak gibi. Öte yandan diaspora politikası, büyük ölçüde Türkiye’nin yeni bir ekonomik ve politik iktidar olarak ortaya çıkan kendi kendini algılama algısı ve esas olarak Türk milletini kuran anlayışıyla ilgili olan kendi ulus-ötesi politikasının hayal gücü ile ilgilidir. Bu sebeple göç eden vatandaşlara ait bir politika oluşturmak yurt dışında artan diasporanın idaresini gerektiren genel bir küresel trendden kaynaklanır. Elbette devletin başında bulunan siyasi partinin ideolojik görüşü de bu politikayı etkilemektedir. Politika oluşturma yaklaşımı, dış oy hakkının verilmesi bakımından harici olarak kapsanmıştır, ancak katılım düzeyleri ve diaspora ile bağ kurma yeteneği, iktidar partilerinin ideolojisi ve dışlanmış muhalefet gruplarından etkilenmiştir. Türkiye’nin yeni anayasal değişikliği öngören referandumu bu yeni diaspora yapıcı görüşü ortaya çıkarmıştır. Diasporadan gelecek oy oranı oldukça önemsenmeye başlanmıştır. Bu durum sadece Türkiye tarafından değil Türk Diasporasının yurt dışında yaşadığı ülke yönetimlerince de oldukça yakından takip edilmektedir. 2014 yılı cumhurbaşkanlığı seçiminden itibaren Türkiye devamlı bir seçim sürecine girmiş ve kendi iç sürecini bir anlamda Avrupa’ya da yansıtmıştır. AK Parti bu süreci kendi iç desteğine ek bir dış destek oluşturmak olarak değerlendirerek diaspora politikasını geliştirme yoluna gitmiştir. Almanya ve Hollanda ile AK Parti’nin yurt dışındaki referandum kampanyaları üzerindeki son kriz, diaspora katılım politikasının “kamu diplomasisi” direğinin tamamen başarısız olduğunu ve Türkiye’nin Avrupa’daki prestij kaybının uzun vadeli sonuçlara yol açacağını açıkça göstermiştir. Başer’e göre Diaspora politikası yumuşak bir güç oluşturmayı amaçlamıştır, ancak sonunda AK Parti’nin ideolojisi ve daha fazla güç arzusu diaspora kaynaklarına dokunarak Türkiye ile Avrupa arasında köprü oluşturmuş ve “kamu diplomasisi” projesi bir reklamcılık felaketine dönüşmüştür.

Türkiye'nin otoriter açılımı ve Türkiye ile Avrupa'daki ev sahibi devletler arasındaki gerginlik, uzun vadede, mevcut siyasi ve sosyal statülerine ulaşmak için çok zorlanan Avrupa'daki Türk göçmenler için olumsuz sonuçlara yol açacaktır.²⁴⁹

Yeneroğlu'na göre Türkiye'de bugün özellikle göç ve diaspora konusuyla ilgili Çalışma Bakanlığı'ndan başlayıp Aile Sosyal Politikalar Bakanlığı, Dışişleri Bakanlığı, Maarif Vakfı, Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı ve birçok kurum olmasına rağmen Meclis'te bu kurumları denetleyen, aynı zamanda takip eden ve ülkenin geleceği için en önemli gündem maddelerinden biri olan göç politikalarıyla ilgili bir mekanizma yoktur.²⁵⁰ Bu kapsamda TBMM bünyesinde Göç ve Diaspora Komisyonu kurulması için teklif verilmiştir. Bu kapsamda Yeneroğlu'na göre Türkiye'nin gündeminde bir de Göç Bakanlığı kurulması konusu yakın zamanda yer alacaktır. Türkiye'de yaşayan yabancı unsurlar ile Türk Diasporasının toplam sayısının 11 milyona ulaştığı ve birçok Batı ülkesinde Göç Bakanlığı olduğu düşünülünce Türkiye'nin bu alanı daha da popüler hale getirmesi elzemdir.²⁵¹

Ulusoy, diaspora konusunda daha hızlı adımlar atılmasının sağlanması için ayrıca Kürt sorununun halledilmesi, Alevilere ve gayrimüslimlere talep ettikleri demokratik hakların verilmesi, iktidara muhalif kesimlerin siyasi ve toplumsal alanda ötekileştirilmekten vazgeçilmesi gibi önerilerde bulunmaktadır. YTB'nin diasporaya nasıl sivil toplum olunabilir, neler yapılabilir kabilinden eğitimler vermesi modern yaklaşım bağlamında ancak köken ülke otoritesini fiilen gerçekleştirmesinin bir yöntemi olabilir. Diasporanın ne olduğuna ve nasıl yönlendirileceğine dair karar mekanizmaları toplumun her kesiminden fikirler alınarak bilimsel nitelikte olsun olmasının beyin fırtınaları aracılığı ile diasporanın zamanla ve kendi içerisinde kendiliğinden doğacak, gelişecek ve rayına oturacak süreçlerine işaret etmektedir. Bu durum sadece Türkiye örneğinde değil İtalya,

²⁴⁹ Bahar Başer, "Turkey's Diaspora Engagement Policy Under Justice and Development Party" (24 April 2017), <https://www.imi.ox.ac.uk/blog/turkey2019s-diaspora-engagement-policy-under-the-justice-and-development-party> (24.04.2018).

²⁵⁰ Mustafa Yeneroğlu'nun TBMM bünyesinde "Göç ve Diaspora Komisyonu" kurulması için hazırlanan kanun teklifi değerlendirmesi <http://www.mustafayeneroglu.com/timeline/tbmm-bunyesinde-goc-ve-diaspora-komisyonu-kurulmasi-icin-hazirladigimiz-kanun-teklifini/> (31.01.2018).

²⁵¹ "Yeneroğlu Açıkladı: İki Ay İçinde Meclise Sunacağız", <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/yeneroglu-acikladi-iki-ay-icinde-meclise-sunacagiz-40596221> (31.01.2018).

İrlanda gibi ülkelerde de geçerlidir. Bu devletler de diasporaları ile sürekli iletişim halindedir ve diaspora uluslararası ilişkiler için önemli bir enstrüman olarak görülmektedir.²⁵²

Türk Diasporasının gelişmesi için dünyada etkin ve başarılı diaspora örneklerinden de anlaşıldığı üzere öncelikli olarak ekonomik desteğin önemi büyüktür. Uluslararası/ulusal/bölgesel/yerel düzeylerde önde gelen Türk diaspora üyelerinin liderliği ve ana vatanın desteği ile girişimcilerin ve üst düzey yöneticilerin bir araya geldiği çeşitli iş ağlarının kurulması, var olan ağların genişletilmesi ve etkinlik alanlarının güçlendirilmesi; liderlerin, STK'ların ve şirketlerin inisiyatif olarak bu ağları desteklemeleri; internetin, sosyal medyanın, iletişim olanaklarının etkin kullanımı gereklidir. Türkiye'deki Kalkınma Ajansları'nın diaspora ile etkileşim içerisinde bulunması; hem kendi bölgelerindeki fırsatlardan diasporayı haberdar etmesi, hem de kendi bölgelerinde diaspora üyesi gençlerine yaz okulları aracılığı ile yatırım yapmaları önemlidir. Diaspora üyelerinin şirketlerinin daha kurumsal olmaları ve profesyonel yönetim tekniklerini kullanmaları için Türkiye'deki kamu kuruluşlarının ve STK'ların dâhil olacağı mekanizmalar geliştirilmesi, eğitim programları düzenlenmesi; diaspora üyelerinin yurt dışında meslek edinmelerini kolaylaştırmak ve topluma ekonomik entegrasyonlarını sağlamak amacıyla teknik beceri ve eğitim programlarının düzenlenmesi faydalı olacaktır.

Mümkün olduğunca çok sayıda Türk profesyonelin küresel şirketler ve uluslararası kuruluşlarda görev üstlenmesinin desteklenmesi ve bu üyelerin diğer diaspora grupları ile etkileşim içerisinde olmasının sağlanması gereklidir. Diasporadaki girişimcilerin ve şirketlerin ana vatandaki başarılı girişimciler ile mentorluk projeleri ile doğrudan ya da dolaylı olarak bir araya gelmesinin sağlanmasının yanı sıra dış yatırım yapan Türk şirketlerinin, ihracatçı Türk şirketleri ile iş ortağı olmalarını sağlayacak mekanizmaların geliştirilmesi gereklidir.

İş arayan Diaspora üyelerinin ana vatandaki iş bulma portallarında (kariyer.net, yenibiris.com,vb.) yer alması, şirketlerin uluslararası operasyonları için

²⁵² Ulusoy, **a.g.e.**, s. 209

diaspora üyelerini işe almaya teşvik edilmesi önemlidir. Türkiye’deki şirket teşviklerinden belirli koşul ve ölçülerde faydalanmalarının sağlanması ya da diaspora girişimlerine yönelik teşvik mekanizmaları geliştirilmesi faydalı olacaktır.

Türk Diasporasının Türkiye’ye yaptığı yatırımlarda ve para transferlerinde işlem maliyetlerinin azaltılmasının sağlanması, Türk bankalarının yurt dışındaki şube ve iştiraklerinin diaspora üyelerine ‘işçi’ olarak değil ‘girişimci’ olarak değerlendirip kredilendirmesinin sağlanması gereklidir. Yurt dışında yerleşik bulunan Türk diaspora üyelerinin (‘Geriye dönüş diasporası’) sosyal güvenliğe ilişkin sıkıntılarının giderilmesi ve diasporanın yoğun olduğu ülkelerle sosyal güvenlik anlaşmalarının imzalanması ve varlık fonlarının kurulması elzemdir.

Diasporanın yaşadığı ülkeye ve topluma entegrasyonunu güçlendirmek ve sosyal sermayesini artırmak için entegrasyona ilişkin kaynakların 35 yaş altı “Gelecek Nesil Diasporası”nı hedef alması, genç diaspora üyelerinin Türkiye’deki saygın kuruluşlarda eğitim ve staj imkânının sağlanması gereklidir. Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı’nın diasporanın etkin olduğu ülkelerin resmi makamları ve STK’ları ile yoğun ilişki içerisine girerek entegrasyona yönelik programlardan daha fazla sayıda Türk Diasporası üyesinin faydalanmasının sağlanması, yeni programların oluşturulması için motive edilmeleri, ortak projeler gerçekleştirilmesi faydalı olacaktır.

Türk Diasporasının içinde bulunduğu topluma ve diaspora üyelerine hizmet verecek, yerel toplumla diaspora arasındaki bağları güçlendirmek amacıyla kültür-sanat etkinlikleri düzenleyecek Kültür Enstitülerinin kurulması; Yunus Emre Vakfı’nca diasporaya yönelik programlar geliştirilmesi ve yanı sıra bulunduğu toplumun şartlarına, ülkede gerçekleşen olaylara kayıtsız kalmayacak; hem bulunduğu toplum üyelerine hem de Türk Diasporasına etkinlikleriyle destek verecek sivil toplum örgütlerinin kurulması önemlidir.

Türk diaspora üyelerinin yaşadıkları ülkelerde haklarını savunacak hukuksal yardım platformlarının kurulması, bu konuda konsolosluklar ve diğer yetkili Türk temsilcilerinin etki alanlarının genişletilmesi gereklidir. Hem Türk diaspora üyelerine

hem de Türkiye'deki yurttaşlara yardım ve destekte bulunacak; diaspora üyeleri, ev sahibi ülke vatandaşları ve Türkiye'deki yurttaşlar arasında yardım köprüleri kuracak Diaspora Yardım Fonları ve Türk Diaspora Vakıflarının kurulması sağlanmalıdır. Türkiye'den eğitim amacıyla yurt dışına giden genç diaspora üye adaylarının topluma entegrasyonu ve eğitim olanaklarından faydalanabilmeleri için Türk diaspora Vakıflarının ve/veya Türk temsilciliklerinin oryantasyon programları düzenlemeleri ve eğitim bursları sağlamaları yerinde olacaktır.

Avrupa ve Hollanda özelinde Yırcalı ve Mahcupyan tarafından yapılan araştırma ve mülakatlar sonucunda şu öneriler sıralanmıştır: Türkiye'nin Hollanda'ya bu ülkede yetişmiş imam atanmasına izin vermesi gereklidir ya da en azından Hollanda'yı tanıyan imamlar görevlendirilmelidir. Hâlihazırdaki durum gençlerin Türkçelerinin zayıf olması nedeniyle ciddi bir iletişimsizlik problemi doğurmaktadır. Türkiye'nin Hollanda'ya uzanan kurumlarının yaklaşımının yereldeki dengeleri gözetecek, toplumsal uyuma katkıda bulunmayı sağlayacak şekilde gözden geçirilmesi gerektiği belirtilmiştir. Projelerin tecrübeli kurumlara verilmesi, Hollandalı kurumlarla ortaklık imkânları aranması önerilmektedir. Buna ek olarak Türkiye'nin Hollanda devletiyle ortak bir çalışma heyeti kurması tavsiye edilmektedir. Türkiye'nin buradaki Türklere verebileceği en önemli katkı ise motivasyondur. Hollanda'daki yaşamı, siyaseti içine alan Türk toplumun ihtiyaçlarına yönelik çalışmalar yapılmalıdır. Yine aynı şekilde, gençlerin ve çocukların sorunlarını ve ihtiyaçlarını merkeze alan sosyal programlar geliştirilmelidir. Toplumsal ihtiyaçların tümünü dini kurum ve cemaatler tarafından karşılamaya çalışmak yerine bu konularda uzman kurumların da oluşması gerekmektedir. Gençlik çalışmalarının koordine edilmesi, Hollanda'da yükseköğrenim alanında ve Türkiye'de çalışmak isteyen gençlerin daha iyi yönlendirilmesi zorunludur. Üniversite gençliği için özellikle eğitimin yarıda bırakılmaması için programlara ihtiyaç duyulmaktadır. Dil kursları (Hollandaca), eğitim bursları, Türkiye'de yüksek lisans öğrenci programları imkânları sunulması istenmektedir. Bunun yanında kültürel faaliyetlere destek beklenmektedir. Öğrenci yurdu, çocuk esirgeme kurumu gibi ihtiyaçlar dile getirilmektedir. Son yıllarda toplum nezdinde kazandıkları artı puan göz önüne alındığında konsolosluklar sosyal

projelerde öncü rol oynayabilir. Aile destek merkezleri, gençlik hizmetleri, eğitim destekleri gibi alanlarda konsoloslukların – örneğin eğitim ataşeleri aracılığıyla – yol gösterici olması beklenmektedir. Bununla birlikte, yine konsolosluklar liderliğinde tüm kesimlerin temsilcilerini toplayacak bir platform kurulup Türkleri Hollanda nezdinde bütünüyle temsil edecek bir yapı önerilmektedir. Türkiye’de yaşamak isteyenlere sigorta, emeklilik gibi sosyal imkânların sunulması, askerlik için alınan ücretin tamamen kaldırılması istenmektedir. Tüm bu somut sorunlar ışığında, Türkiye’nin Avrupa’daki Türklere dair “vizyon” eksikliğinin altı çizilmektedir. “Önceden altın yumurtlayan tavuk, şimdi oy deposu” bakışının aşılması, bir paradigma değişikliği yapılması gerektiği, şu an tüm toplumu muallakta bırakan bir tutum sergilendiği düşünülmektedir. Sadece İslami idealler üzerine yoğunlaşan yaklaşımların etrafında bir toplanma sağlanamadığı tespitin altı çizilerek, Türkiye’nin esas olarak göçmenliğin dışına çıkan yeni kimlik arayışını kolaylaştırmak için imkân yaratması gerektiği vurgulanmaktadır. “Türkiye 10 sene sonra bizden nasıl yararlanacak?” sorusunun cevabının aranması gerektiği, çift dilli, çok kültürlü, Avrupa’ya etki edebilecek bir toplum kapasitesinin varlığı doğrultusunda hareket edilmesi konusunun üzerinde durulmalıdır. Türkiye’nin kurum ve projeleriyle toplumu şekillendirmek yerine “bizim kendi kendimizi anlamamızı teşvik edecek, gelişmemize destek olacak, mekanizmada bir yağ işlevi görecek” bir yaklaşım geliştirmesi beklenmektedir. Bu minvalde Türkiye’nin Avrupa’daki Türkler için geliştireceği ve toplumla paylaşacağı basit, anlaşılır, toparlayıcı bir vizyon önerilmektedir. Bu vizyon ve diğer sosyal meseleler üzerinde çalışacak Avrupa genelinde bir Akıl İnsan Heyeti fikri, birçok görüşmeci tarafından dile getirilmiştir.²⁵³

Öktem’e göre²⁵⁴ YTB, başkanlık olarak diaspora konusunda önemli girişimlerde bulunarak Türkiye’nin yeni bir diaspora politikası oluşturması konusunda ön ayak olmuş ve yurt dışındaki diaspora toplulukları için fonksiyonel bir kurum haline gelmiştir. Ancak farklı topluluklara özellikle Batı Avrupa ülkeleri

²⁵³ Ayşe Yırcalı, Etyen Mahçupyan, **Avrupa’da Türkiyeli Olmak: Kimlikler, Bireyler Vatandaşlar**; Podem Yayınları, İstanbul, 2006, ss. 70-71.

²⁵⁴ Kerem Öktem, “Turkey’s New Diaspora Policy: The Challenge of Inclusivity, Outreach and Capacity”; **İstanbul Policy Center**, 2014, pp. 25-26.

genelinde farklı davranışlar gösterilmesi konusu gündeme gelmiş ve bu bir tartışma konusu olmuştur. Bu tarz anlaşmazlıkların üzerinden gelmek için Başkanlık, bir adım ileri giderek tüm diaspora topluluklarına eşit mesafede durabilir. Böylesi bir kapsayıcı ve hümanist yaklaşım sayesinde, Türkiye'nin uluslararası duruşunu da olumlu şekilde etkileyecek ve Türkiye'nin anlaşmazlıktan uzak ve barışçıl bir duruş sergilemesi açısından faydalı olacaktır. Dışlayıcı ve seçici bir diaspora politikası ise tam tersi bir etkiye yol açacaktır. Ağustos 2014 seçimleri bu noktada önemlidir. Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın Almanya ve Avusturya'daki seçim kampanyaları sırasında YTB Türk vatandaşlarını harekete geçirmek açısından çok önemli rol oynamıştır. Türk seçmenlerin oy kullanımının artırılması için oldukça önemli çabalar sarf edilmiş ve Başbakanın yurt dışından önemli bir oy oranı beklediği konusu da gizlenmemiştir. Bir araya gelerek Türkiye'ye desteklerini gösteren on binlerce kişi diasporanın bağlılığını göstermek konusunda önemli bir nokta haline gelmiştir. Ancak 2014 yılında gerçekleşen cumhurbaşkanlığı seçimlerinde ilk turda katılımın oldukça düşük olduğu görülmüştür.²⁵⁵

4.2.1. Diasporanın Etkin Bir Lobi Yapabilmesi

Türk diaspora üyelerini bulundukları ülkelerde ve/veya dünya genelinde tek çatı altına toplayabilecek, ortak amaç doğrultusunda diaspora gruplarını mobilize edebilecek, yaşadıkları bölgelerdeki Türklerin ev sahibi toplumla iletişimini tahsis edecek bir Türk diaspora Örgütünün ve Küresel Türk diaspora Ağının kurulması gereklidir. Yüksek düzeyli yurt dışı seyahatlerde diaspora temsilcilerinin de heyette yer almasının ve muhataplar nezdinde kendilerine prestij kazandırılmasına azami gayret gösterilmesinin; diasporanın ilgili devletten taleplerinin üst düzeyde karar vericilere iletilmesinin sağlanması gereklidir. Mevcut dernek ve diğer kuruluşların birbirlerini rakip olarak değil, etkin partner ve başat paydaş olarak görmelerinin desteklenmesi, hiçbir konunun asla kişiselleşmemesi birlik ve beraberliği zedeleyici kişisel niteliği olan problemlerin gayrı-meşru görülmesi gereklidir. Genç diaspora üyelerinin ulusal medyalarda görev üstlenmelerinin teşvik edilmesi yerinde olacaktır.

²⁵⁵ Only 178960 Expats To Vote in The First Round, **Hurriyet Daily News**, 6 August 2014, <http://www.hurriyetdailynews.com/only-178960-turkish-expats-to-vote-in-first-round--69876>, (26.08.2018).

Diasporanın yalnızca kendileri ile ilgili konularda değil, içlerinde yaşadıkları toplum/ülkelerin sorunları ile de ilgilenmeleri, medyada bu tür konularda yer almaya çalışılması, özellikle doğal afet ertesi kampanyalarda hızlı ve etkin bir dayanışma sergilenmesi gerekmektedir.

Bulundukları ülkelerde Türk Diasporasına ve Türkiye'ye karşı yürütülen propagandalara karşı gerçekleştirilen çalışmalarda 'fanatik' ve 'uzlaşmaz' bir tavır sergilenmemesi gerekmektedir, propaganda yürütücülerin değil, karar vericilerin ve kamuoyunun hedef kitle olduğu unutulmayarak, suçlayıcı, aşağılayıcı ve küçük düşürücü olunmaması yerinde olacaktır. Dünya genelindeki Türk Diasporasının katılımıyla, Türkiye'yi, Türk yurttaşları ve Türk kültürünü dünyaya tanıtacak Türkiye Günleri'nin kutlanması, var olan kutlama ve etkinliklerin koordine edilmesi/birleştirilmesi ve zenginleştirilmesi gereklidir. Genelde bir bütün olarak Türk Diasporasının, özelde ise diaspora üyelerinin ulusal medyalarda başarı öyküsü olarak yer almasının sağlanması zaruridir. Bulunulan ülkedeki diğer diasporalar ile ilişki geliştirilmesi, mümkün olduğunca bu diasporalara destek verilmesi ve tecrübe/bilgi paylaşımına önem atfedilmesi yerinde olacaktır. Bulunulan ülkedeki prestijli ve etkin düşünce kuruluşlarının (think-tank) ziyaret edilmesi, düzenli ilişki geliştirilmesi elzemdir.²⁵⁶

Dartan'a göre Kopenhag siyasi kriterlerinin temel unsuru olan "istikrarlı ve kurumsallaşmış demokrasinin" bir ülkede tesis edilmesi, öncelikle o ülkede etkin bir sivil toplum varlığını da gerekli kılmaktadır. Bu durum, Türkiye için de geçerlidir. Türkiye'de STK'ları müzakere sürecine dâhil etmeden AB üyelik perspektifinin sürdürülmesinin mümkün olamayacağı anlaşılmaktadır. Başka bir ifadeyle, Türkiye'nin şimdiye kadar olduğu gibi müzakereleri sadece AB bürokratlarıyla sürdürmek suretiyle üyelik hedefine ulaşması mümkün görünmemektedir. Müzakere sürecinde salt AB müktesebatının üstlenilmesi amacıyla ulusal hukuk sisteminde değişiklikler yapılması yeterli olmamaktadır. Türkiye'de yapılan değişikliklerin uygulanması ve toplum tarafından benimsenmesi konusunun Avrupa halklarına anlatılması ve dolayısıyla Türkler hakkındaki önyargılar ile etkin mücadele

²⁵⁶ "Dünyada Diaspora Stratejileri", a.g.k., 2011, s. 39.

edilebilmesi için zorunlu olan sivil toplum diyalogu yeterince oluşturulamamıştır. Bunun temel nedenlerinin başında Tırkiye’deki sivil toplumun gelişmişlik düzeyinin ve özellikle örgütlenme sürecinin henüz Avrupa’nın gerisinde olması gelmektedir. Tırkiye’nin AB üyeliğine halklar karar verecektir. Avrupa halklarıyla diyalogun tesis edilmesi ve sürdürölmesi bakımından STK’lara büyük görevler düşmektedir. STK’ların Avrupa ölkelerindeki ortaklarıyla işbirliğı yaparak vereceğı mesajlar, genelde resmi beyanlardan daha etkili olabilmektedir. Ancak Tırkiye’deki STK’ların çeşitli nedenlerden dolayı gelişemedikleri ve dolayısıyla genel olarak Avrupa’daki partnerleri ile sürekli işbirliğı yapacak bir altyapıyı henüz oluşturamadıkları görölmektedir. Burada kastedilen STK’ların finansmanı vb. teknik sorunlar değıl, daha önemlisi, insan faktörüdür. Ne yazık ki Tırkiye gibi demokrasi költürünün henüz gelişim aşamasında olduğı ölkelerde insanların kamu bilincinin bir gereğı olarak toplumsal sorunlara karşı duyarlı olmaları ve bu nedenle ilgi duydukları bir alanda faaliyet gösteren bir sivil inisiyatif içinde yer almaları sınırlı düzeyde olmaktadır.²⁵⁷

4.2.2. Diasporanın Ana Vatan İle Etkileşimi Nasıl Güçlendirilebilir, Diaspora Ulusal Hedeflere Nasıl Katkı Sağlayabilir

Diasporanın ana vatanla olan ilişkilerinin güçlendirilmesine yönelik Diaspora üyelerinin Tırkiye ile bağılarının güçlendirilmesi adına genişletilmiş vatandaşlık konseptinin geliştirilmesi, bu konuyla ilgili gerekli bürokratik ve diplomatik girişimlerin başlatılması gereklidir. İkinci nesil diaspora üyelerine köklerini tanıma fırsatı sunacak ana vatani ziyaret programlarının düzenlenmesi yerinde olacaktır. Diaspora gençlerinin ana vatana duydukları aidiyet hissinin güçlendirilmesine yönelik ana vatanda staj ve eğitim programlarının düzenlenmesi, ana vatanda diaspora öğrencilerine yönelik eğitim burslarının verilmesi gereklidir. Kurulacak Diaspora Yardım Fonları ve Türk diaspora Vakıflarının Tırkiye’deki STK’larla olan ilişkilerinin güçlendirilmesi gereklidir. Türk diaspora üyelerinin diaspora örgütlerinde ya da yardım fonlarında elde ettikleri başarılar göz önünde

²⁵⁷ Muzaffer Dartan, “Tırkiye’nin Avrupa Birliğıne Üyelik Sürecinde Almanya’daki Türk Lobi Gücünün Rolü”, **Marmara Avrupa Çalışmaları Dergisi**, Cilt 1, Sayı 2, 2012, ss. 153-154.

bulundurularak Türk diaspora Ödülleri konseptinin geliştirilmesi, bu vesileyle yeni başarı öykülerinin teşvik edilmesi elzemdir.

Diasporanın ulusal hedeflere katkıda bulunmasına yönelik Türkiye’den yurt dışına yatırım yapmayı düşünen yatırımcılara, bölgede yerleşik bulunan ve yatırım ortamının bilgisine sahip Türk Diaspora üyelerini bir araya getirecek, böylelikle dış yatırımların riskini ve maliyetini azaltacak Dış Yatırım Bilgi Ağlarının ve Türkiye’deki yerel sektör ve şirketlerin kalkınmasına yönelik, lider diaspora üyelerinin kilit rol oynayacağı Girişim Sermayesi Ortaklıklarının kurulması ve yürütülmesi gereklidir. Türk Diasporasının Türkiye’ye yaptığı yatırımlarda işlem maliyetlerinin ve vergilerin azaltılması ve gerekli görülen durumlarda yatırım teşviki sunulması yerinde olacaktır. Diaspora üyelerinin tasarruflarının Türkiye’de değerlendirilmesini sağlayacak özel şartlara haiz diaspora bonolarının ve tahvillerinin çıkarılması gereklidir. Diaspora üyelerinin Türkiye’ye yaptığı para transferlerinin kolaylaştırılması ve maliyetlerin düşürülmesi amacıyla Türk bankalarının yurt dışında girişimlerinin teşvik edilmesi, para transferlerinin ekonomiye katkısını genişletecek mikro-finans kurumlarının kurulması önem arz etmektedir. Türkiye’nin ihracatında çeşitlendirme ve kapasite geliştirme amacıyla, Türk Diasporası üyelerinin Türk markalı ürünlerin kullanımı teşvik edilmelidir. Türkiye’nin yetişmiş eleman açığının bulunduğu sektörlerde teknik bilgi sahibi diaspora üyelerinin tersine beyin göçüne teşvik edilmesi ya da diaspora üyelerinin çalıştıkları ülkenin imkânlarını kullanarak uzman oldukları alanda Türkiye için belirli sürelerde çalışmaları veya danışmanlıkları sağlanmalıdır. Turizm sektörüne katkı sağlama amacıyla diasporaya yönelik ana vatana ziyaret programlarının düzenlenmeli, diaspora üyelerinin Türkiye’de bulunduklarında herhangi bir sorunla karşılaştıklarında kendilerine destek olacak 444’lü çağrı merkezleri kurulmalıdır.²⁵⁸

Yeneroğlu’na göre²⁵⁹ Cumhuriyet tarihi boyunca Türkiye’nin gündeminde olan göç kavramı için şunları söylemek mümkündür. Osmanlı İmparatorluğu’nun dağılması sonucu soydaş ve akraba birçok insan Anadolu’ya göç etmiştir. 1960’lı

²⁵⁸ “Dünyada Diaspora Stratejileri”, **a.g.k.**, 2011, ss. 37-40.

²⁵⁹ “Türkiye’nin Göç Hareketliliğine Bütüncül Bakışın Kurumsallaşması”, <http://www.milliyet.com.tr/yazarlar/dusunenlerin-dusuncesi/ulkemizin-goc-hareketliligine-2551808/> (15.08.2018).

yıllardan sonra ise daha çok gurbete gidişler başlamıştır. 1980'lere kadar yoğun bir şekilde süren göçler sonucu, Türk vatandaşları başta Batı Avrupa olmak üzere dünyanın farklı ülkelerinde yeni hayatlar kurmuştur. Geline son durum itibarıyla bugün yurt dışında 6 milyona yakın insan yaşamaktadır. Gittikleri ülkelerde toplumsal ilişkileriyle, siyasal katılımlarıyla, ticari yapıları ve kültürel dokularıyla farklı ve kalıcı alanlar oluşturan bu göçmen ve nesilleri ülkemizde çok da fazla görülmeyen ancak fazlasıyla dikkate alınması gereken bir gerçekliktir. Son yıllarda AK Parti ile birlikte ülkemizde yurt dışındaki vatandaşlara yönelik onların menfaatlerini savunan, dil, kültür, eğitim birikimini önceleyen bir söylem gelişmiş durumdadır. Bununla birlikte özellikle üçüncü nesil Türk gençlerine yönelik bu söylemlerin kuşatıcı bir biçimde somut uygulamalara dönüşmesi ve yeni nesillerin Türkiye ile olan bağını güçlendirecek, yurt dışındaki iş adamlarının ülkemiz ile işbirliğini ve ticaret hacmini artıracak, ayrımcılık ve İslam düşmanlığı ile etkin mücadele edecek yapıları ve ilgili ülkelerle işbirliğini geliştirecek politikaları daha fazla uygulamaya geçirmek şarttır.

Öte yandan Türkiye; komşu ülkeler ve yakın coğrafyasında yaşanan çatışma ortamı, ekonomik ve sosyal buhranlar nedeniyle yeni bir göç akımıyla imtihandan geçmektedir. 2011 yılından bu yana ülkelerinde yaşanan iç savaştan kaçan Suriyelilere yönelik izlenen açık kapı politikası ile Türkiye dünyaya büyük bir insanlık dersi vermektedir. Geçen 6 yıl içinde ülkemiz 3 milyondan fazla Suriyeliye ev sahipliği yaparak kendilerine eğitimden sağlığa birçok alanda kolaylıklar sağlamıştır. Bunun dışında Afganistan'dan Somali'ye kadar birçok ülkeden gelen yabancının, uluslararası koruma başvurusu yaparak ülkemizin farklı illerinde yaşamlarını sürdürmesi de kamuoyunda pek ele alınmayan ayrı bir realitedir. Bu durum, son 6 yıl içinde yaşanan çatışma ve savaşlar nedeniyle ülkemize gelen yabancı sayısının, Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren bu ve benzeri sebeplerle gelen yabancı sayısının toplamından fazla olduğunu göstermektedir.

4.2.3. Başarılı Türk Diaspora Örnekleri

DEİK eski başkanı Rifat Hisarcıklıoğlu'nun 2011 yılında gerçekleşen Dünya Türk Girişimciler Konseyi'nde amaçlarının dünyanın en büyük 10 ekonomisi arasına

girmek olduğunu belirtirken dünyadan başarılı Türk diaspora örneklerinde 3 örnek Türk girişimciden bahsetmiştir.

Nevin Hüseyin, kendi öyküsüne ‘Kurşunsuz bir hayat, insan hakları olan bir yaşam umuduyla 1977 yılında Avusturalya’ya göç ettim’ cümlesiyle başlamaktadır. Sermaye olmadan, evden kurduğu paketleme işiyle iş hayatına atılmıştır. Sanat istemeyen iki elin becerisinden ibaret 1993’te garajda başlayan işini, makineleştiren Hüseyin, 1999’da tüm Avusturalya’ya yaymıştır, 2001’de garajdan çıkıp, ilk fabrikasını kurmuştur. 2008’de ikinci fabrika kurulmuştur. Bugün 6 şirketi vardır. Hizmet verdiği coğrafyanın sınırlarını genişleterek, tüm Avustralya’nın yanı sıra Yeni Zelanda, Tazmanya, Filipinler ve Tayland da hizmet alanına girmiştir. İş kurarken tek harcamasının 500 dolarlık telefon faturası olduğunu hatırlatmaktadır.

Salih Taşdirek, Nevsehir Endüstri Meslek Lisesi, Motor Bölümü’nü bitirdikten sonra 1980 yılında Almanya’ya, babasının yanına gelmiştir. Babasının gönderdiği kursta Almancayı öğrenmiştir. Meslek lisesini tekrar okuyarak, Erbacher Kolb GMBH adlı emniyet kilitleri, güvenli giriş sistemleri üreten şirkete girmiştir. 14 yıl burada işçi olarak çalışmış, 2004 yılında bu şirketi satın alarak patron olmuştur.

Recep Karadayı, İTÜ Makine Bölümü’nden sonra eğitimini sürdürmek amacıyla 1982 yılında ABD’ye gelmiştir. Doktora sınavlarına hazırlanırken General Motors’un araştırma bölümünde çalışmaya başlamıştır. Burada edindiği tecrübe ışığında ihtiyaç duyulacağına inandığı yazılımları geliştirmek üzere Applied Automation Technologies adlı şirketini kurmuştur. General Motors, bu programları lisanslayarak satın alan ilk önemli müşterilerinden biri olmuştur. Karadayı, geliştirdiği yazılımın bugün dünyadaki ölçüm makinelerinde kullanılan CAD tabanlı yazılım olarak bir öncü kabul edildiğini, dünya lideri olduğunu belirtmektedir.²⁶⁰ General Motors’un dışında Ford, Chrysler, Fiat, VW, Magna gibi otomotiv firmaları ve Boeing, Lockheed, Rolls Royce, Bell Helicopter, General Dynamics gibi uçak ve savunma sanayinde faaliyet gösteren şirketler de Recep Karadayı’nın geliştirdiği yazılımı kullanmaktadır. Karadayı’nın şirketi son yıllarda tıp sektörüne el atmıştır.

²⁶⁰ “Gurbetçi Türklerin Büyük Başarısı”, <http://www.biroybil.com/showthread.php?19766-Gurbet%E7i-T%FCrkler-in-B%FCy%FCk-Ba%FEar%FDs%FD> (10.11.2018)

Geliştirdiği "Robotic Aided Surgery", robot yardımı ile ortopedik ameliyatlarda yeni bir dönem başlatmıştır.²⁶¹

Sonuç olarak; bu bölümde, dünya diasporalarından çıkarılabilecek dersler değerlendirilirken, dünyanın başta gelen önemli diasporalarından Rum, Yahudi ve Ermeni diasporaları hakkında bilgi verilmiştir. Her ülkenin diasporası tarihi yaşanmışlıklarına ve coğrafi konumlarına göre değişiyor olsa da, önemli bir payın da diaspora için izlenen strateji olduğunu söylemek mümkündür. Türkiye diasporasını geliştirmek için yeterli kapasiteye sahip olmakla birlikte stratejik bir plan çizmek konusunda bugüne kadar geç kalmıştır. Bundan sonra yapılabilecekler çözüm önerileri ve başarılı diaspora örnekleri ise bu bölümde tartışılmıştır.

²⁶¹ “10’lar Kulübüne Diaspora Dopingi”, <https://www.dunya.com/gundem/10039lar-kulubune-diaspora-dopingi-haberi-159130> (10.11.2017)

SONUÇ

Bu çalışmada, Türk Diasporasının gelişimi için bir politika geliştirilmesi bakımından geç kalındığı savunulmakta ve bu konuda yapılabilecekler değerlendirilmektedir. Bunun temel sebebi diasporaya gereken önemin bugüne kadar verilmemesi olup yurt dışındaki hatırı sayılır Türk varlığının sadece ekonomik kaynak ve seçim zamanlarında oy kaynağı olarak görülmesidir.

Elbette hükümet politikası olarak da değerlendirilmesi gereken Türk Diasporası, çalışmanın konusu olan Avrupa'daki varlığı 1960'lı yılların başında oluşmaya başlayan ve birkaç yüz insanın işçi olarak adım attığı bir noktadan günümüzde 5 milyona varan ve oldukça güçlü hale gelen bir topluluk haline gelmiştir. Genel görüş bu topluluktan siyasi ve ekonomik anlamda daha fazla faydalanırken bir taraftan da diasporanın ülke ile bağlarını kuvvetlendirmek ve özellikle haklarını savunmak üzerinedir.

Yurt dışındaki Türk örgütlenmeleri tarih boyunca genelde Türkiye'deki siyasi yapı ile paralel gitmiş ve Türkiye'deki mevcut hükümetlerin siyasi kolları şeklinde olmuştur. Bu kapsamda 2002 yılından bugüne geçen dönemde de AK Parti hükümetinin Avrupa'daki Türk Diasporası üzerinde kayda değer etkisi ve katkısı olduğu açıktır. Ancak, diaspora politikalarının yürütücüleri olan YTB, TİKA, Yunus Emre Enstitüleri gibi kurumlar görece çok yeni kurumlardır.

Türkiye'nin diaspora tarihi eski, ancak diaspora politikası çok yeni bir ülke olmasındaki ana neden ise şüphesiz ilk göçlerin diaspora olarak adlandırılmaması, başka bir deyişle 1960'lı yıllardan itibaren Avrupa'ya yerleşmeye başlayan Türklerinin kendilerinin bile Türk Diasporası oluşturmakta olduklarını bilmemeleridir. Misafir işçi statüsü ile geçici bir süre bu ülkelere giden Türk vatandaşları günümüzde ise hem 4. ve 5. nesle kadar Avrupalı olmuşlar hem de Türkiye'nin bir nevi temsilcisi haline gelmişlerdir. Dolayısıyla zaman hem bu çifte vatandaşların haklarını korumak sorunları ile ilgilenmek hem de onların yaşadıkları

ülkede sahip oldukları ekonomik ve siyasi gücü Türkiye lehine kullanmayı gerekli hale getirmiştir.

Çalışmada örnek ülke olarak ele alınan merkezi ve temsil gücü yüksek olması açısından önemli olan Hollanda’da yapılan saha çalışmasının çıktıları olmuştur. Görüşülen STK temsilcilerinin en önemli talepleri, Türkiye tarafından seslerinin daha fazla duyulması yönündedir. STK temsilcileri bulundukları bölgelerde Türkiye ile aracı olarak görüldüklerini ve talepleri konusunda devamlı muhatap alınmak noktasında zorluk çektiklerini ifade etmişlerdir. Seslerinin sadece seçim zamanlarında duyulması noktasından duydukları rahatsızlıkları dile getirmekle birlikte, Hollanda özelinde Avrupa’yı iyi tanıyan ve Türkiye’yi de yakından takip eden bu grup temsilcileri Türk Diasporasının siyasi gücünü artırmak noktasında Türkiye’nin YTB gibi kurumlarının daha aktif çalışması gerekliliği önerisinde bulunmuşlardır. Türk kökenli siyasetçilerinin sayılarının artması ve Türkiye lehine çalışmalarda bulunanların sorunlarının Türkiye tarafından dinlenerek değerlendirilmesi ise bir başka öneri olmuştur. 4. ve 5. neslin ilk nesle göre Türkiye ile bağlarının zayıflamasını engellemek adına ise Türk dili ve kültürünün öğreniminin Avrupa’da artırılması gerekliliği üzerinde oldukça sık durulan bir konudur.

Güçlü bir Türk Diasporası, ülkemizin tüm dünyadaki siyasal gücüne de önemli bir katkı sağlayacaktır. Yurt dışında örgütlenmiş ve bulunduğu ülkelerde ekonomik ve siyasal yaptırım gücüne sahip bir Türk Diasporası, sözde Ermeni soykırımı meselesi başta olmak üzere Türk dış politikasındaki temel sorunların, dış dünya nezdinde Ermeni ve Rum lobilerinin tasarrufuna bırakılması gibi olumsuz bir sonucu da ortadan kaldıracaktır. Böylesi bir diasporanın oluşması, Türkiye olarak meşru ve haklı bir noktada bulunduğumuz birçok meselede tarihi gerçeklerin dünya kamuoyuna doğru biçimde yansıtılmasını sağlayacaktır. Amaç, dünya üzerindeki Türk varlığının örgütlü, birbirinden haberdar ve işbirliği içinde çalışan, bulunduğu ülkelerde siyasal ve ekonomik açılardan hükümetlere baskı aracı olma işlevi gören, yurt içi ve yurt dışı ekonomik fırsatların farkında olan ve bunları maksimize etme amacını güden bir diasporaya dönüşmesidir.

Avrupa'daki Türk varlığı “diaspora” kelimesi kullanılmadan birçok defa araştırmalara konu olmuş; Türklerin göç hikayeleri çeşitli açılardan incelenmiştir. Ancak süreç siyasal gündemin değişmesi ile zamanla farklılaşmış ve Avrupa'da 4. neslin de çalışma hayatına başlaması ile farklı bir hal almıştır. Göçün sadece ilk yıllarında değil ikinci neslin de Avrupa'daki varlığının artmasıyla birlikte bile hala geri dönüş planlarından söz edilmesi, Türklerin bulundukları ülkedeki misafir sıfatlarını bir türlü kaybedememelerine sebep olmuştur. Sayı olarak bulundukları başlıca Avrupa ülkelerinde tüm azınlıklardan oldukça yüksek sayılarda varlıkları bulunmasına rağmen siyasi olarak istenilen ağırlığı oluşturmamalarının sebeplerinden biri de geri dönüş planları olmuştur. Bir diğer sebep ise Türkiye'nin yurt dışındaki diasporası için güçlü bir politika oluşturmamasıdır. 5 milyona yaklaşan nüfusu temsil etmek çoğu zaman Avrupa'daki STK temsilcilerine kalmıştır. Çok önceden açılıp verimli şekilde çalışması beklenen YTB, YEE gibi kurumlar ise son 10-15 yılın politikaları arasında olup yeni işlevsel olmaya başlamıştır.

Çalışmanın özellikle saha kısmında Hollanda'da yapılan mülakatlarda STK temsilcileri, Türk asıllı politikacılar ve Türk asıllı öğretim üyeleri tarafından en çok dile getirilen durum Türkiye ile iletişim eksikliğidir. Türkiye'nin kendilerini sadece siyasi seçim zamanlarında hatırladığını dile getiren Hollandalı Türk vatandaşları, son yıllarda atılan adımların gerekli ancak çok geç kalınmış olduğunu ifade etmişlerdir. Hollanda'daki Türk Diasporasının tek güç olmak açısından iyi örgütlenemediği en çok dile getirilen ve hem fikir olunan konu iken; dernek sayısı veya STK sayısı olarak bakıldığında oldukça fazla sayıda yapılanmalar olduğu dile getirilmiştir.

Türk asıllı vatandaşlar genel olarak ve en çok Avrupa'da yalnız olmaktan yakınmaktadır. Mülakatlar çeşitli farklı fikirdeki grup temsilcileri ile yapıldığı halde ortak fikir ve güçlü bir siyasi örgütlenme için çözüm önerileri ise şu şekilde olmuştur. Türk Diasporası ile ilgili bir meclis komisyonu kurulması ve her dönem güncel bir mesele olarak siyasetçiler tarafından değerlendirilmesi oldukça önemlidir. Nispeten atıl veya yeni kurulduğu için henüz yeterince işlevsel olmayan kurum/kuruluş ve diaspora araştırma merkezlerinin canlandırılması için çalışmalar yapılması gereklidir.

AB ile üyelik müzakereleri ve ilişkileri canlı tutmak için akıllıca adımlar atılmalı, gerekirse Avrupalı Türk vatandaşları bu amaçla Türkiye'ye çalışmaya davet edilip tecrübelerinden faydalanılmalıdır. Avrupa genelinde faaliyet gösteren STK'ların işlevselliği tekrar değerlendirilip eksik kalan konularda yeni STK'lar açılması (örneğin insan hakları konusunda) için Türk Hükümeti tarafından destek verilmelidir.

Hollanda'da yapılan mülakatlar sonucu elde edilen bilgilere göre Avrupa'da ırkçılık ve İslamofobi konusu Türk Diasporasını büyük ölçüde etkilemektedir. Türklerin doğup büyüdüğü ve senelerdir yaşadıkları Avrupa ülkelerinde hiçbir zaman kendilerini tam bir vatandaş gibi hissedememelerine neden olan bu tür ayrımcı davranışlar bir noktada ise Türkleri birbirine daha çok yaklaştırmaktadır.

2015 yılında kurulan Hollandalı Denk Partisi örneğinden yola çıkılacak olursa, Türk asıllı Hollandalı siyasetçiler Tunahan Kuzu ve Selçuk Öztürk uzun süre Hollanda siyasetinde İşçi Partisi'nde (PVDA) yer aldıktan sonra partilerinden ihraç edilmeleri sonrası Hollanda'daki Türkler ve azınlıkları temsil etmek amacı ile yine Türk üyelerden oluşan DENK Partisi'ni kurmuş ve seçimlerde büyük başarı elde etmişlerdir. Hali hazırda Hollanda meclisinde 3 milletvekili bulunduran partinin ileride daha büyük başarılar elde etmesi beklenmektedir. Bu tür girişimlerin artması özellikle Türklerin siyasi temsili açısından oldukça önemli görülmektedir.

Hollandalı Türklerin en çok dile getirdiği konulardan birisi de Türklerin Avrupa'da bulundukları ülkelerde çok içe dönük yaşadığı konusudur. Bedenen Avrupa'da olmalarına karşın ruhen Türkiye'de olmaları sebebiyle bulundukları ülkede siyasi olarak ağırlıklarını hissettirememeleri konusu önemli bir sorundur. Edinilen görüşlerin ortak yanı iyi bir iletişim kurulabilmesi halinde Türk Diasporasının dışa açılabilmesi sağlanacak olmasıdır. Avrupalı Türkler için her zaman süregelen bir söylem olan entegre olup asimile olmamak konusunda ise çoğunluk görüş Türklerin bir kısmının hiçbir şekilde entegre olamaması konusunun altını çizmektedir. Bu durum ise güçlü diaspora oluşmasının önünde büyük bir engeldir. Türklerin siyasi bir örgütlenme içine girip gerekli ağırlığı sağlamaları için öncelikle içinde yaşadıkları toplum ile iletişime geçmeleri gerekmektedir.

Görüldüğü üzere Türk Diasporasının siyasi anlamda güçlenebilmesi için Türkiye'ye devlet olarak büyük sorumluluk düşmektedir. Bu kapsamda Türk Diasporası yeniden tanımlanarak sadece seçim zamanlarında hatırlanmamalı ve ekonomik daralmalarda döviz kaynağı olarak görülmemelidir. Türk hükümetinden yeni kurum ve kuruluşlar ile lobicilik gücünün en önemli ayağı olan STK'lara destek beklenmektedir. TBMM'de kurulması gündemde olan 'Yurtdışı Türkler Komisyonu' sayesinde Türkiye'de diaspora ile ilgili birimlerin koordine edilmesi mümkün olacaktır. Üniversitelerde diaspora ve göç araştırma merkezlerinin yanı sıra diaspora ile ilgili dersler açılması sayesinde diaspora üniversite düzeyinde de tanıtılabilecektir. Bunun yanı sıra hali hazırda üniversitelerde bulunan diaspora ve göç merkezlerinin de daha işlevsel hale gelmesi gerekmektedir. Yurt dışında yaşayan eğitilmiş, tecrübeli ve meslek sahibi Türk vatandaşları, Türkiye'ye gelerek diaspora yürütücüleri kurumlarda seminer veya eğitim programları verebilir ayrıca üniversiteler aracılığı ile bilgi ve deneyimlerini paylaşabilirler. Bu sayede diaspora hakkındaki farkındalığı artırabilmenin yanı sıra, yurt dışında yaşayan Türk vatandaşları ile daha yakın iletişimde olma şansı sağlanacaktır. Son olarak oldukça önemli bir nokta olan yeni neslin Türkçe dili ve Türkiye ile zayıflayan bağlarını kuvvetlendirmek amacı ile Türk kültür merkezlerinin sayısı artırılmalıdır. Sayısı azımsanmayacak kadar çok olan, bilgi ve tecrübelerinden faydalanılabilecek 4. Ve 5. neslin Türk Diasporasına katkısı oldukça önemlidir.

KAYNAKÇA

KİTAP

ABADAN-UNAT, Nermin; **Bitmeyen Göç. Konuk İşçilikten Ulus-ötesi Yurttaşlığa**, İstanbul: Bilgi Üniversitesi, İstanbul, 2006.

ADIGÜZEL, Yusuf; “Turkish Organizations in Germany and the European Union”, **Turks in Europe Culture Identity and Religion** ed. Talip Küçükcan, Veyis Güngör, Turkevi Research Center, Amsterdam, 2009.

AKAD, Mehmet; **Baskı Gruplarının Siyasal İktidarla İlişkileri**, İstanbul Üniversitesi Yayınları No:2138, İstanbul, 1976.

AKÇAY, Belgin, Sinem Akgül Açıkmeşe (der.); **Yarım Asrın Ardından Türkiye Avrupa Birliği İlişkileri**, Turhan Kitabevi, Ankara, 2013.

ARI, Tayyar; **Amerika’da Siyasal Yapı, Lobiler ve Dış Politika**, İstanbul, Alfa Basım Yayım, 1997.

BAUBÖCK, R., Faist,T.; **Diaspora and Transnationalism, Concepts, Theories and Methods**, Amsterdam: Amsterdam University Press, 2010.

BELGE, Murat sunumuyla, Stephane Dufoix, **Diasporalar**, Uluslararası Hrant Dink Vakfı Yayınları, İstanbul, 2011.

BETZ, Hans-George-Meret, Susi; “Revisiting Lepanto: The Political Mobilization Against Islam in Contemporary Western Europe”, **Patters and Prejudice**, Vol. 43, No. 3-4, 2009.

BOYARİN, Daniel, Jonathan Boyarin; “Diaspora: Generation and the Ground of Jewish Diaspora”, in eds. **BRAZIEL** Jana Evans ve Anita Mannur; **Theorizing Diaspora**, Blackwell Publishing, Australia, 2007.

BOZBAYINDIR, Ali Emrah (Ed.), **2016 Yılı Hollanda İnsan Hakları Raporu**, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Yayınları 1. Baskı, İstanbul: Elma Matbaası, 2017.

BRINKERHOFF Jennifer; **Digital Diasporas: Identity and Transnational Engagement**, Cambridge: Cambridge University Press, 2009.

BRUNEAU, Michel; **Diaspora and Transnationalism: Concepts, Theories and Methods**, Amsterdam: Amsterdam University Press, 2010.

COHEN, Robin; **Global Diasporas**, UCL Press, UK, 1997.

COHEN, J. H.,& İbrahim Sirkeci; Cultures of migration: The global nature of contemporary mobility, Austin: University of Texas Press, 2011.

DUFOIX, Stephane; Diasporalar, Uluslararası Hrant Dink Vakfı Yayınları, İstanbul, 2011.

DRIOUICHI, F., De Casus Inburgering en Nationaliteitswetgeving. Iconen van nationale identiteit, Amsterdam: Amsterdam University Press, 2007.

DURAN, Burhanettin; “JDP and foreign policy as an agent of transformation”, in Hakan Yavuz (ed.), **The Emergence of a New Turkey: Democracy and the AK Parti**, University of Utah Press, Salt Lake City, 2006.

ELAZAR, Daniel; “The Jewish People as the Classic Diaspora: A Political Analysis” in **Modern Diasporas in International Politics**, ed. Gabriel Sheffer, London: Croom Helm, 1986.

ERALP, Atila; Soğuk Savaştan Günümüze Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri, Atila Eralp (der.), Avrupa ve Türkiye, İmge Yayınları, Ankara, 1997.

GÜNGÖR, Veyis; Hollanda’da Türk Toplumu, Batı Avrupa Türkleri, Hollanda Türk Akademisyenler Birliği Yayınları, Amsterdam, 1992.

GÜNGÖR, Veyis; Avrupa’daki Türklerin Türkiye-Avrupa Birliği İlişkilerine Etkileri: Hollanda Örneği, Türkevi Araştırmalar Merkezi, Amsterdam, 2004.

HEIJS, E.; Van Vreemdeling tot Nederlander. De verlening van het Nederlanderschap aan vreemdelingen 1813 1992. Nijmegen: Radboud University, unpublished PhD thesis, 1995.

KALRA, Virinder S., KAUR Raminder, HUTNYK J; Diaspora and Hybridity, Sage Publications, London, 2005.

KARATAY, Osman ve Bilgehan A. Gökdağ; Balkanlar El Kitabı, c. I, 1. Baskı, Ankara, 2006.

KENNY, Kevin; Diaspora A Very Short Introduction, Oxford University Press, New York, 2013.

KÜÇÜKCAN, Talip; Veyis Güngör, Hüseyin Kocabıyık; Avrupa’daki Türklerin Türkiye-Avrupa Birliği İlişkilerine Etkileri: Hollanda Örneği, Türkevi Araştırmalar Merkezi, Ankara, 2004.

KÜÇÜKCAN, Talip, Veyis Güngör (ed); Turks in Europe Culture Identity and Integration, Türkevi Reserach Center, Amsterdam, 2009.

LANGER, William; **The Diplomacy of Imperialism**, New York, Alfred A. Knopf, 1935.

MÜGGE, Liza; **Beyond Dutch Borders: Transnational Politics Among Colonial Migrants, Guest Workers And The Second Generation**. (IMISCOE Research). Amsterdam: Amsterdam University Press, 2010.

MÜNZ, Raine, Rainer Ohliger; **Diasporas and Ethnic Migrants**, Frank Cass&Co.Ltd, London, 2003.

ORAN, Baskın; **Türk Dış Politikası**, Cilt III 2001-2012, 1. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013.

POLLACK, Mark A.; **The New Institutionalisms and European Integration** Wiener ve Diez (der.), 2004. Paul Pierson, **The Path to European Inegration: A Historical Institutional Analysis**, Eilstrup-angiovanni (ed.), 2006.

SAFRAN, William, Ajaya Kumar Sahoo, Brij V. Lal; “Indian Diaspora in Transnational Contexts-Introduction”, Indian Diaspora in **Transnational Migrations The Indian Diaspora**, ed. William Safran, Ajaya Kumar Sahoo, Brij V. Lal, 1. Baskı, Routledge, New Delhi, 2009.

SAKMAN, Tolga; **Türk Diasporasının Avrupa Siyasal Sistemine Katılımı**, Çizgi Kitabevi, Konya, 2015.

SHAIN, Yossi; **The Frontier of Loyalty: Political Exiles in the Age of the Nation-State**, Middletown, Conn.: Wesleyan University Press, 1989.

SHAW, Stanford, Ezel Kuran; **History of the Ottoman Empire and Modern Turkey**, Vol II, Cambridge University Presss, London, 1977.

SHEFFER, Gabriel; “A New Field of Study: Modern Diasporas in International Politics,” in Gabriel Sheffer, ed. **Modern Diasporas in International Politics**, London and Sydney: Croom Helm, 1986.

ŞEN, Faruk; **Euro-Türkler: Avrupa’da Türk Varlığı ve Geleceği**, Günizi Yayıncılık, İstanbul, 2007.

ULUSOY, Ergin; **Diasporayı Yeniden Düşünmek**, Pegem Akademi, Ankara, 2016.

YIRCALI, Ayşe; Etyen Mahçupyan; **Avrupa’da Türkiyeli Olmak: Kimlikler, Bireyler, Vatandaşlar**; Podem Yayınları, İstanbul, 2006.

MAKALE

ADAM, Laura Batalla; “Turkey’s Foreign Policy in the AK PARTİ Era: Has There Been A Shift in the Axis?”, **Turkish Policy Quarterly**, Vol. 11, No. 3, 2012, p. 139-143.

AKBAŞ, Zafer, Saliha Yılmaz; “Uluslararası Hukukta Soykırım Suçu ve Ermeni Soykırımı İddiası: 100 Yılda Türkiye’den Talepler ve Gerçekler”, **Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 2016 CİEP Özel Sayısı, s. 1016-1030.

AKDEMİR, Erhan; “Avrupa Aynasında Türk Kimliği”, **Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi**, Cilt 7, Sayı 1, s. 131-148.

AKGÜNDÜZ, Ahmet; “Labour Migration from Turkey to Western Europe (1960-1974)”, **Capital&Class**, Vol. 17, No. 3, 1993, p. 153-194.

AKGÜNDÜZ, Ahmet; “Migration to and from Turkey, 1783–1960: Types, Numbers and Ethno- religious Dimensions”, **Journal of Ethnic and Migration Studies**, Vol. 24, No. 1, 1998, p. 97-120.

AKSEL, Damla; “Kins, distant workers, diasporas: Constructing Turkey’s Transnational Members Abroad”, **Turkish Studies**, Vol. 15, No. 2, 2014, p. 195-219.

AKŞİN, Sina; “Ermeni Meselesinin Genel bir Değerlendirilmesi”, **Ermeni Araştırmaları**, No. 50, 2015, s. 87-106.

AKTAY, Yasin; İslamcılık ve Bir Modern Melankoli: Eve Dön(eme)mek, Milet ve Nihal, Göç, Hicret ve Diaspora, Editör; Şinasi Gündüz, İnanç, **Kültür ve Mitoloji Araştırma Dergisi**, Cilt 5, Sayı 3, s. 13-50.

ALPAN, Başak; “From AKP’s ‘Conservative Democracy’ to ‘Advanced Democracy’: Shifts and Challenges in the Debate on ‘Europe’”, **South European Society and Politics**, Vol. 21, No. 1, 2016, p. 15-28.

AVCI, Gamze; “Religion, Transnationalism and Turks in Europe”, **Turkish Studies**, Vol. 6, No. 2, 2005, p. 201-213.

AYDIN-DÜZGİT, Senem; “De-Europeanisation Through Discourse: A Critical Discourse Analysis of AKP’s Election Speeches”, **South European Society and Politics**, Vol. 21, No. 1, 2016, p. 45-58.

AYDIN-DÜZGİT, Senem ve Alper Kaliber; “Encounters with Europe in an Era of Domestic and International Turmoil: Is Turkey a De-Europeanising Candidate Country?”, **South European Society and Politics**, Vol. 21, No. 1, 2016, p. 1-14.

AZAK, Umut; “Islam and Turkish Immigrants in the Netherlands”, **Turkish Studies**, Vol. 3, No. 7, 2008, p. 136-162.

BAIBOURTIAN, A.; “The Emergence of the Armenian Diaspora and Genesis of the Indo-Armenian Community”, **Diaspora Studies**, Vol. 2, No. 1, 2009, p. 93-108.

BAŞER, Bahar, “Turkey’s Ever Evolving Attitude-Shift Towards Engagement With Its Diaspora”, in **Emigration and Diaspora Policies in the Age of Mobility** ed. Agnieszka Weinar, Global Migration Issues Vol. 9, Springer International Publishing, 2017, p. 221-238.

BAŞER, Bahar, Mencutek Z.S., “Mobilizing Diasporas: Insights from Turkey’s Attempts to Reach Turkish Citizens Abroad”, **Journal of Balkan and Near Eastern Studies**, Vol. 20, No. 1, 2018, p. 86-105.

BRUBAKER, Rogers; “The ‘Diaspora’ Diaspora”, **Ethnic And Racial Studies**, Vol. 28, No. 1, p. 1-19.

CEBECİ, Münevver; “De-Europeanisation or Counter-Conduct? Turkey’s Democratization and the EU”, **South European Society and Politics**, Vol. 21, No. 1, 2016, p. 119-132.

CERASE, F. P., “Expectations and reality: a case study of return migration from the United States to Southern Italy”, **The International Migration Review**, Vol. 8, No. 2, 1974, p. 245-262.

CLIFFORD, James; “Diasporas”, **Cultural Anthropolgy**, Vol. 9, No. 4, 1994, p. 302-338.

ÇINAR, Menderes; “The Electoral Success of the AK PARTİ: Cause for Hope and Despair”, **Insight Turkey**, Vol. 13, No. 4, 2011, p. 107-127.

DARTAN, Muzaffer; “Türkiye’nin Avrupa Birliğine Üyelik Sürecinde Almanya’daki Türk Lobi Gücünün Rolü”, **Marmara Avrupa Çalışmaları Dergisi**, Cilt 1, Sayı 2, 2012, s. 141-163.

DOĞAN, Nejat; “Birleşmiş Milletler ve Avrupa Birliği Kararlarında Kıbrıs Sorunu”, **Akdeniz İ.İ.B.F Dergisi**, Cilt 4, 2002, s. 84-106.

ERALP, Atila; “The Role of Temporality and Interaction in the Turkey-EU Relationship”, **New Perspectives on Turkey**, No. 40, 2009, p. 147-168.

GÖĞER, Erdoğan; “Çifte Vatandaşlık”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt 1, Sayı 4, 1985, s. 127-182.

GÜNDÜZ, Zuhul Yeşilyurt; “The European Union at 50—Xenophobia, Islamophobia and the Rise of the Radical Right”, **Journal of Muslim Minority Affairs**, Vol. 30, No. 1, 2010, p. 35-47.

İÇDUYGU, Ahmet, Damla B. Aksel; “Turkish Migration Policies”, **Perceptions Journal of International Affairs**, Vol. 18, No. 3, 2013, p. 167-191.

KALİBER, Alper; “Contextual and Contested: Reassessing Europeanization in the case of Turkey”, **International Relations**, Vol. 27, No. 1, 2012, p. 52-73.

KASIM, Kamer; “Soğuk Savaş Dönemi Sonrası Kıbrıs Sorunu”, **Akademik Bakış**, Cilt 1, Sayı 1, 2007, s. 57-72.

KAYA, Ayhan, “Euro-Turks as a Force in EU–Turkey Relations”, **South European Society and Politics**, Vol. 16, No. 3, 2011, s. 499-512.

LAUREN, M. McLaren; “Explaining Opposition to Turkish Membership of the EU”, **European Union Politics**, Vol. 8, No. 2, 2007, p. 251-278.

MUTLUER, Mustafa; “Ermeni Diasporası ve Türkiye-Ermenistan İlişkileri”, **Jeopolitik Dergisi**, No. 2, 2002, s. 77-89.

MÜGGE, Liza; “Managing Transnationalism: Continuity And Change in Turkish State Policy”, **International Migration**, Vol. 50, No. 1, 2011, p. 20–38

MÜGGE, Liza; “Dual Nationality and Transnational Politics”, **Journal of Ethnic and Migration Studies**, Vol. 38, No.1, 2012, s. 1-19.

NOTTCHEVA Gergana, ve Senem Aydın-Düzgit; “Lost in Europeanisation: The Western Balkans and Turkey Lost in Europeanisation: The Western Balkans and Turkey”, **West European Politics**, Vol. 35, No. 1, 2012, p. 59-78.

ØSTERGAARD-NIELSEN, Eva; “Trans-State Loyalties and Politics of Turks and Kurds in Western Europe”, **SAIS Review**, Vol. 20, No. 1, 2000, p. 23-38.

ÖKTEN SİPAHİOĞLU, Buket; “Shifting from Europeanization to de-Europeanization in Turkey: How AK Parti Instrumentalized EU Negotiations?”, **Turkish Yearbook of International Relations**, Vol. 48, 2017, p. 51-67.

ÖKTEM, Kerem, “Turkey’s New Diaspora Policy: The Challenge of Inclusivity, Outreach and Capacity”; **İstanbul Policy Center**, 2014, p. 1-26.

ÖNİŞ, Ziya; “Contesting for Turkey’s Political Centre: domestic politics, identity conflicts, and the controversy over EU membership”, **Journal of Contemporary European Studies**, Vol. 18, No. 3, 2010, p. 361-376.

ÖZOCAK, Özer; “Diaspora Kavramı ve Ermeni Diasporası”, 2014, **Yeni Türkiye**, 60, s. 1-11.

RAHIGH-AGHSAN, Ali; “Turkey’s EU Quest and Political Cleavages under AK PARTİ”, **Review of European Studies**, Vol. 3, No. 1, 2011, p. 43-54.

SAATÇİOĞLU, Beken; “Unpacking the Compliance Puzzle The Case of Turkey’s AK PARTİ under EU Conditionality”, **KFG Working Paper Series The Transformative Power of Europe**, No. 14, 2010, p. 1-31.

SAFRAN, William; "Diasporas in Modern Societies: Myths of Homeland and Return", **Diaspora: A Journal of Transnational Studies**, Vol. 1, No. 1, 1991, p. 83-99.

SAYIN, Y., A. Usanmaz, F. Aslangiri, "Uluslararası Göç Olgusu ve Yol Açtığı Etkiler: Suriye Göçü Örneği", **KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi**, Cilt 31, Sayı 2, 2016, s. 1-13.

SAYIN, Yusuf; "Türkiye'nin Avrupa Birliğine Katılım Müzakereleri ve Müzakere Fasılları", **Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi**, Cilt 19, Sayı 2, 2016, s.41-62.

SAZ, Gökhan; "Turkophobia and Rising Islamophobia in Europe: A Quantification for the Negative Spillovers on the EU Membership Quest of Turkey", **European Journal of Social Sciences**, Vol. 19, No. 4, 2011, p. 479-491.

SİRKECİ, İbrahim, Ahmet İçduygu; "75 years of Turkish Diaspora: a republican family on the move", **Siirtolaisuus-Migration**, Vol. 28, No. 2, 2001, p. 1-14.

SİRKECİ, İbrahim, J.H.Cohen.; "Cultures of migration and conflict in contemporary human mobility in Turkey", **European Review**, Vol. 24, No. 3, 2016, p. 381-396.

TAGGART, Paul; "A Touchstone of Dissent: Euroscepticism in Contemporary Western European Party System", **European Journal of Political Research**, Vol. 33, No. 3, Nisan 1998, p. 363-388.

TİGAU, Camelia, Amba Pande, Yan Yuan; "Diaspora Policies and Co-Development: A Comparison Between China, India and Mexico", **Migration Letters**, Vol. 14, No. 2, 2017, p. 189-203.

TÖLÖLYAN, Khachig; "The Nation-State and Its Others: In Lieu of Preface", **Diaspora**, Vol. 1, No. 1, 1991, p. 3-7.

TÖLÖLYAN, Khachig; "Rethinking Diaspora(s): Stateless Power in the Transnational Moment", **Diaspora**, Vol. 5, No.1, 1996, p. 3-36.

ULUSOY, Ergin; "Diaspora Kavramı ve Türkiye'nin Diaspora Politikalarının Modern Teori Çerçevesinde Sosyo-Politik Bir Analizi", IV. Türkiye Lisansüstü Çalışmaları Kongresi-Bildiriler Kitabı II.

UZUNÇAYIR, Cihan; "Göçmen Karşıtlığından İslamofobiye Avrupa Aşırı Sağ", **Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi**, Cilt 2, Sayı 2, 2014, s. 131-147.

ÜNVER, O.C; "Changing Diaspora Politics of Turkey and Public Diplomacy", **Turkish Policy Quarterly**, Vol. 12, No. 1, 2013, p. 181-189.

VERTOVEC, Steven; "Conceiving and Researching Transnationalism", **Ethnic and Racial Studies**, Vol. 22, No.2, 1999, p. 1-25.

YALDIZ, Fırat; “Diaspora Kavramı: Tarihçe, Gelişme ve Tartışmalar”, **Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, Cilt 18, 2013, s. 289-318.

YARAR, Hülya; “Ermeniler Ve Türk-Ermeni İlişkileri”, **OTAM**, No. 13, 2002, s. 35-57.

YILMAZ, Gözde; “From Europeanization to De-Europeanization: The Europeanization Process of Turkey in 1999–2014”, **Journal of Contemporary European Studies**, Vol. 24, No 1, 2016, p. 86-100.

YILMAZ, Hakan; “Eurosceptism in Turkey: Parties, Elites and Public Opinion”, **South European Society and Politics**, Vol. 16, No. 1, 2011, p. 185-208.

RAPOR VE TEZLER

AYDIN, Yaşar; The new Turkish diaspora policy: Its aims, their limits and the challenges for associations of people of Turkish origin and decision-makers in Germany. Stiftung Wissenschaft und Politik German Institute for International and Security Affairs (SWP) (Erişim Tarihi 19.04.2018)

BAYRAKLI, Enes Farid Hafez (Eds) “European Islamophobia Report 2017”, SETA Foundation, Turkey, 2018, s. 427.

BİLGİLİ, Özge and Melissa Siegel, “Understanding the Changing Role of the Turkish Diaspora”, UNU-MERIT Working Paper Series 39/2011 (Maastricht: United Nations University/Maastricht Economic and Social Research Institute on Innovation and Technology [UNU-MERIT], September 2010)

KAYA, Ayhan, Ferhat Kentel; Belgian Turks: A Bridge or a Breach Between Turkey and the European Union, King Boudain Foundation Report, 2007.

KIM D. Butler, Defining Diaspora, Refining a Discourse, Diaspora, 10:2, Rutgers University, Diaspora’nın Tanımı ve İçeriği Çeviren: Gülgün Kozan ve Nihan Çevirgen, ORSAM Asistanları (04.02.2010), <http://www.afroturc.org/diasporanin-tanimi-ve-icerigi> (Erişim Tarihi 11.05.2018)

NEWLAND, K; Voice after exit: Diaspora advocacy, Migration Policy Institute, 2010, s. 7-8.

SAHİLYOL, Mehmet Kaan; “Ethnic Turks in the European Union: Towards a Turkish Lobby in Europe”, Doktora Tezi, 2008, Marmara Üniversitesi Avrupa Birliği Enstitüsü.

TÜRKYILMAZ, Muhsin; “Yurt dışı Türklerin Geleceği” Ed. Almagül İSİNA, Türk Diasporası ve Türk Dünyası Vizyon 2023, 2014, TASAM Yayınları.

YETKİN, Ömer; Yahudi Diaspoarası İletişim Stratejisi: ABD Örneği, T.C. Başbakanlık Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı Uzmanlık Tezi, 2014.

_____; Diasporas and Development: Bridging Societies and States, Diaspora Ministerial Conference, International Conference Center Geneva, 2013, International Organization for Migration No.22 https://publications.iom.int/system/files/pdf/dmc_report_23aug13.pdf (Erişim Tarihi 16.01.2018)

İNTERNET KAYNAKLARI

BAŞER, Bahar; Turkey’s Diaspora Engagement Policy Under Justice and Develoepment Party (24 April 2017), <https://www.imi.ox.ac.uk/blog/turkey2019s-diaspora-engagement-policy-under-the-justice-and-development-party> (Erişim Tarihi 24.04.2018)

ELEKDAĞ, Şükrü; Tarihsel Gerçekler ve Uluslararası Hukuk Işığında Ermeni Soykırımı İddiası, <https://sukruelekdag.wordpress.com/2010/04/27/>, Cumhuriyet Gazetesi 19 Nisan 2010-27 Nisan 2010. (Erişim Tarihi 17.07.2017)

İÇDUYGU, Ahmet, Sema Erder, Ömer Faruk Gençkaya; “Türkiye’nin Uluslararası Göç Politikaları 1923-2023”, Ocak 2014, MİReKoç Proje Raporları, Koç Üniversitesi Göç Araştırmaları Merkezi, İstanbul.

PHILLIPS, Leigh; “Far-right ‘lite’ to Push for EU Referandum on Turkish Accession”, EU Observer, 25 Ekim 2010, <http://euobserver.com/political/31122> (Erişim Tarihi 17.07.2017)

SALİJİ, Türker; Sığınmacı Krizi ve Türkiye AB Görüşmeleri, <http://www.igamder.org/wp-content/uploads/2015/12/S%C4%B1g%CC%86%C4%B1nmac%C4%B1-Krizi-ve-Tu%CC%88rkiye-AB-Go%CC%88ru%CC%88s%CC%A7meleri.pdf>, (22.07.2108)

TAŞKIRAN, Cemalettin; “Ermeni Diasporası”, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi DÜNDEN BUGÜNE ERMENİ MESELESİ SEMPOZYUMU (23 Mayıs 2003), <http://www.tariharastirmalari.com/ermenidiasporasi.html>

“10’lar Kulübüne Diaspora Dopingi”, <https://www.dunya.com/gundem/10039lar-kulubune-diaspora-dopingi-haberi-159130>, (Erişim Tarihi 10.11.2017)

“19 Kasım 1982 Cuma Gündemi”, <http://www.haberkazani.com/kazandan-19-kasim-1982-gundemi.html> (Erişim Tarihi 06.01.2018)

“AB Ülkelerinde 2017 Asgari Ücreti Ne Kadar Açıklandı?”<http://www.abhaber.com/ab-ulkelerinde-2017-asgari-ucret-ne-kadar-aciklandi/> (Erişim Tarihi 01.12.2017)

“AB’deki Türk Nüfusu 5 Milyona Yükseldi”, <http://www.milliyet.com.tr/ab-deki-turk-nufusu---milyona--yukseldi/siyaset/haberdetayarsiv/12.01.2007/184967/default.htm> (Erişim Tarihi 18.07.2018)

“Adalet ve Kalkınma Partisi, Seçim Beyannamesi”, 2003, s.11 ve s.36 <https://www.AKPartiarti.org.tr/site/dosya/59647>, (Erişim Tarihi 17.04.2017)

“Adalet ve Kalkınma Partisi Seçim Beyannamesi 2011, <https://www.AKPartiarti.org.tr/site/dosya/59647> (Erişim Tarihi 18.07.2017)

Address by Professor Walter Hallstein, President of the Commission of the European Economic Community on the Occasion of the Signature of the Association Agreement with Turkey, 12 Eylül 1963, 8667/X/63-E, <http://aei.pitt.edu/14311/1/S77.pdf> (Erişim Tarihi 26.11.2017)

“AK Parti’nin Diaspora Hayali”, 28 Haziran 2012, <http://www.yenihayat.de/2012/06/28/AK-Partinin-diaspora-hayali/> (Erişim Tarihi 28.04.2018)

“Almanya ve Göç: 50 Yılında Almanya’da Türkler Sempozyumu”, https://www.ytb.gov.tr/uploads/resimler/kitaplar_pdf/Almanya_ve_Goc_50_Yilinda_Almanya_da_Turkler_Sempozyumu.pdf. (Erişim Tarihi 06.08.2018)

“Almanya’daki Üç Milyon Türkiye Kökenlinin Münevver Bir Kesimi Yok”, <http://www.radikal.com.tr/yazarlar/muge-akgun/almanyadaki-uc-milyon-turkiye-kokenlinin-bir-munevver-kesimi-yok-1209380/> (Erişim Tarihi 24.02.2018)

“Anayasanın 62.Maddesi”, <https://www.yasalar.org/anayasa/madde-62/>, (Erişim Tarihi 30.04.2018)

“Asla Boyun Eğmeyiz”, 2004, <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=137396>, (Erişim tarihi 04.07.2017)

“Austria Mulls Turkey Referandum, Ankara Unimpressed”, Euractiv, 6 Mayıs 2011, <http://www.euractiv.com/section/enlargement/news/austria-mulls-turkey-referendum-ankara-unimpressed/>(Erişim Tarihi 30.11.2017)

“Avrupa Parlamentosu’ndan Kritik Türkiye Kararı”, <https://www.dw.com/tr/avrupa-parlamentosundan-kritik-t%C3%BCrkiye-karar%C4%B1/a-47898690> (17.03.2019)

“Avrupa Güvenli Üçüncü Ülkelere Bel Bağlıyor” <https://www.dw.com/tr/avrupa-g%C3%BCvenli-%C3%BC%C3%A7%C3%BCnc%C3%BC-%C3%BClkelere-bel-ba%C4%9Fl%C4%B1yor/a-18772561> (Erişim Tarihi 06.08.2018)

“Avrupa’ya Rest Çekti: Bu Fransız Arkadaş Türkiye’ye de Fransız Kalmış” , 13 Nisan 2011, <http://www.hurriyet.com.tr/avrupaya-rest-cekti-bu-fransiz-arkadas-turkiyeye-de-fransiz-kalmis-17536665> (Erişim Tarihi 13.06.2016)

“Diaspora Kelime Kökeni”, <https://www.etimolojiturkce.com/kelime/diaspora> (Erişim Tarihi 04.07.2017)

“Diaspora Uygulamaları”, <http://www.radikal.com.tr/yazarlar/metin-ercan/diaspora-uygulamalari-1347694/> (Erişim Tarihi 21.01.2018)

“Donör ülke terimi anlamı: Daha fakir bir ülkeye finansal yardım sağlayan diğer bir ülke”, <http://www.globalbilgiler.com/2017/01/donor-ulkeler-donor-countries-nedir.html> (Erişim Tarihi: 19.01.2019)

“DTİK e-bülten”, <http://dtik.org.tr/e-bulten/02/haber05.html> (Erişim Tarihi 17.03.2019)

“Dünya Türk İş Konseyi, Türk Diasporası Özel Sayısı, 2011”, <https://www.deik.org.tr/uploads/kuresel-kurultay-ozel-sayisi.pdf> (Erişim Tarihi 04.07.2017)

“Dünyada Diaspora Stratejileri”, <http://www.dtik.org.tr/DC/Files/FB/361d6c37c1cc47d69664d83bd8754d36.pdf> (Erişim tarihi 04.07.2017)

“Dünyadaki Göçmen Sayısı 258 Milyona Ulaştı”, <https://www.trthaber.com/haber/dunya/dunyadaki-gocmen-sayisi-258-milyona-cikti-398002.html> (26 .01.2019)

“Dünya Yahudi Nüfusu Artarak Soykırım Öncesi Rakamlara Ulaştı” <https://www.cnnturk.com/dunya/yahudi-nufusu-artarak-soykirim-oncesi-rakamlarina-ulasti> (Erişim Tarihi 28.01.2018).

“Engaging Diasporas as Development Partners for Home and Destination Countries: Challenges for Policymakers”, International Organization for Migration Research series No.26, https://www.iom.int/sites/default/files/our_work/ICP/IDM/MRS26.pdf (Erişim Tarihi 13.01.2018)

“Erdoğan, Suriyeli sığınmacılar için harcanan parayı açıkladı”, <http://www.ekomonitor.com.tr/gundem/erdogan-suriyeli-siginmacilar-icin-harcanan-parayi-acikladi/> (Erişim Tarihi 20.01.2019)

“Erdoğan Almanya’da Olay Çıkaran Sözüünü Tekrarladı: Entegrasyona Evet, Asimilasyona Hayır”, <http://www.milliyet.com.tr/erdogan-almanya-da-olay-yaratan-siyaset-1887306/> (30.04.2018)

“Further increase in number of Turkish asylum seekers” <https://www.cbs.nl/en-gb/news/2018/30/further-increase-in-number-of-turkish-asylum-seekers,24/07/2018> 15:00 (Erişim Tarihi 24.08.2018)

“Global Migration Trends Factsheet”, <http://gmdac.iom.int/global-migration-trends-factsheet>, (Erişim Tarihi 04.07.2017)

“Hollanda’da meclise giren 7 Türk milletvekili yemin etti”, <http://www.milliyet.com.tr/hollanda-da-meclise-giren-7-turk-dunya-2420252/> (Erişim Tarihi 12.05.2018)

“Hollanda’da 3,8 Milyon Yabancı Yaşıyor”, <https://www.turkinfo.nl/hollanda-da-3-8-milyon-yabanci-yasiyor/21840> (Erişim Tarihi 30.06.2018)

“How Tayyip Erdoğan Seduces Turkish Migrants in Europe” <https://www.economist.com/europe/2017/08/31/how-recep-tayyip-erdogan-seduces-turkish-migrants-in-europe> (Erişim Tarihi 15.08.2018)

“Karar Süreçlerini Etkileme Aracı Olarak Lobcilik”, http://www.halklailiskiler.com.tr/Karar_Sureclerini_Etkileme_Araci_Olarak____Lobicilik____.php, 27 Ekim 2005 (Erişim Tarihi 04.05.2018)

“Kıbrıs Meselesinin Tarihçesi, BM Müzakerelerinin Başlangıcı”, http://www.mfa.gov.tr/kibris-meselesinin-tarihcesi_-bm-muzakerelerinin-baslangici.tr.mfa (Erişim Tarihi 05.12.2017)

“Kopuntu”; http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&kelime=KOPUNTU (Erişim Tarihi 17.06.2018)

“Members of Parliament”, https://www.houseofrepresentatives.nl/members_of_parliament (Erişim Tarihi 12.05.2018)

“Merkel: Türkiye’nin AB Üyeliği Gündemde Değil” http://www.bbc.com/turkce/haberler/2016/03/160316_merkel_turkiye (Erişim Tarihi 18.06.2016)

“Merriam Webster Dictionary”, <https://www.merriam-webster.com/dictionary/diaspora> (Erişim Tarihi 22.01.2018)

“Mustafa Yeneroğlu’nun TBMM bünyesinde Göç ve Diaspora Komisyonu kurulması için hazırlanan kanun teklifi değerlendirmesi” <http://www.mustafayeneroglu.com/timeline/tbmm-bunyesinde-goc-ve-diaspora-komisyonu-kurulmasi-icin-hazirladigimiz-kanun-teklifini/> (Erişim Tarihi 31.01.2018)

“Only 178960 expats to vote in the first round”, <http://www.hurriyetdailynews.com/only-178960-turkish-expats-to-vote-in-first-round--69876> (Erişim Tarihi 26.08.2018)

“Orta Anadolu Kalkınma Ajansı Lobcilik Raporu”, <http://www.oran.org.tr/images/dosyalar/11.pdf>, 27 Kasım 2015 (Erişim Tarihi 04.05.2018)

“Pegida Nederland”, <http://pegidanederland.com/> (Erişim Tarihi 06.08.2018)

“Solana Operasyonu”, <http://www.milliyet.com.tr/1999/12/11/dunya/dun00.html>, (Erişim Tarihi 06.01.2018)

“Sözde Ermeni Soykırımını Tanıyan Ülkeler”, <https://www.stratejikortak.com/2016/06/ermeni-soykirimini-taniyan-ulkeler.html>, 08.06.2018, (Erişim Tarihi 04.05.2018)

“Turkey-EU Relations: Which Countries are for or against Turkish Accession?” <http://www.dw.com/en/turkey-eu-relations-which-countries-are-for-or-against-turkish-accession/a-40381533> (Erişim Tarihi 30.11.2017)

“Tutuklu ve hükümlü gazetecilerin listesi”, <http://tutuklugazeteciler.blogspot.com.tr/> (Erişim Tarihi 21.01.2018)

“Türk Diasporası Türkiye’nin Elçiliğini Yaparsa İşlevsizleşir”, <http://www.perspektif.eu/2014/12/01/turk-diasporasi-turkiyenin-elciligini-yaparsa-islevsizlesir/>, (Erişim Tarihi 09.11.2017)

“Türkiye ile Avrupa Ekonomik Topluluğu Arasında bir Ortaklık Yaratın Anlaşma”, http://www.gib.gov.tr/fileadmin/mevzuat/uluslararası_mevzuat/AKCT_ANKARA.htm (Erişim Tarihi 21.02.2018)

“Türkiye-AB Arasında 18 Martta Varılan Mutabakata İlişkin Soru ve Cevaplar”, http://www.mfa.gov.tr/turkiye-ab-arasında-18-mart_ta-varılan-mutabakata-iliskin-soru-cevaplar.tr.mfa (Erişim Tarihi 21.02.2018)

“Türkiye-AB İlişkilerinin Tarihçesi”, <http://www.ab.gov.tr/111.html>, (Erişim tarihi 14.06.2017)

“Türkiye-AB Vize Muafiyeti Süreci ve Geri Kabul Anlaşması Hakkında Temel Sorular ve Yanıtları” https://www.ab.gov.tr/files/pub/turkiye_ab_vize_muafiyeti_sureci_ve_geri_kabul_anlasmasi_hakkinda_temel_sorular_ve_yanitlari.pdf (Erişim Tarihi 22.07.2018)

“Türkiye’nin Kullanamadığı Stratejik Güç: Lobicilik”, http://www.tasam.org.tr-TR/Icerik/1109/turkiyenin_kullanamadigi_stratejik_guc_lobicilik, 22.07.2009 (Erişim Tarihi 04.05.2018)

“Türkiye’nin Göç Hareketliliğine Bütüncül Bakışın Kurumsallaşması” <http://www.milliyet.com.tr/yazarlar/dusunenlerin-dusuncesi/ulkemizin-goc-hareketliligine-2551808/> (Erişim Tarihi 15.08.2018)

“UNHCR, Global Trends. Forced Displacement in 2014”, updated as of 12 May 2015, <https://www.unhcr.org/statistics/country/556725e69/unhcr-global-trends-2014.html> (Erişim Tarihi 22.07.2018)

“Ülkeler için Tutarlılık Testi: Azınlık Politikaları”, <http://www.perspektif.eu/sayi.php?no=236>, (Erişim tarihi 18.04.2018)

“World Jewish Congress”, <http://www.worldjewishcongress.org/en/about> (Erişim Tarihi 29.01.2018)

“Yahudi Nüfusu Artarak Soykırım Öncesi Rakamlara Ulaştı”, <https://www.cnnturk.com/dunya/yahudi-nufusu-artarak-soykirim-oncesi-rakamlarina-ulasti> (Erişim Tarihi 28.01.2018)

“Yanıt Bekleyen Soru: 58 Yıllık AB Yolculuğunun Sonuna Geldi mi?” <http://www.haberturk.com/dunya/haber/1620861-yanit-bekleyen-soru-58-yillik-avrupa-birligi-yolculugunun-sonu-geldi-mi> (Erişim Tarihi 30.11.2017)

“Yeneroğlu açıkladı: iki ay içinde meclise sunacağız”, <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/yeneroglu-acikladi-iki-ay-icinde-meclise-sunacagiz-40596221> (Erişim Tarihi 31.01.2018)

“Yunus Emre Enstitüsü Başkanlık İnternet Sayfası”, <http://www.yee.org.tr/tr/kurumsal/yunus-emre-enstitusu> (Erişim Tarihi 24.02.2018)

“Yurtdışı Türkler Ve Akraba Topluluklar Başkanlığı Teşkilat Ve Görevleri Hakkında Kanun” <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5978.pdf>, (Erişim Tarihi 29.01.2018)

Yurtdışı Türkler Başkanlığı Teşkilatı ve Görevleri Hakkında Kanun Tasarısı, <http://www.ytb.gov.tr> (Erişim Tarihi 14.02.2018)

“Yurt Dışında Yaşayan Türkler”, http://www.mfa.gov.tr/yurtdisinda-yasayan-turkler_.tr.mfa (Erişim Tarihi 24.04.2018)

“Yurtdışı Teşkilatı”, <http://www.mfa.gov.tr/yurtdisi-teskilati.tr.mfa>, (Erişim Tarihi 19.01.2019)

MÜLAKATLAR:

AK Parti İstanbul Milletvekili ve TBMM Anayasa Komisyonu ve Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi Türk Grubu Mustafa Yeneroğlu ile 15.02.2018 tarihinde TBMM’de gerçekleştirilen Mülakat

Hollandalı dil ve eğitim bilimci Jeroen Aarsen ile 05.06.2018 tarihinde Rotterdam’da gerçekleştirilen Mülakat

Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dekanı Prof. Dr. Kudret Bülbül ile 03.04.2018 tarihinde Ankara’da gerçekleştirilen Mülakat

Koç Üniversitesi Göç Araştırmaları Merkezi Koordinatörü Dr. Damla Bayraktar Aksel ile 20.04.2018 tarihinde İstanbul’da gerçekleştirilen Mülakat

Hollanda Türkevi Başkanı Veyis Güngör ile 06.06.2018 tarihinde Amsterdam’da Gerçekleştirilen Mülakat

UID Hollanda Temsilcisi Turan Atmaca ile 05.06.2018 Tarihinde Rotterdam’da Gerçekleştirilen Mülakat

UID Hollanda Temsilcisi Mustafa Aslan ile 05.06.2018 Tarihinde Rotterdam’da Gerçekleştirilen Mülakat

HTİB Başkanı Mustafa Ayrancı ile 04.06.2018 Tarihinde Amsterdam’da Gerçekleştirilen Mülakat

DENK Partisi Amsterdam Belediye Meclis Üyesi Numan Yılmaz ile 08.06.2018 Tarihinde Amsterdam’da Gerçekleştirilen Mülakat

Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Öğretim Üyesi Prof. Dr. Murat Önder ile 18.07.2018 Tarihinde Ankara’da Gerçekleştirilen Mülakat

EKLER

EK 1: HOLLANDA MÜLAKAT SORULARI

1-	Hollanda’da faaliyet gösteren Türk Sivil Toplum Kuruluşları (STK) hakkında bilgi verebilir misiniz?
2-	Hollanda’da faaliyet gösteren Türk Diasporası ve bağlı kuruluşlar hakkında bilgi verebilir misiniz?
3-	Hollanda kamuoyunda Türk Diasporası ve bağlı kuruluşlar hakkında çıkan haberleri ne sıklıkla ve hangi kitle iletişim aracı ile (TV, Radyo, Gazete, Sosyal Medya vb.) takip ediyorsunuz?
4-	Hollanda’da Türk Diasporasının siyasi açıdan iyi örgütlendiğini düşünüyor musunuz? Evet ise nasıl? İyi örgütlenmediğini düşünüyorsanız daha iyi örgütlenebilmeleri için önerileriniz var mıdır?
5-	Avrupa’da hali hazırda bir ekonomik kriz yaşandığını düşünüyor musunuz? Evet ise ekonomik krizin Avrupa’da faaliyet gösteren Türk Diasporasına etkisini nasıl değerlendiriyorsunuz?
6-	Avrupa’da yükselen bir olgu olarak ırkçılık/ milliyetçilik ve yabancı düşmanlığının Türk Diasporasına siyasal etkisi hakkında ne düşünüyorsunuz?
7-	Avrupa’da faaliyet gösteren Türk Diasporasının siyasal olarak etkinliğini ve lobi gücünü nasıl artırabileceği konusunda önerileriniz var mıdır?
8-	TBMM’de yakın zamanda Göç ve Diaspora konusunda ihtisaslaşacak bir meclis komisyonunun kurulması, Avrupa özelinde Türk Diasporası ve bağlı STK’ların etkinliğini artırabilir mi?
9-	Hollanda’da faaliyet gösteren Türk Diasporasının Türkiye-AB ilişkilerine etkisi hakkında neler düşünüyorsunuz?
10-	Avrupa’da “3./4.nesil” olarak adlandırılan, dil ve sosyo-kültürel açıdan ana vatanla bağları, 1. ve 2. nesle göre daha zayıf olan kuşağın, Avrupa’daki Türk Diasporası faaliyetlerine iştirak etmeleri ve diasporanın etkinliğini artırabilmeleri için hangi adımlar atılmalıdır?

EK 2: TÜRKİYE MÜLAKAT SORULARI

11- Avrupa’da faaliyet gösteren Türk Sivil Toplum Kuruluşları (STK) hakkında bilgi verebilir misiniz?
12- Avrupa’da faaliyet gösteren Türk Diasporası ve bağlı kuruluşlar hakkında bilgi verebilir misiniz?
13- Avrupa kamuoyunda Türk Diasporası ve bağlı kuruluşlar hakkında çıkan haberleri ne sıklıkla ve hangi kitle iletişim aracı ile (TV, Radyo, Gazete, Sosyal Medya vb.) takip ediyorsunuz?
14- Avrupa’da Türk Diasporasının siyasi açıdan iyi örgütlendiğini düşünüyor musunuz? Evet ise nasıl? İyi örgütlenmediğini düşünüyorsanız daha iyi örgütlenebilmeleri için önerileriniz var mıdır?
15- Avrupa’da hali hazırda bir ekonomik kriz yaşandığını düşünüyor musunuz? Evet ise ekonomik krizin Avrupa’da faaliyet gösteren Türk Diasporasına etkisini nasıl değerlendiriyorsunuz?
16- Avrupa’da yükselen bir olgu olarak ırkçılık/ milliyetçilik ve yabancı düşmanlığının Türk Diasporasına siyasal etkisi hakkında ne düşünüyorsunuz?
17- Avrupa’da faaliyet gösteren Türk Diasporasının siyasal olarak etkinliğini ve lobi gücünü nasıl artırabileceği konusunda önerileriniz var mıdır?
18- TBMM’de yakın zamanda Göç ve Diaspora konusunda ihtisaslaşacak bir meclis komisyonunun kurulması, Avrupa özelinde Türk Diasporası ve bağlı STK’ların etkinliğini artırabilir mi?
19- Avrupa’da faaliyet gösteren Türk Diasporasının Türkiye-AB ilişkilerine etkisi hakkında neler düşünüyorsunuz?
20- Avrupa’da “3./4. nesil” olarak adlandırılan, dil ve sosyo-kültürel açıdan ana vatanla bağları, 1. ve 2. nesle göre daha zayıf olan kuşağın, Avrupa’daki Türk Diasporası faaliyetlerine iştirak etmeleri ve diasporanın etkinliğini artırabilmeleri için hangi adımlar atılmalıdır?

HÜRRİYET 26 ŞUBAT 1961

İlk katile : Almanya'da çalışmak üzere ilgili makamlara müracaatla muamelelerini tamamlayan işçilerden ilk katile dün özel bir otobüsle hareket etmiştir. Bu ilk katilede 38 kişi mevcuttur. İlk merhale Stuttgart şehridir. Burada evvelâ bir kursa devam ederek lüzumu kadar almanca öğrencekler, bundan sonra kabiliyetlerine göre çeşitli işlerde çalıştırılacaklardır. Resimde ilk katile otobüste görülüyor. (Foto: Hürriyet - M. Teoman)

Almanyaya giden işçiler

Neşe içinde hareket eden katiledekilerin hepsi para biriktirip birer otomobil almak niyetinde

Almanya'ya yeni yılın ilk Türk işçi kfilesi dün Mühendis Tarık Kadam'ın getirdiği otobüsle hareket etmiştir. Sabahın erken saatlerinden itibaren İş ve İşçi Bulma Kurumu Tophane Şubesinin önü meraklılar ve geçirmeye gelenlerle dolmuştur.

Saat 9 da hareket edecek katile Ahmet Şener ve Mithat Coşkun isimli işçilerin son anda tereddüt etmeleri yüzünden 3 saat gecikerek 12 de hareket edebilmiştir. Tereddüt edenler de son anda katileye iltihak etmişlerdir.

İlk katilede bulunan 38 işçinin ekseriyeti Trabzon, Erzincan, Gümüşhane ve Bursa civarından gelmiş olup, daha evvel hiç yurt dışına çıkmamışlardır. Kimi tesadüfen, kimi de uzun bir uğraşmadan sonra Almanya'ya

(Devamı Sa. 5, Sü. 6 da)

	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	
---	--	---

ÖZ GEÇMİŞ

Buket Ökten Sipahioğlu, 14.01.1984 yılında Erzurum’da doğmuştur. Liseyi Ankara Çankaya Milli Piyango Anadolu Lisesi’nde tamamlamış, lisans öğrenimini Bilkent Üniversitesi İşletme Fakültesi İşletme Bölümü’nde 2006 yılında tamamlamıştır. Yüksek Lisansını Galatasaray Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümünde 2012 yılında tamamlamış, doktora eğitimine ise 2012 yılında başlamıştır. Ankara Üniversitesi Rektörlüğü’nde öğretim görevlisi olarak görev yapmakta olup, iyi derecede İngilizce ve Almanca bilmektedir.